

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kristina Hallander Spångberg

Om användningen av
överskottsinformation vid hemlig
teleavlyssning

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Professor Gunnar Bergholtz

Processrätt
VT 1999

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Uppsatsens syfte	4
1.2 Uppsatsens disposition	5
1.3 Metod	5
1.4 Avgränsningar	5
2 PROBLEM SOM ÖVERSKOTTSINFORMATION KAN GE UPPHOV TILL	7
2.1 Hemlig teleavlyssning	7
2.2 Överskottsinformation	7
3 GÄLLANDE RÄTT - EN GENOMGÅNG	10
3.1 Grundlagen	10
3.1.1 Fri- och rättigheternas ställning enligt förarbeten	11
3.1.2 Fri- och rättigheterna i praxis	13
3.1.3 Analys	17
3.2 Europakonventionen	17
3.2.1 Europakonventionens ställning i svensk rätt enligt förarbetena	20
3.2.2 Europakonventionens ställning i svensk praxis	21
3.2.3 Analys	22
3.3 Rättegångsbalken	22
3.3.1 Allmänna principer för tvångsmedelsanvändning	23
3.3.2 RB:s regler om hemlig teleavlyssning	24
3.3.3 Åklagarens plikt att inleda förundersökning	26
3.3.4 Åklagarens åtalsplikt	27
3.3.5 Principen om fri bevisprövning	27
3.3.6 Analys	28
3.4 Övriga lagregler	29
3.4.1 Polisens skyldighet att utreda brott	29

3.4.2	Regler om sekretess som gäller för den information som framkommer vid hemlig teleavlyssning	31
3.4.3	Regler om olovlig hemlig avlyssning och nödrätten	32
4	GENOMGÅNG AV UTTALANDEN RÖRANDE ÖVERSKOTTSS- INFORMATION OCH HUR FRÅGAN BEHANDLAS I PRAK- TIKEN	33
4.1	Uttalanden om överskottsinformation i förarbeten och rapporter	33
4.1.1	Uttalanden gjorda med anledning av 1940-års tvångsmedelslag	33
4.1.1.1	JO:s uttalande med anledning av 1940-års lag	33
4.1.1.2	Sandlerkommissionens uttalande rörande tillämpningen av 1940-års lag	34
4.1.2	Utredningen om telefonavlyssning och förarbeten som kommit därefter	35
4.1.3	Yttranden i direktiven till tvångsmedelskommittén och i kommitténs betän- kanden	39
4.1.3.1	Tvångsmedelskommitténs uttalanden	40
4.1.3.2	Wennergrens skiljaktiga yttrande	44
4.1.3.3	Gammeltoft-Hansens ståndpunkt	45
4.1.4	Narkotikakommissionens uttalande	47
4.1.5	Uttalanden gjorda i utredningar med anledning av mordet på Olof Palme	48
4.1.5.1	Juristkommissionen	49
4.1.5.2	Edenman-kommissionen	49
4.1.6	Uttalanden i propositionen med anledning av tvångsmedelskommitténs för- slag att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation	50
4.1.7	Uttalanden i utredningen om säkerhetspolisens arbetsmetoder	53
4.1.8	Uttalanden av polisrättsutredningen	53
4.1.9	Uttalanden av KRIPUT-gruppen	54
4.1.10	Buggningsutredningen	56
4.2	Uttalanden i doktrinen rörande överskottsinformation	58
4.2.1	Bylunds uttalanden om överskottsinformation	58
4.2.2	Lundqvists uttalanden om överskottsinformation	59
4.3	Överskottsinformation i praktiken - intervju med en polis och en åklagare	62
5	SAMMANFATTNING OCH ANALYS	64
5.1	Kräver grundlagen eller Europakonventionen att frågan om överskottsinfo- rmation regleras i lag?	66
5.2	Bör rätten att använda överskottsinformation inskränkas?	68
5.3	Hur skall en regel med syfte att begränsa rätten att använda erhållen över- skottsinformation utformas?	71
	LITTERATURFÖRTECKNING	74
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	77
	BILAGA 1: TVÅNGSMEDELSKOMMITTÉNS LAGFÖRSLAG SOM RÖR ÖVERSKOTTSSINFORMATION OCH WENNERGRENS	

ÖVERSÄTTNING AV GAMMELTOFT-HANSENS LAGFÖR- SLAG	78
BILAGA 2: INTERVJU 990422 MED POLISÖVERINTENDENT PETER TJÄDER, AVDELNINGSCHEF PÅ LÄNSKRIMINAL- AVDELNINGEN I MALMÖ, OM POLISENS BEHANDLING AV ÖVERSKOTTSINFORMATION.	80
BILAGA 3: RIKTLINJER RÖRANDE BLAND ANNAT ÖVER- SKOTTSINFORMATION VID LÄNSKRIMINALLEN I MALMÖ	82
BILAGA 4: INTERVJU 990522 MED KAMMARÅKLAGARE HANS- JÖRGEN HANSTRÖM, RÖRANDE ÅKLAGARENS BEHAND- LING AV ÖVERSKOTTSINFORMATION.	84
BILAGA 5: SAMMANSTÄLLNING AV VISSA UTTALANDEN OM KVARHÅLLANDE AV FÖRSÄNDELSE, HEMLIG TELEAV- LYSSNING OCH HEMLIG TELEÖVERVAKNING AV GUNNEL LINDBERG PÅ RIKSÅKLAGARÄMBETET, 1993-10-02.	86

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar frågan om huruvida erhållen överskottsinformation skall få användas fritt utan reglering eller om det på grund av någon skriven norm krävs en lagreglering. Jag diskuterar om rätten att använda överskottsinformation bör begränsas för de brottsutredande myndigheterna eller om ett bevisföringsförbud för uppgifter vilka erhållits som överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning bör införas. Slutligen ges ett förslag till hur en regel med syfte att inskränka rätten att använda överskottsinformation skulle kunna utformas.

Innan dessa frågor analyseras görs en genomgång av den gällande rätt som kan inverka på frågan om hur överskottsinformation får användas. En sammanfattning av uttalanden som rör överskottsinformation gjorda i det offentliga trycket och doktrin följer därefter. Jag har även intervjuat en polis och en åklagare för att få en bild av hur överskottsinformation behandlas i praktiken. Min slutsats är att det krävs en lagreglering av hur överskottsinformation skall få användas och att en sådan regel bör inskränka rätten att använda överskottsinformation som bevis i rättegång.

Förord

För att slutföra mitt arbete med denna uppsats har jag fått hjälp av olika personer. Dessa vill jag passa på att tacka här.

Tack professor Gunnar Bergholtz, min handledare, som på olika sätt bistått mig i arbetet med uppsatsen och kommit med goda råd när arbetet känts tungt .

Stort tack till länspolismästare Kjell-Arne Eliasson för att han hjälpte mig att komma i kontakt med länskriminalens chef i Malmö, Peter Tjäder, och för intressanta synpunkter på uppsatsens ämne.

Jag har intervjuat Peter Tjäder och kammaråklagare Hans-Jörgen Hanström. Intervjuerna har givit mig en inblick i hur de olika myndigheterna behandlar olika frågor som rör hemlig teleavlyssning och överskottsinformation som ej varit möjlig att erhålla på något annat sätt. För det är jag dem stort tack skyldig.

Den hjälp jag fått av min fader, Håkan Hallander, och min vän Sara Gustafsson med genomläsning av och kommentarer på uppsatsen har varit mycket värdefulla. Det är svårt att tacka dem nog.

Slutligen vill jag tacka min man, Rolf, som under de mer intensiva perioderna av mitt arbete skött våra barn och vårt hem.

Kristina Hallander Spångberg

Förkortningar

Avd	Avdelning
BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserien
Ds Ju	Betänkande i departementsserien från justitiedepartementet
FRK	Fri- och rättighetskommittén
FRU	Fri- och rättighetsutredningen
FT	Förvaltningsrättslig Tidskrift
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt, -en
Int	Internationella
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk Tidskrift
JuU	Justitieukskottet
KU	Konstitutionsutskottet
LO	Landsorganisationen
PL	Polislagen
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen
RPS	Rikspolisstyrelsen
Rskr	Riksdagsskrivelse
RSV	Riksskatteverket
RÅ	Riksåklagaren
SAF	Sveriges Arbetsgivarförening
SekrL	Sekretesslagen
SIF	Sveriges Industriförbund
SOU	Statens offentliga utredningar
Sv	Svenska
SvJT	Svensk Juristtidning
TF	Tryckfrihetsförordningen
TR	Tingsrätt, -en
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen

1 Inledning

Hemlig teleavlyssning är ett av de straffprocessuella tvångsmedel som ingriper mest i den enskildes integritet. Det är inte bara den som är misstänkt för brott som avlyssnas vid hemlig teleavlyssning. Både de som den misstänkte samtalar med och övriga personer som utnyttjar en avlyssnad telefon får sina samtal avlyssnade. All den information som inte rör det brott som tillståndet för den hemliga teleavlyssningen avser kallas normalt för överskottsinformation.

Överskottsinformationen kan ha olika karaktär, den kan röra andra brott än det tillståndet för hemlig teleavlyssning avser, den kan röra information som är av intresse för andra myndigheter exempelvis skattemyndigheterna och slutligen kan informationen röra vardagliga upplysningar som inte är av intresse för någon myndighet alls. Framställningen kommer endast att beröra den överskottsinformation som rör andra brott än det som låg till grund för det aktuella tillståndet för hemlig teleavlyssning. Definitionen av överskottsinformation för framställningen är således:

Information om andra brott än det som låg till grund för avlyssningstillståndet.

Om termen i texten används för andra typer av överskottsinformation kommer det att markeras.

Överskottsinformation kan naturligtvis även uppkomma vid användning av andra tvångsmedel än hemlig teleavlyssning, men enligt min mening torde andra tvångsmedel generera mindre överskottsinformation än hemlig teleavlyssning. Om Buggningsutredningens¹ förslag att tillåta hemlig teknisk avlyssning genomförs kommer problemen med överskottsinformation att växa. De problem som överskottsinformation ger upphov till är enligt min mening samma oavsett vilket tvångsmedel som används när informationen erhölls.

Utgångspunkten för uppsatsen är att den nuvarande ordningen där lagstiftaren har överlåtit till rättstillämparna att lösa de problem som överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning ger upphov till inte är tillfredsställande. Grunden för detta är att grundlagen kräver lagform för inskränkningar i skyddet för den förtroliga kommunikation som varje medborgare tillförsäkras.

1.1 Uppsatsens syfte

Denna uppsats syftar till att ge ett svar på frågan hur framkommen överskottsinformation skall få användas i brottmål. Frågan har två delfrågor; den första rör hur polisen skall få använda erhållen överskottsinformation i brottsutredningar och den andra om sådan information skall kunna åberopas som bevis i rättegång. För att uppnå syftet görs först en genomgång av de rättsregler som inverkar på frågan. Därefter görs en genomgång av hur frågan om överskottsinformation tidigare har behandlats.

---

¹ SOU 1998:46 Om buggning och andra hemliga tvångsmedel.

1.2 Uppsatsens disposition

I det inledande kapitlet redogörs för de problem som uppkommer på grund av att det genereras överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning. I det följande kapitlet görs en genomgång av de lagregler som inverkar på frågan. En utförlig belysning av regeringsformens fri- och rättighetsskydd görs, eftersom det skyddet enligt min mening är av avgörande betydelse för vilken lösning som problemet med erhållen överskottsinformation skall ges. Även Europakonventionens skydd kommer att behandlas utförligt.

Det följande kapitlet kommer att behandla uttalanden som gjorts om hur överskottsinformation skall få användas. Uttalandena är funna i betänkanden, utredningsrapporter, propositioner, annat offentligt tryck och i doktrinen samt intervjuer gjorda med en polis och en åklagare. Det offentliga trycket behandlas först, därefter redogörs för uttalanden i doktrinen och sist sammanfattas resultatet av intervjuerna. Ett undantag från denna disposition görs; i ett skiljaktigt yttrande refererar Wennergren den danske professorn Gammeltoft-Hansens arbete, varför dennes arbete behandlas i anslutning till Wennergrens yttrande.

I det avslutande kapitlet görs en sammanfattning av de olika argument som förts fram om rätten att använda överskottsinformation bör begränsas genom lag eller på annat sätt, dels för polisen i utredningssyfte och dels för åklagaren som bevismedel. Om en begränsning i rätten att använda överskottsinformation förespråkats redovisa vilken gränsdragning som har föreslagits. De olika argumenten kommer att diskuteras och min egen lösning på problemet kommer att ges i anslutning till diskussionen.

1.3 Metod

Uppsatsen bygger främst på sedvanlig juridisk metod, det vill säga att undersöka ett rättsområde med hjälp av lagar, förarbeten, praxis och doktrin. Eftersom problemet med hur erhållen överskottsinformation framkommen vid hemlig teleavlyssning har överlåtits att lösas i praktiken har jag intervjuat en polis och en åklagare för att få deras syn på problemet med överskottsinformation och för att få en bild av vilken gränsdragning som görs i praktiken vid användande av överskottsinformation.

1.4 Avgränsningar

Överskottsinformation framkommer även vid annan tvångsmedelsanvändning än hemlig teleavlyssning; i det följande kommer inte sådan information att beröras.

Det finns regler om hemlig teleavlyssning i rättegångsbalken (RB), i lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, i lagen (1988:97) om förfarandet hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m. och i lagen (1991:572) om särskild

utlänningskontroll. I det följande arbetet behandlas endast de regler som finns i RB.

Regler om sekretess för myndigheter som driver televerksamhet finns i sekretesslagen (1980:100). Vidare finns det regler i telelagen (1993:597) för teleoperatörer om vilken tystnadsplikt som gäller för företaget. Dessa sekretessregler kommer inte att behandlas i uppsatsen, eftersom de enligt min mening inte har någon större inverkan på frågan om hur överskottsinformation skall få användas.

När det gäller EG-rätten kan man tänka sig att överskottsinformation kan uppkomma vid kommissionens undersökningar i konkurrensärenden. Då uppsatsens syfte är att undersöka de juridiska problemen med överskottsinformation inom brottmålsprocessen kommer denna aspekt inte att beröras.

2 Problem som överskotts- information kan ge upphov till

2.1 Hemlig teleavlyssning²

Hemlig teleavlyssning är ett straffprocessuellt tvångsmedel. Regler för hemlig teleavlyssning återfinns i rättegångsbalkens (RB) 27:de kapitel. Dessa regler är underställda regler i regeringsformen (RF) och Konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), när det gäller skydd mot hemlig teleavlyssning främst RF 2:6 och Europakonventionen artikel 8.³

RF 2:6 ger varje medborgare skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp från det allmänna, bland annat skydd mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. Skyddet är inte absolut, utan det får begränsas genom lag enligt RF 2:12 om begränsningen uppfyller de krav som paragrafen uppställer.⁴

För att hemlig teleavlyssning skall få tillgripas under förundersökningen krävs det:

1. att det för brottet är stadgat minst två års fängelse, eller
2. att försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott är straffbelagd och
3. att en person är skäligen misstänkt för brottet och
4. att åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen.

Hemlig teleavlyssning får endast avse en teleadress som den misstänkte ringer ifrån, sin egen eller annans, om den kan antas användas av honom.⁵

2.2 Överskottsinformation

De problem som hemlig teleavlyssning kan ge upphov till beror på att det inte bara är den för brott misstänkte (A) som avlyssnas utan även andra som samtalar via den avlyssnade telefonen. Det är inte heller bara den misstänktes telefon som kan komma att avlyssnas; även andra telefoner som den misstänkte kan antas använda kan avlyssnas. Teleavlyssningen ger överskottsinformation om det genom avlyssningen kommer fram information om andra brott eller information som kan vara av intresse för andra myndigheter än polisen, till exempel

---

² Ekelöf III s. 62ff., Malmsten SvJT s. 529ff. och prop. 1988/89:124 s. 22ff. om inget annat anges.

³ Här görs endast en kort genomgång av reglerna för att ge en bakgrund till problemen med överskottsinformation.

⁴ För en utförlig redogörelse om skyddet och kraven för inskränkning, se avsnitt 3.1 nedan.

⁵ RB 27:18 och 20§§.

skattemyndigheterna.⁶ Här ges några exempel på när det föreligger överskottsinformation:

1. A erkänner ett annat brott än det avlyssningstillståndet gäller.
2. Det framgår av samtalet att A planerar ett brott.
3. B, som samtalar med A, berättar att han har begått ett brott.
4. Det framgår av samtalet att B planerar ett brott.
5. Någon anhörig till A, C, som använder den avlyssnade telefonen erkänner eller planerar brott.
6. Den C samtalar med, D som inte nödvändigtvis känner A, erkänner brott eller berättar om planerad brottslighet.
7. En tredje person, E, utpekas genom någon av de ovan nämndas samtal som förövare eller deras samtal röjer att E planerar utföra brott.

Överskottsinformationen kan röra brott av olika svårighetsgrad.

Man kan dela in överskottsinformationen i olika kategorier beroende på vilken typ av brott som informationen rör. Det normala är att man delar in information som framkommit vid hemlig teleavlyssning i tre kategorier.

1. Information om brottslighet som har samband med den aktuella förundersökningen.
2. Information om brottslighet som ej har samband med den aktuella förundersökningen.
3. Information som rör planerad brottslighet.

Det är endast de två senare som anses utgöra överskottsinformation enligt denna uppdelning.⁷

Den kategorisering av överskottsinformation som skall användas i framställningen betonar att jag anser att problemet med överskottsinformation bör behandlas olika beroende på vem och vilken typ av brott som informationen gäller.

1. Brott som är fullbordade eller har påbörjats och ej avslutats ännu, så kallad perdurerande brottslighet, exempelvis människorov.
2. Planerade brott.

Delar man upp överskottsinformation i dessa två grupper betonas att ett tillstånd för hemlig avlyssning gäller för ett redan begånget brott. Man kan dessutom dela in överskottsinformationen i två grupper beroende på *vem* som av informationen utpekats som brottsling:

1. Den som är misstänkt för det brott som den hemliga teleavlyssningen rör, A.
2. Personer som A samtalar med, B; personer i A:s närhet som använder telefonen, C; eller övriga personer, D och E.

I framställningen kommer indelningen ske enligt följande:

- 1a. Fullbordade brott eller perdurerande brott av A,
- 1b. planerade brott av A,
- 2a. fullbordade brott eller perdurerande av B, C, D eller E och
- 2b. planerade brott av B, C, D eller E.

---

⁶ SOU 1984:54 s. 63, 165f. och Ekelöf III s. 69.

⁷ Se exempelvis lagrådets yttrande JuU 1976/77:20 s. 24f. och SOU 1984:54 s. 179ff.

Problemen uppkommer eftersom ett tillstånd för hemlig avlyssning rör ett specifikt brott och en specifik misstänkt. Kan ett tillståndsbeslut för exempelvis grovt narkotikabrott täcka även information som framkommer om annan brottslighet rörande den misstänkte eller annan person? Finns det en gräns för tillståndsbeslutet och om det finns det, vad skall hända med information som faller utanför gränsen?

När det väl existerar överskottsinformation är frågan hur denna skall få användas. Den kan dels utnyttjas av polisen som spaningsuppslag eller tips och dels kan bandet med information eller en avskrift av bandet användas som bevis i ett brottmål mot den som informationen rör. Dessa problem hänger naturligtvis ihop. Om polisen inte skulle få använda överskottsinformation i sitt utredningsarbete vore det ologiskt att tillåta överskottsinformationen som bevis i brottmål. Däremot är det tänkbart att tillåta polisen använda överskottsinformation i utredningsarbetet men inte acceptera den som bevis i brottmål.

3 Gällande rätt - en genomgång

3.1 Grundlagen

I RF 1:1 3 stycket slås legalitetsprincipen fast, det vill säga att all offentlig makt skall utövas under lagarna. Det innebär att alla myndigheter skall följa lagarna vid myndighetsutövning; det gäller även för riksdag och regering.⁸ Lagstiftarens makt begränsas således av de fri- och rättigheter som fastslås i andra kapitlet RF.⁹

Enligt RF 2:6 är alla medborgares förtroliga kommunikation skyddad gentemot det allmänna. Detta skydd omfattar bland annat skydd mot hemlig teleavlyssning från det allmänna.¹⁰ Skyddet gäller både mot direkt avlyssning och bandinspelning för senare uppspelning. Stadgandet tar endast sikte på hemlig avlyssning; är avlyssningen "öppen" är det inte tillämpligt, då anses inte samtalet eller meddelandet vara förtroligt och avlyssningen faller därmed utanför paragrafens tillämpningsområde.¹¹ Utländska medborgare skyddas genom RF 2:22 2 stycket om inget annat anges i lag.

Skyddet mot hemlig teleavlyssning är inte absolut, utan relativt¹²; det innebär att skyddet kan inskränkas genom lag enligt RF 2:12. Paragrafens andra stycke stadgar att begränsningar får göras endast för:

- 1) att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle,
- 2) att begränsningar aldrig får gå längre än vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett begränsningen,
- 3) att begränsningar inte heller får sträcka sig så långt att de utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar och
- 4) att en begränsning inte får göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning.

Det innebär enligt Fri- och rättighetsutredningen (FRU) att lagstiftaren tydligt skall redovisa de ändamål som en rättighetsinskränkning syftar till och grundligt utreda ändamålet/en innan en lagreglering kommer till stånd.¹³ I propositionen ansluter sig departementschefen till utredningen med orden

"...är den nu nämnda regleringen ägnad att understryka kravet på att lagstiftaren, när en fri- och rättighetsinskränkande lag beslutas, noga redovisar sina syften."¹⁴

---

⁸ Holmberg/Stjernquist s. 45.

⁹ Prop. 1975/76:209 s. 93.

¹⁰ RF 2:6 lyder "Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp även i annat fall än som avses i 4 och 5 §§. Han är därjämte skyddad mot kroppsvsitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande." (RF 2:4 förbjuder dödstraff och 2:5 förbjuder tortyr).

¹¹ SOU 1998:46 s. 51f., Petré/Ragnemalm s. 55 och SOU 1975:75 s. 388f.

¹² RF 2:12 1 st. e contrario.

¹³ SOU 1975:75 s. 202.

¹⁴ Prop. 1975/76:209 s. 153.

Det skydd medborgarna har mot att det allmänna avlyssnar deras samtal kan således inskränkas genom lag. Om en rättighetsinskränkande lag uppenbart strider mot grundlagen får domstolen underlåta att tillämpa lagen enligt RF 11:14.¹⁵ Detsamma gäller för regeringens förordningar, däremot gäller uppenbarhetsrekvisitet inte för övriga föreskrifter. Lagprövningsrätten¹⁶ kan ses som en konsekvens av att även riksdagen är bunden av lagen¹⁷. Enligt en departementschef är lagprövningsrätten inte nödvändig i vårt konstitutionella system men den strider inte heller mot systemet.¹⁸ Det framgår i förarbeten att lagstiftaren på intet vis vill politisera domstolarna och det betonas att den politiska makten skall ligga hos riksdagen.¹⁹

3.1.1 Fri- och rättigheternas ställning enligt förarbeten

Hur man väljer att se på fri- och rättigheter har delvis att göra med vilken demokratisyn man företräder. Nergelius behandlar formell och materiell syn på demokratin, där den förra innebär att demokrati är en metod för den samhälleliga beslutsprocessens karaktär²⁰ och den senare innebär även att vissa grundläggande värden skall tillgodoses vid lagstiftningen. Med andra ord är det materiella demokratibegreppet en utvidgning av det formella.²¹

Den ställning fri- och rättigheter har i en rättsordning beror på många olika faktorer. Tre faktorer är 1) förhandsgranskning av lagar, 2) någon form av begränsningar för lagstiftaren och 3) granskning av lagars grundlagsenlighet i efterhand.²² Förhandsgranskning innebär att det i lagstiftningsproceduren finns en ordning där lagförslag i förhand granskas för att avgöra om det är förenligt med grundlagen. I Sverige förhandsgranskas lagförslag under lagärendets beredning, både av utredningar, remissinstanser och lagrådet. Begränsningar för lagstiftaren innebär att denne på något sätt är bunden av en högre norm och därigenom inte kan stifta vilka lagar som helst. Sveriges lagstiftare är begränsad i sin makt att stifta lag genom RF 1:1 3 stycket och 2:12 – 14.²³ En efterhandsgranskning innebär att ett organ prövar om en lag är förenlig med grundlagen; prövningen kan

---

¹⁵ RF 11:14 infördes genom SFS 1979:933 och ansågs vara en kodifiering av den praxis som tillämpades av domstolarna, se prop. 1978/79:195 s. 39ff. och s. 66.

¹⁶ Strömberg anser att en lagprövning föreligger när domstol prövar en lags förenlighet med grundlag. Han menar att det är mer korrekt att kalla den rätt som tillkommer myndigheter genom RF 11:14 för normprövning, vilket är ett vidare begrepp än lagprövning, se Strömberg JT 93/94 s. 367. Nergelius är av samma uppfattning, se Nergelius (1996) s. 686.

¹⁷ RF 1:1 3 st.

¹⁸ Prop. 1975/76:209 s. 93.

¹⁹ Prop. 1973:90 s. 197f., prop. 1975/76:209 s. 27f., s. 31 och s. 90ff. samt prop. 1978/79:195 s. 30f.

²⁰ Vilket innebär att fria val utser riksdag och regering som innebär att lagarna antas av en folkvald församling.

²¹ Nergelius (1996) s. 110ff.

²² De två första faktorerna kan sägas tillhöra det formella demokratibegreppet och det sista den materiella demokratisynen enligt Nergelius terminologi.

²³ Begränsningen gäller endast för lagar. Finns det en riksdagsmajoritet för att ändra grundlagen utgör reglerna inget hinder.

vara både formell och materiell. Med det förra menas att prövningen inriktas på om procedurreglerna för lagens tillkomst har följts och det senare att prövningen tar ställning till om lagen till sitt innehåll strider mot grundlag eller inte. Prövningen kan ske i olika typer av organ, exempelvis en författningsdomstol eller, som i Sverige, i de allmänna domstolarna.²⁴

Fri- och rättigheternas ställning i vår rättsordning är inte helt klar. En anledning till att så är fallet är de oklara uttalanden som gjorts i förarbetena när reglerna infördes i RF.²⁵ Den bild som framträder är att fri- och rättigheterna främst skall ses som ett skydd för det demokratiska styrelseskicket. Tydligast uttrycks detta i proposition 1973:90, där departementschefen påpekar att:

"Medborgarnas främsta skydd mot övergrepp ligger och måste ligga i det demokratiska systemet som sådant med fritt arbetande politiska partier som slår vakt om de grundläggande politiska rättigheterna, med fria val byggda på allmän och lika rösträtt, med behandling i riksdagen av lagförslag och med en vidsträckt allmän debatt. Den yttersta garantin för fri- och rättigheter är demokratins förankring i folkopinionen."²⁶

Det framhålls att fri- och rättigheterna har störst betydelse vid tider av politisk oro och då skall de fungera som ett skydd för det demokratiska systemet.²⁷

Genom de uttalanden som gjordes i förarbeten när domstolarnas lagprövningsrätt kodifierades²⁸ förstärks den ovan beskrivna bilden. Det framträder en ovilja att ge domstolarna en verklig möjlighet att pröva lagars grundlagsenlighet. Således uttalar departementschefen:

"Lagprövningsrätten utövas i princip *ex officio*. Detta innebär emellertid inte att prövningen av ev. motstridighet mellan författningar på olika nivåer ingår som ett mera normalt led i myndigheternas rättstillämpning. Lagprövningen kan enligt gällande synsätt bli aktuell *endast* om en påstådd normkonflikt uttryckligen *åberopas* som grund för ett yrkande eller om en myndighet i ett visst fall har särskild anledning att förmoda att en normkonflikt föreligger."²⁹

Ett sätt att stärka fri- och rättighetsreglerna är att utvidga lagprövningsrätten för domstolarna, ett annat sätt är att införa en författningsdomstol. I både utredningar och propositioner framhålls att den politiska makten skall ligga hos riksdagen. Eftersom man vill undvika en maktförskjutning från den lagstiftande makten och till den dömande makten avvisas tanken på införandet av en författningsdomstol.³⁰ Frågan om hur starkt det materiella skyddet för fri- och rättigheterna i RF:s andra kapitel är får inte något svar i förarbetena till grundlagen. Att det finns ett materiellt skydd för fri- och rättigheterna framgår av domstolarna lagprövningsrätt. Det

---

²⁴ Prop. 1978/79:195 s. 85ff.

²⁵ Nergelius SvJT 1996 s. 836.

²⁶ Prop. 1973:90 s. 192. Se även SOU 1972:15 s. 75ff., SOU 1975:75 s. 89ff. och prop. 1975/76:209 s. 84.

²⁷ Prop. 1973:90 s. 194 och prop. 1978/79:195 s. 31.

²⁸ Prop. 1978/79:195.

²⁹ Prop. 1978/79:195 s. 40, min kursivering.

³⁰ Prop. 1975/76:209 s. 91 och prop. 1978/79:195 s. 41.

framgår vid en genomläsning av förarbeten att domstolarna dock inte förväntas utöva sin lagprövningsrätt särskilt ofta.³¹

Den bild som framträder i förarbetena är att fri- och rättigheternas ställning, enligt min mening, inte är särskild stark. De skyddsregler som andra kapitlet RF stadgar är främst tänkta att utgöra riktlinjer för lagstiftaren. Det framträder tydligt att lagstiftaren ser sig själv som den främste garanten för att fri- och rättighetsreglerna inte överträds. Jag anser att fri- och rättigheter bäst skyddas genom det politiska systemet om det kompletteras med att domstolarna när de utövar sin lagprövningsrätt verkligen ser sig som rättigheternas försvarare. Det krävs dock, enligt min mening, för att fri- och rättigheter överhuvudtaget skall få någon betydelse att medborgarna i den berörda rättsordningen är medvetna om sina rättigheterna och värnar om dessa.

3.1.2 Fri- och rättigheterna i praxis

Domstolarna har inte varit speciellt aktiva i sin lagprövning och de gånger en lagprövning gjorts har domstolarna inte heller varit särskilt villiga att underkänna lag på grund av att lagen uppenbart stred mot grundlagen.³² Praxis i HD och RegR skiljer sig något åt; RegR har varit mer benägen att frångå en lagregel till förmån för grundlagen än HD har varit.³³ Här skall ett par rättsfall refereras för att visa hur domstolarna har resonerat i mål där grundlagsreglerna i andra kapitlet RF aktualiserats. Avgörandena skall ses som exempel och min mening är inte att ge en fullständig bild av rättsläget.³⁴

I NJA 1986 s. 489 (blodprovtagningmålet) hade en person (L) som misstänktes för rattfylleri medtagits av polis till en vårdcentral för blodprovstagning. Blodprovet togs av en laboratorieassistent istället för av antingen en legitimerad sjuksköterska eller läkare som RB 28:13 föreskriver. I TR åberopar försvaret att analysbeviset skall fränkännas bevisvärde eftersom det tagits i strid med RB:s regler; här nämns inte grundlagen. TR konstaterar att den laboratorieassistent som tog provet var "väl skickad att taga blodprov och att hon hade mångårig erfarenhet av blodprovstagning" och därför utgjorde inte RB 28:13 något hinder för att analysbeviset lades till grund för domen.

I HovR åberopar försvaret att analysbeviset inte är lagligt, eftersom det är taget i strid med RB 28:13 som utgör en inskränkning i den personliga integriteten vilken skyddas av RF 2:6 som endast kan inskränkas genom lag enligt RF 2:12. HovR slår fast att RF 2:6 reglerar skyddet för den personliga integriteten och inte vilken bevisning som skall tillåtas i brottmål. Att analysbeviset tillkommit i strid med RB 28:13 utgör enligt HovR inget hinder för bedömningen. Det finns enligt HovR inget som visade att analysbeviset inte skulle vara tillförlitligt.

---

³¹ Främst prop. 1978/79:195 s. 39ff.

³² Se bl. a. Nergelius (1996) s. 696f., Bengtsson SvJT 1987 s. 236f. och Strömberg (1989) s. 211ff.

³³ Nergelius (1996) s. 696 och Strömberg (1989) s. 213.

³⁴ För en fullständig redogörelse se Nergelius (1996) 18 kap (i synnerhet 18.3) med hänvisningar.

HD inleder med att konstatera att RB bygger på den fria bevisprövningens princip. Enligt HD innebär den dels att "begränsning ej uppställs i fråga om de kunskapskällor, som får användas för sanningens utletande" och dels att domaren i sin bevisvärdering inte är bunden av legala regler. När det gäller den åberopade konflikten mellan grundlagen och analysbeviset säger HD:

" Av 2 kap 6 § regeringsformen framgår att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp, t ex blodprovstagning, utan stöd av lag. De bestämmelser som uppställts i 28 kap 13 § RB har tillkommit författningensligt. Även beslutet att underkasta Lars L blodprovstagning var lagligen grundat. Det förhållandet att blodprovet tagits av en laboratorieassistent innebär inte *sådan avvikelse* från regeringen i RB att åtgärden kan betecknas som grundlagsstridig."³⁵

Därefter konstaterar domstolen att det inte finns anledning att underkänna analysbeviset på grund av att det tillkommit i strid med RB 28:13. Inte heller finns det någon annan regel som är "så åsidosatt" att analysbeviset inte kan åberopas i målet. Härefter konstaterar HD att eftersom laboratorieassistenten "på grund av sin utbildning var väl kvalificerad att verkställa blodprovstagningen och hade mångårig erfarenhet därav"³⁶ fanns ingen anledning att inte ge analysbeviset "samma bevisvärde som annars ges sådana bevis". L fälls av HD för rattfylleri.

I målet var ett justitieråd skiljaktigt och ville underkänna beviset eftersom regeln i RB 28:13 har åsidosatts och om lagstiftaren önskade tillåta andra än legitimerade sjuksköterskor eller läkare att ta blodprov fick lagen ändras. Justitierådet menade att om inte ett bevis som tillkommit i strid med bestämmelsen underkänns blir det skydd som är avsett med regeln för enskilda inte effektivt. Grundlagens skydd för den personliga integriteten ansåg justitierådet däremot inte vara kränkt.³⁷

Rättsfallet har gett upphov till flera kommentarer. Här kommer endast två att refereras. Nergelius menar att HD i detta fallet undvek lagprövningsfrågan även om domstolen tog ställning till grundlagsenligheten i det inträffade. Han skriver:

"antingen måste denna dom tolkas som att i princip inga felaktigheter vid bevisanskaffandet gör bevismaterialet ogiltigt jämlikt RF 2:6 (vilket knappast vore rimligt), eller också kan inga slutsatser alls dras inför framtiden."³⁸

I och för sig kan resonemanget om att RF 2:6 inte har någon betydelse för vilken bevisning som får åberopas stödjas på regeln om fri bevisprövning i RB 35:1 fortsätter Nergelius. Han anser att om man godtar HovR:s och HD:s resonemang kan man fråga sig vilken självständig betydelse RF 2:6 har i liknande situationer. Vidare anser Nergelius att:

"Domstolarna föredrog, dock utan att ge sig in på någon egentlig tolkning av RF 2:6, att fränkänna stadgandet praktisk betydelse i en konkret situation framför att försöka lösa konflikten mellan den enskildes rättigheter och den fria bevisprövningens princip."³⁹

---

³⁵ NJA 1986 s. 489, s. 492, min kursivering.

³⁶ Ibid.

³⁷ NJA 1986 s. 489, s. 492ff.

³⁸ Nergelius SvJT (1996) s. 855.

³⁹ Nergelius SvJT (1996) s. 856.

Han menar att domen illustrerar svenska domstolars "obenägenhet att i konkreta fall tillerkänna grundlagarna verklig genomslagskraft och konkreta rättsliga effekter."⁴⁰

Efter att ha gått igenom HovR och HD:s motiveringar anser Thelin att man på goda grunder kan säga att:

"HD:s ledamöter i detta mål förefaller att i fråga om blodprovstagning ha underkänt teorin om att de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna i regeringsformen bör inverka vid bedömningen av om en viss omständighet bör åberopas mot den enskilde i en brottmålsrättegång."⁴¹

Hans slutsats är att en konsekvens av domen är att polis- och åklagarmyndighet i praktiken "även fortsättningsvis inte behöver fästa alltför stort avseende vid de skyddsregler av processuell eller i övrigt formell natur som finns."⁴² Dock menar Thelin inte att prövningen i målet är värdelös. Han pekar på att det tog nästan 40 år för den kontradiktoriska principen att slå igenom hos alla domare. Rättighetsreglerna var bara tio år gamla när artikeln skrevs och Thelin ansåg då att det fanns hopp om att även konstitutionellt grundade principer kunde komma att tillämpas i svenska domstolar.⁴³

NJA 1986 s. 428 rörde frågan om huruvida ett köp av en så kallad äldre tomträtt skulle anses utlösa stämpelskattskyldighet. Grunden för tvisten var att ett par som köpt en tomträtt den 4 juni 1984 vilken inskrevs den 11 januari 1985, enligt TR var skyldiga att betala stämpelskatt. Den 1 juli 1984 hade lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter ändrats. Efter det datumet skulle stämpelskatt utgå vid förvärv av äldre tomträtt vid inskrivning, vilket inte var fallet för förvärv före den 1 juli 1984 enligt ett undantag i den tidigare lagens övergångsregler⁴⁴. Avsikten med lagändringen var att förvärv av äldre tomträtter efter lagändringen den 1 juli 1984 skulle vara skattepliktiga.

HovR gjorde den bedömningen att paret var skattskyldigt, eftersom den nya lagen inte innehöll några övergångsbestämmelser. I och för sig noterade HovR att förvärvet hade skett före lagändringen men att inskrivningen hade beviljats först efter det att den nya lagen trätt i kraft.

Paret anförde besvär till HD och prövningstillstånd beviljades. HD börjar med att gå igenom lagändringen och slår fast att då det saknas övergångsbestämmelser i den nya lagen innebär det att skatteplikt föreligger i fall som detta, trots att förvärvet har skett före lagens ikraftträdande. Därefter tar HD upp RF 2:10 2 stycket som stadgar att skatt ej får uttagas i vidare mån än som följer av föreskrift, som gällde när den omständighet inträffade som utlöste skattskyldigheten. Domstolen konstaterar att huvudskälet mot retroaktiv lagstiftning är att medborgarna i förväg skall kunna överblicka de rättsliga konsekvenserna av sitt handlande. Frågan var enligt HD, vilken omständighet som skulle utlösa skattskyldigheten: förvärvet eller inskrivningen. Om detta säger HD:

---

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Thelin s. 132.

⁴² Thelin s. 133.

⁴³ Thelin s. 129ff.

⁴⁴ Några övergångsbestämmelser hade inte utfärdats i samband med lagändringen 1984.

"Goda skäl kan alltså anföras för att förvärvet skall anses vara den omständighet som, i den mening 2 kap 10 § 2 st regeringsformen innefattar, utlöser skattskyldigheten. En sådan uppfattning kan också sägas ligga i linje med uttalandena i motiven till detta lagrum. Förutsättningar för att, som klagandena yrkat, med stöd av 11 kap 14 § regeringsformen underlåta att i förevarande fall tillämpa 1984 års lag föreligger emellertid inte."⁴⁵

Paret blev således skyldiga att betala den omstridda stämpelskatten. Nergelius anser formuleringen antyder att HD inte ansåg att det var uppenbart att det var förvärvet som skulle utlösa skattskyldigheten. Fallet är enligt Nergelius ett exempel på "mycket restriktiv grundlagstolkning"⁴⁶ Strömberg menar att formuleringen kan betyda antingen att HD ansåg att skattskyldigheten utlöstes av inskrivningen eller att det inte var uppenbart att det var förvärvet som utlöste skattskyldighet.⁴⁷

Det sista fallet jag valt att redogöra är NJA 1989 s. 308. I fallet hade drygt 200 personer, så kallade trädkramare, tagit sig in på en av vägverkets arbetsplatser för att protestera mot en utbyggnad av en motorväg genom att hindra vägverkets personal att utföra sitt arbete. Deltagare som inte hade följt polisens uppmaning att avvika från platsen åtalades vid TR för att ha stört allmän ordning. De dömdes i TR, och eftersom de tillhört en folksamling som hindrat vägverkets arbete ansågs de ha stört den allmänna ordningen. Då de tilltalade inte avvek från platsen efter polisens uppmaning dömdes de för ohörsamhet mot ordningsmakten. En person av de som TR dömde överklagade domen. HovR ansåg inte att den demonstration som den tilltalade deltagit i hade stört den allmänna ordningen enbart på den grund att demonstrationen hindrat vägverkets arbete. Någon annan grund för att demonstrationen störde den allmänna ordningen var inte åberopad. Att den tilltalade inte följde polisens uppmaning att lämna platsen räckte inte för att döma henne för ohörsamhet mot ordningsmakten enligt HovR.

HD konstaterade inledningsvis att för att åtalet skulle kunna bifallas krävdes det att folksamlingen kunde ha ansetts störa den allmänna ordningen och att polisens uppmaning att lämna platsen kunde ses som en befallning, som meddelats för att upprätthålla den allmänna ordningen. Därefter slår domstolen fast att syftet med demonstrationen var att hindra arbetets utförande⁴⁸. Polisens uppmaning till deltagarna att lämna platsen gavs för att arbetet skulle kunna igångsättas. HD fortsätter:

"Av det anförda följer att deltagarna i folksamlingen stört allmän ordning genom att de avsiktligt gjort det omöjligt för vägverket att utföra arbetet på motorvägsbygget och att polisens uppmaning har varit avsedd att upprätthålla den allmänna ordningen. Underlåtenheten att följa uppmaningen har därmed innefattat en kränkning av den ordning och säkerhet som rättsordningen skall garantera."⁴⁹

Därefter dömer HD den tilltalade för ohörsamhet mot ordningsmakten.

---

⁴⁵ NJA 1986 s. 428, s. 431.

⁴⁶ Nergelius (1996) s. 688.

⁴⁷ Strömberg FT 1988 s. 125.

⁴⁸ Deltagarna satte sig ner på arbetsplatsen.

⁴⁹ NJA 1989 s. 308, s. 311.

Nergelius anser att rättsfallet är ett exempel på en i princip obefintlig grundlagstolkning. Han menar att RF 2:14 borde tolkas så att mötes- och demonstrationsfriheten endast får begränsas av hänsyn till ordningen vid själva sammankomsten. Nergelius menar att:

"En lagbestämmelse som begränsar en rättighet av hänsyn till allmän ordning borde då egentligen inte ha tillämpats, eftersom dessa trädkramare åtnjöt samma demonstrationsfrihet som andra demonstranter."⁵⁰

3.1.3 Analys

Det enda som enligt min mening står klart efter genomgången av vilken ställning fri- och rättigheterna har i den svenska rättsordningen är att dess ställning är svag. Det är inte enkelt att föra ett resonemang om hur HD skulle dömt i en viss situation, eftersom det som är mest slående är att domsmotiveringarna i de refererade rättsfallen enligt min mening är intetsägande. Vilken betydelse grundlagen har för frågan om överskottsinformation kommer jag att diskutera senare. Det är dock tydligt att fri- och rättighetskapitlet inte givits särskild tyngd i HD:s rättstillämpning. Det finns som visats ovan kritik mot det rådande rättsläget och eventuellt kommer en förändring att ske i framtiden.

3.2 Europakonventionen

Europakonventionen inkorporerades i svensk lag den 1 januari 1995.⁵¹ Konventionen har samma ställning som vanlig svensk lag, men genom en regel⁵² i RF 2 kapitlet stadgas ett förbud mot att meddela lag som strider mot Europakonventionen. Här skall först de artiklar som kan aktualiseras rörande överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning behandlas. Därefter kommer Europakonventionens ställning i svensk rätt att beröras utifrån förarbeten, praxis och doktrin.

De artiklar som kan få betydelse för frågan om överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning är i första hand artikel 8 som skyddar den personliga integriteten och i andra hand artikel 6 som bland annat rör förfarandet vid rättegång. Konventionens artikel 8.1 stadgar att "envar har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens". Hemlig teleavlyssning kan kränka rätten till privat- och familjelivet samt rätten till sin korrespondens. Dessa rättigheter är så nära förbundna med varandra, att det enligt Danelius inte finns anledning att skilja dem åt.⁵³ Det är inte bara telefonsamtal eller brevkorrespondens som skyddas av artikeln. Alla former av meddelanden mellan individer anses vara korrespondens och omfattas således av skyddet.⁵⁴

---

⁵⁰ Nergelius SvJT 1996 s. 855.

⁵¹ SFS 1994:1219 införd efter RF 2:23.

⁵² RF 2:23.

⁵³ Danelius (1997) s. 221.

⁵⁴ Danelius (1997) s. 230.

Det skydd som artikeln uppställer innebär främst att lagstiftaren skall undvika att ingripa i den skyddade sfären. Kravet på lagstiftaren är dock mer långtgående än så; denne kan inte underlåta att vidtaga positiva åtgärder för att förhindra intrång i den skyddade sfären. Om lagstiftaren inte vidtar de nödvändiga åtgärder som krävs kan det innebära en kränkning av konventionen. Det räcker att lagstiftaren vidtar rimliga åtgärder, oftast genom lagstiftning, för att undvika konventionsbrott.⁵⁵

Skyddet i artikel 8.1 är inte absolut utan kan inskränkas i enlighet med artikel 8.2 som stadgar:

Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutandet av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, ... eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Det uppställs vissa rättssäkerhetskrav på den rättighetsinskränkande lagen; den skall skydda mot godtycke, vara tillgänglig för medborgarna och tillräckligt tydlig för att rättighetsinskränkningarna skall bli förutsebara. Att lagen ger myndigheterna ett visst tolkningsutrymme är förenligt med konventionen förutsatt att tolkningsutrymmet är begränsat. Vidare måste lagen vara nödvändig, det skall föreligga ett "angeläget samhälleligt behov". Vad detta innebär är enligt Danelius osäkert. Därutöver måste syftet med inskränkningen stå i proportion till ingreppet i rättigheten. Konventionsstaterna kan till en viss gräns själva avgöra vad som är nödvändigt ingrepp i rättigheten; går ingreppet längre än vad Europadomstolen uppfattar som rimligt kan ett konventionsbrott föreligga.⁵⁶

Europadomstolen har prövat regler om hemlig teleavlyssning vid ett flertal fall. Sammanfattningsvis kan sägas att domstolen ställer höga krav på lagregler för hemlig teleavlyssning, eftersom det är ett av de mer integritetskränkande straffprocessuella tvångsmedlen. I fallet *Malone mot Storbritannien* fastslogs att de regler som reglerar hemlig teleavlyssning måste vara entydiga så att de inte kan tolkas på flera olika sätt.⁵⁷ I två fall mot Frankrike, *Huvig* och *Kruslin*, utvecklades *Malone*. I dessa fall fastslogs att, eftersom hemlig teleavlyssning är ett allvarligt ingrepp i en persons privatliv och korrespondens, krävs det att regler för tillståndsgivning är särskilt klara och detaljerade.⁵⁸

Fallet *Kruslin* är av speciellt intresse på grund av att viss bevisning i fallet utgjordes av överskottsinformation, en fråga som Europadomstolen inte behandlade. *Kruslin* var inneboende hos T vars telefonsamtal avlyssnades, eftersom T var misstänkt för mord på B. Vid ett tillfälle ringde en person till *Kruslin* och under samtalet framkom uppgifter som riktade misstankar mot bland annat *Kruslin* för mord, grov stöld och försök till grov stöld. *Kruslin* ställdes inför rätta och fälldes för väpnat rån och försök till väpnat rån. Bandupptagningen av telefonsamtalet utgjorde ett avgörande bevis mot den tilltalade. Europadomstolen konstaterade

---

⁵⁵ Danelius (1997) s. 221.

⁵⁶ Danelius (1997) s. 223f.

⁵⁷ *Malone v. United Kingdom* p. 65 – 80, slutsatsen framgår av p. 79.

⁵⁸ *Huvig v. France* p. 29 – 35, slutsatsen framgår av p. 35. och *Kruslin v. France* p. 30 – 36, slutsatsen framgår av p. 36.

bland annat att det i den franska lagen inte framgick för vilka brott hemlig teleavlyssning kunde användas. Vidare framhöll domstolen att hemlig teleavlyssning är ett allvarligt ingrepp i den enskildes rätt till skydd för privatliv och korrespondens. Det är därför nödvändigt att ha klara och detaljerade regler för åtgärden förklarade domstolen. I sin slutsats ansåg domstolen att fransk lag, varken skriven eller oskriven, inte var tillräckligt precis när det gällde att beskriva den räckvidd och det sätt som myndighetspersoner fick använda hemlig teleavlyssning.⁵⁹

I ett annat fall, A mot Frankrike, hade artikel 8 kränkts av Frankrike genom att G i samarbete med den franska polisen ringt till A för att skaffa bevis för att A förberedde ett mord. G spelade in samtalet och gav inspelningen till polisen. A häktades en tid men därefter lades undersökningen ned i brist på bevis. Europadomstolen ansåg att G:s handlande inte kunde skiljas från polisens på grund av att en polis hade tillhandahållit nödvändig utrustning för inspelning av samtalet. Denna typ av förfaranden var inte reglerade i fransk lag och därför var det konventionsstridigt.⁶⁰

Artikel 6 reglerar bland annat rätten till en rättvis rättegång⁶¹. Den kan aktualiseras om omständigheter som framkommit vid hemlig teleavlyssning tas upp som bevis i en rättegång mot en misstänkt. Det skydd som artikeln uppställer är omfattande och här kommer endast de delar som är relevanta för framställningen att beröras.

För att en rättegång skall vara rättvis krävs det att vissa minimikrav är uppfyllda; dessa kan sammanfattas i olika principer. En viktig princip är den om parternas likställdhet. Den har nära samband med principen om det kontradiktoriska förfarandet. Den första innebär att den tilltalade skall ha samma möjligheter som åklagaren att föra sin talan, den andra principens mål är att båda parter skall få kännedom om allt processmaterial och möjlighet att bemöta påståenden i materialet samt att parterna har samma möjlighet att åberopa bevisning och utföra sin talan. Den tilltalade skall alltså få möjlighet att kommentera det material som åberopas i processen och få förhöra de vittnen som åberopas emot honom. Det senare innebär inte att frågorna måste ställas inför rätten, det räcker att den tilltalade fått möjlighet att ställa frågor till vittnet under förundersökningen.⁶²

I ett fall, Schenk mot Schweiz, har Europadomstolen prövat frågan om olovligt framskaffade bevis får åberopas som bevis i rättegång. I fallet hade en olovligt gjord inspelning av ett telefonsamtal åberopats som bevis i en brottmålsrättegång. Schenk fälldes för anstiftan till mord med stöd av bland annat den olovligt gjorda bandinspelningen. Han klagade till Europadomstolen och hävdade att användningen av den olovligt gjorda bandinspelningen som bevis mot honom var

---

⁵⁹ Kruslin v. France p. 8 – 13 och 30 – 36.

⁶⁰ A v. France p. 6 – 17 och 36 – 39.

⁶¹ I den svenska översättningen står "opartisk rättegång". Den engelska lydelsen är "fair trial". Enligt min mening betyder "opartisk" och "fair" inte riktigt samma sak. Se även Danelius (1997) s. 172 not 62.

⁶² Danelius (1997) kapitel 9:6 s. 172ff. Se även nedan 3.3.5 om artikelns inverkan på den fria bevisprövningen.

en kränkning av Europakonventionen artikel 6. Domstolen konstaterade att de schweiziska domstolarna hade uppmärksammat frågan. Den tilltalade var medveten om att inspelningen var olagligt gjord och hade fått möjlighet – och tagit den – att bemöta inspelningens ursprung. Inspelningen utgjorde inte heller det enda beviset mot Schenk och detta var något som Europadomstolen fäste särskild vikt vid. Domstolens slutsats var att den tilltalade hade fått en rättvis rättegång och att det inte förelåg någon kränkning av Europakonvention artikel 6.1.⁶³

3.2.1 Europakonventionens ställning i svensk rätt enligt förarbetena

I sitt delbetänkande om Europakonventionen framhåller Fri- och rättighetskommittén (FRK) att det inte går att fixera innehållet i konventionen, eftersom konventionens innehåll förändras genom Europadomstolens tolkning av de olika artiklarna. En av anledningarna till den dynamiska rättsutvecklingen är enligt FRK att konventionstexten i många fall är vag. Kommittén påpekar att den svenske lagstiftaren fortlöpande kontrollerar att svenska lagar överensstämmer med konventionen och att det även i fortsättningen bör ligga på lagstiftaren att uppfylla konventionens krav. Domstolar och myndigheter bör enligt FRK vara försiktiga i sin tolkning av konventionen. Enligt FRK bör inte inkorporeringen av konventionen förändra balansen mellan den dömande och den politiska makten, det vill säga att domstolarna även fortsättningsvis skall vara återhållsamma i sin lagprövning.⁶⁴

Om Europakonventionens ställning skriver FRK: RF:s andra kapitel är utformat med konventionen som förlaga, det finns således redan tillräckligt skydd för fri- och rättigheterna i grundlagen. Konsekvensen av en inkorporering blir enligt FRK att skyddet för fri- och rättigheterna får stöd både i grundlag och i konventionen. De regler av dessa som ger den enskilde det bästa skyddet är det skydd som skall gälla. För att undvika eventuella konflikter mellan vanlig lag stiftad före inkorporeringen av Europakonventionen skall domstolar och myndigheter använda lex posterior-principen till konventionens fördel. I förhållande till lag stiftad efter inkorporering får det i RF 2:23 införda stadgandet betydelse. Detta riktar sig i och för sig främst till lagstiftaren framhåller FRK men det hindrar inte att domstolarna tar hänsyn till konventionen när de utövar sin lagprövningsrätt enligt RF 11:14.⁶⁵

I stort ansluter sig departementschefen till kommitténs uttalanden om Europakonventionens ställning, men i propositionen utvecklas frågan om tolkning av konventionen. Författningar skall överensstämma med de internationella åtaganden som gjorts, vilket innebär att författningarna i första hand skall tolkas fördragskonformt. Skulle en domstol misstänka att en svensk lagregel strider mot

---

⁶³ Schenk v. Schweiz p. 43 – 49.

⁶⁴ SOU 1993:40 B s. 126f.

⁶⁵ SOU 1993:40 B s 127f.

konventionen skall domstolen först kontrollera att det är en verklig lagkonflikt. Förhåller det sig på det viset skall domstolen först försöka tolka lagen konventionskonformt men om det inte går, använda sig av *lex posterior*-principen eller *lex specialis*-principen. Vilken princip som ger konventionen företräde måste avgöras i det enskilda fallet. Departementschefen redogör därefter för en av HD föreslagen tolkningsprincip som innebär att konventionen på grund av sin speciella karaktär bör ges en särskild vikt vid konflikter med vanliga svenska lagregler. Denna tolkningsprincip ligger inom räckvidden för principen om fördragskonform tolkning, menar departementschefen, även om det är en generell princip som gäller för alla fördrag som Sverige anslutit sig till. Avslutningsvis påpekar departementschefen att domstolarna med stöd av RF 2:23 kan underlåta att tillämpa lagar enligt RF 11:14 om de är uppenbart konventionsstridiga men att det borde vara sällsynt att svenska lagregler strider mot konventionen.⁶⁶

3.2.2 Europakonventionens ställning i svensk praxis

Här vill jag med ett rättsfall visa vilken vikt domstolarna gett Europakonventionen; rättsfallet från 1996 är avgjort av Regeringsrätten.

I fallet, RÅ 1996:44, hade byggnadsnämnden i Nyköpings kommun beslutat att bland annat medge ett undantag från naturvårdslagen för nybyggnad av ett fritidshus på en strandfastighet.⁶⁷ Den aktuella fastigheten låg inom strandskyddat område. Beslutet överklagades och undanröjdes av Länsstyrelsen i Södermanlands län, därefter överklagades länsstyrelsens beslut till regeringen. Enligt länsstyrelsens bedömning var fastigheten av stor betydelse för friluftslivet både för boende och dem som kom från landsidan. Vidare anförde länsstyrelsen att fastigheten var av riksintresse enligt naturresurslagen på grund av områdets natur- och kulturvärden. Även friluftslivet omfattades enligt länsstyrelsens bedömning av nämnda lag.⁶⁸ Uppförandet av nya byggnader på fastigheten kunde enligt länsstyrelsen inte ske utan påtagliga men för friluftslivet. Den överklagande, C, anförde å sin sida att länsstyrelsens beslut inte hade grund i de verkliga förhållandena. Denna påpekade också att områdets detaljplan endast angav riksintresse för friluftslivet, inte för några andra intressen. Hon anförde vidare att om fastigheten bebyggdes skulle den användas på det sätt som den bäst lämpade sig för. Regeringen avslag överklagandet.

Vid sitt överklagande till RegR enligt lagen (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut anförde C att besluten att inte bevilja byggnadslov stred mot bland annat Europakonventionen. Grunden för det anförda var bland annat att den avslagna dispensen medförde och hade medfört stora begränsningar i C:s möjligheter att utnyttja sin fastighet och det ledde till negativa konsekvenser för henne och hennes familj som inte stod i rimlig proportion till den nytta det allmänna påstod sig få genom den vägrade dispensen.

---

⁶⁶ Prop. 1993/94:117 s. 36ff.

⁶⁷ Undantag från naturvårdslagen 16§.

⁶⁸ 3:1, 2 och 4 §§ lag (1987:12) om hushållning med naturresurser m. m.

RegR anförde: Enligt naturvårdslagen skall en avvägning ske mellan allmänna och enskilda intressen vid beslut och då bör bland annat den enskilde markägarens intressen beaktas. En grundläggande princip, konstaterar domstolen, är emellertid att en inskränkning från det allmännas sida av den enskildes rätt att använda sin egendom förutsätter att det föreligger en rimlig balans eller proportionalitet mellan vad det allmänna vinner och den enskilde förlorar på grund av inskränkningen. Domstolen fortsätter att en proportionalitetsprincip har vunnit hävd i svensk rätt underströks i propositionen som låg till grund för inkorporeringen av Europakonventionen. Därefter fastslås att det i målet gällde att avgöra om den praxis som föreligger i fråga om dispenser i strandskyddsärenden och som tillämpats av länsstyrelsen och regeringen kunde anses ligga i linje med tolkningar av proportionalitetsprincipen som måste beaktas av prövande myndigheter och domstolar sedan Europakonventionen upphöjts till lag i Sverige.

Domstolen slår också fast att proportionalitetsprincipen måste få genomslag i de enskilda ärenden som föreligger till prövning även med tanke på de särskilda bestämmelser till skydd för miljön och bland annat friluftsintrössena som finns i naturresurslagen. Det innebär enligt domstolen att även om det i allmänhet kan var motiverat med stor restriktivitet i fråga om att bevilja dispenser så måste alltid hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda ärendet. Därefter går domstolen in på och gör en bedömning i det enskilda fallet och konstaterar att det strider mot proportionalitetsprincipen att inte bevilja dispens från strandskyddsbestämmelserna i målet, eftersom det allmänintresse som skadades var ringa i förhållande till det intresse som ägaren hade av att kunna utnyttja sin fastighet.

3.2.3 Analys

Det skydd som Europakonventionen ställer upp och som numera är svensk lag är svårt att precisera. Jag anser att på grund av konventionens vaghet det blir svårt för en svensk domstol att underlåta att tillämpa en svensk lag som uppenbart stridande mot RF 2:23. Det finns dock intressanta aspekter vad gäller frågan om överskottsinformation. Enligt konventionen krävs det lagform för inskränkningar i det rättighetskydd som artikel 8.1 stadgar för att inskränkningar skall vara konventionsenliga. Dessutom krävs det enligt artikel 8.2 positivt handlande av lagstiftaren för att undvika konventionsbrott.⁶⁹

3.3 Rättegångsbalken

De regler i rättegångsbalken som reglerar hemlig teleavlyssning återfinns i RB 27:1 3 stycket, 18 och 20 – 25 §§. Andra regler som inverkar på frågan om överskottsinformation är reglerna om förundersökning, åklagarens åtalsplikt och regler om bevisning i allmänhet. Det finns även vissa viktiga principer;

---

⁶⁹ Till detta återkommer jag i min analys, se kapitel 5.

proportionalitetsprincipen, ändamålsprincipen och behovsprincipen som gäller vid all tvångsmedelsanvändning. Dessa skall gås igenom här trots att endast den första är reglerad direkt i RB; de båda andra principerna behandlas i anslutning till den första. Inledningsvis redogörs för reglerna om hemlig teleavlyssning, sedan skall reglerna om åklagarens skyldighet att inleda förundersökning gås igenom, därefter görs en genomgång av åklagarens åtalsplikt och hur den inverkar på frågan om överskottsinformation. Sist kommer en kort redogörelse för regler om bevisning som har betydelse för frågan om överskottsinformation.

3.3.1 Allmänna principer för tvångsmedelsanvändning

De tre principer som gäller för tvångsmedelsanvändning anknyter till RF 2:12 och är utformade i praxis. RB 27:1 3 stycket stadgar att för all tvångsmedelsanvändning skall proportionalitetsprincipen uppfyllas. Det innebär att skälen till tvångsmedelsanvändningen skall uppväga det intrång eller övriga men för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. I propositionen uttalade departementschefen när det gäller hemlig teleavlyssning att:

"Proportionalitetsprincipen innebär alltså att utredningen i princip skall ha nått ett stadium där det förefaller omöjligt att komma längre med mindre ingripande metoder..."⁷⁰

Om det skulle kräva orimliga resurser eller vara svårt att få tillgång till den eftersökta informationen på annat sätt än genom hemlig teleavlyssning kan metoden tillgripas utan att mindre integritetskränkande spaningsmetoder används först.⁷¹

Ändamålsprincipen innebär att när en domstol beslutar om hemlig teleavlyssning skall avlyssningen uppfylla de ändamål som lagstiftaren uppställt för att tvångsmedlet skall få användas. Den framgår av RF 2:12 2 stycket första ledet.⁷² Enligt departementschefen fanns det ingen anledning att lagreglera ändamålsprincipen, eftersom tvångsmedelsreglerna i sig ger klart besked om för vilket ändamål de får användas.⁷³

Behovsprincipen är lagreglerad bland annat i 8 § polislagen. Den innebär att en åtgärd skall vara nödvändig för att syftet med åtgärden skall uppnås. Förutom att åtgärden skall vara nödvändig skall den även vara verkningfull. Man skall således uppnå det önskade resultatet. Principen innebär vidare att om det finns flera olika tvångsmedel att välja mellan skall det som är minst ingripande för den enskilde väljas. Man får således inte ta till hemlig teleavlyssning om hemlig teleövervakning⁷⁴ skulle leda till det resultat man vill uppnå. Skillnaden mellan behovs- och

---

⁷⁰ Prop. 1988/89:124 s. 66.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ovan avsnitt 3.1.

⁷³ Prop. 1988/89:124 s. 26f och Ekelöf III s. 28f.

⁷⁴ Hemlig teleövervakning är normalt ett mindre integritetsingripande tvångsmedel än hemlig teleavlyssning, eftersom man endast kontrollerar exempelvis till vilka teleadresser som ringts från en viss teleadress, se Malmsten SvJT 1992 s. 534f.

proportionalitetsprincipen är att den förra riktar sig mot resultatet med åtgärden medan den senare riktar sig mot det intrång som är resultatet av åtgärden.⁷⁵

3.3.2 RB:s regler om hemlig teleavlyssning

I RB 27:18 definieras vad som utgör hemlig teleavlyssning och när det är tillåtet att utnyttja tvångsmedlet vid förundersökning:

Hemlig teleavlyssning innebär att teledokument, som befordras till eller från ett telefonnummer, en kod eller annan teleadress, i hemlighet avlyssnas eller tas upp genom ett tekniskt hjälpmedel för återgivning av innehållet i meddelandet.

Hemlig teleavlyssning får användas vid förundersökning angående

1. brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år eller
2. försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om sådan gärning är belagd med straff.

Genom sin lydelse omfattar paragrafen inte bara samtal utan även andra typer av meddelanden, exempelvis telefax och e-postmeddelanden. Det krävs att åtgärden är hemlig, är avlyssningen "öppen" faller den utanför regleringen om hemlig teleavlyssning. Genom att kräva att det för brottet skall stadgas minst två års fängelse begränsas möjligheten att tillgripa hemlig teleavlyssning under förundersökningen. En begränsning är befogad eftersom hemlig teleavlyssning är ett av de mest integritetskränkande tvångsmedlen.⁷⁶

Förutom kravet på brottets grovhet uppställs ytterligare krav för att hemlig teleavlyssning skall få tillgripas i en förundersökning. De framgår i RB 27:20 som stadgar:

Hemlig teleavlyssning...får ske endast om någon är skäligen misstänkt för brottet och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen. Åtgärden får endast avse en teleadress som innehas eller annars kan antas komma att användas av den misstänkte.

Det krävs således att någon är skäligen misstänkt för ett begånget brott och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen för att hemlig teleavlyssning skall få tillgripas under förundersökningen. Att åtgärden skall vara av synnerlig vikt för utredningen behöver enligt departementschefen:

"inte nödvändigtvis avse att avlyssningen skall ge avgörande bevisning som omedelbart kan leda till fällande dom...Synnerlig vikt för utredningen inrymmer ett kvalitetskrav beträffande de upplysningar som avlyssningen kan ge...Uttrycket innefattar emellertid därutöver ett krav på att utredningsläget gör avlyssningen nödvändig."⁷⁷

---

⁷⁵ Ekelöf III s. 29f.

⁷⁶ Prop. 1988/89:124 s. 36, Ekelöf III s. 63ff. och Malmsten SvJT 1992 s. 529f. De brottsutredande myndigheterna vill att det skall bli enklare att få tillgång till hemlig teleavlyssning under förundersökningen, se SOU 1998:46 s. 275ff och uppsatsens bilaga 1. I SOU 1998:46 föreslås att hemlig teleavlyssning skall få användas om det för brottet är stadgat minst ett års fängelse, en sänkning mot i dag, och att kriteriet "skäligen misstänkt för brottet" bibehålls, se SOU 1998:46 s. 482 och 485.

⁷⁷ Prop. 1988/89:124 s. 44.

Därefter slår departementschefen fast att om man kan få fram uppgifterna med mindre ingripande åtgärder skall hemlig avlyssning inte användas. Den bedömning som skall göras skall ta hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall, i princip skall bedömningen leda fram till att man inte kan komma längre i förundersökningen utan att tillgripa hemlig teleavlyssning för att åtgärden skall vara lagenlig.⁷⁸

I RB 27:21 framgår det att det är domstol som beslutar om hemlig teleavlyssning efter framställan av åklagare och att det av beslutet skall framgå vilka teleadresser som skall avlyssnas och hur länge avlyssningen skall ske. Den längsta tiden avlyssningen får pågå är enligt 2 stycket en månad; det finns dock inget hinder att avlyssningsbeslutet förlängs efter ansökan. Bortfaller skälen för avlyssningen skall beslutet om avlyssning genast hävas av antingen åklagare eller av domstol enligt RB 27:23. Ett beslut om hemlig teleavlyssning kan överklagas till hovrätten enligt RB 49:5 mom. 6.⁷⁹

RB 27:22 stadgar ett förbud mot att avlyssna samtal mellan den misstänkte och dennes försvarare. Om det under avlyssningen framkommer att samtalet har den karaktären skall avlyssningen genast avbrytas. Har samtalet spelats in på band eller utskrift av samtalet gjorts skall bandet eller utskriften förstöras. I propositionen kopplar departementschefen samman avlyssningsförbudet med reglerna i RB 36:5 som behandlar försvararens möjlighet att kallas som vittne. En försvarare får inte vittna om något som denne har fått veta för att fullgöra sitt uppdrag, såvida den misstänkte inte godkänner att försvararen vittnar.⁸⁰ Av de uttalandena som görs i propositionen får man uppfattningen att det är samtal till försvarare som är kopplad till det berörda ärendet som inte får avlyssnas. En sådan begränsning kan enligt Malmsten inte utläsas ur lagrummet varför förbudet torde vara giltigt för alla samtal som den misstänkte har med en försvarare.⁸¹

Regler för hur upptagning eller uppteckning som gjorts vid hemlig teleavlyssning skall behandlas finns i RB 27:24. Det stadgas i första stycket, genom en hänvisning till RB 27:12 1 stycket, att materialet skall granskas snarast möjligt av rätten, undersökningsledaren eller åklagaren. Det är tillåtet att låta en sakkunnig eller annan som anlitats i målet, exempelvis en tolk, granska materialet. Syftet med regeln är att man skall fastställa om informationen som framkommit har någon betydelse från utredningssynpunkt. Som regel görs det, enligt Malmsten, en utskrift endast av de delar av materialet som är relevanta och det andra materialet makuleras utan att någon utskrift gjorts. Grundprincipen som gäller för material som härrör från hemlig teleavlyssning är att det inte skall sparas längre än nödvändigt, detta fastslås i 2 stycket. Det stadgar att endast det material som är av betydelse från utredningssynpunkt får sparas till dess förundersökningen har

---

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Malmsten SvJT 1992 s. 539ff. I praktiken är det endast åklagaren som kan överklaga ett beslut om hemlig teleavlyssning, eftersom den misstänkte inte är medveten om beslutet. Buggningsutredningen föreslår att man vid förfarandet skall införa ombud som skall föra den misstänktes talan vid handläggningen av ärendet. Det innebär att den som för den misstänktes talan kan överklaga beslutet. Se SOU 1998:46 s. 419ff.

⁸⁰ Prop. 1988/89:124 s. 46f.

⁸¹ Se dels prop. 1988/89:124 s. 46f. och dels Malmsten SvJT 1992 s. 543.

lagts ned, avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt. Därefter skall sparad material förstöras; har materialet tagits med i ett förundersökningsprotokoll skall det dock inte förstöras. Det kan vara svårt att avgöra vilken information som är av betydelse för utredningen, varför mer material än nödvändigt kan komma att sparas enligt Malmsten.⁸²

Den åklagare jag intervjuade ansåg inte att det gick att uppfylla lagens krav varken när det gällde att han som förundersökningsledare skulle granska allt material själv eller när det gällde att förstöra det material som inte var av betydelse för utredningen. Materialet som framkom vid en hemlig teleavlyssning enligt åklagaren var omfattande och det fanns inte tid för honom att själv kontrollera allt material utan han förlitade sig på polisens urval. Anledningen till att material inte förstördes direkt var att den misstänkte och dennes försvarare inte litade på det urval som polis och åklagaren gjort utan ofta begärde att få tillgång till annat material som enligt dem talade för den misstänktes oskuld.⁸³

I RB 27:25 1 stycket slås fast att när rätten väl har fattat beslut om hemlig teleavlyssning får de tekniska hjälpmedel som behövs för att utföra avlyssningen användas. Det andra stycket hänvisar till telelagen (1993:597) där det finns regler som gäller för teleoperatörer om hemlig teleavlyssning.

3.3.3 Åklagarens plikt att inleda förundersökning⁸⁴

Det slås fast i RB 23:1 att förundersökning skall inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Denna skyldighet är oberoende av hur åklagaren fått kännedom om brott, skulle rätten att använda erhållen överskottsinformation begränsas utgör begränsningen en inskränkning i åklagarens plikt att inleda en förundersökning. Plikten att inleda en förundersökning är dock inte absolut, det finns flera regler som begränsar denna. RB 23:1 2 stycket stadgar att åklagaren inte skall inleda en förundersökning om det är uppenbart att brottet inte kan lösas. Förundersökningsplikten gräns anses vara när det är rimligt att anta att en utredning kan leda till att brottet klaras upp och att det kan förväntas att en person kan ställas till svars för det.

Det finns även regler i RB 23:4a om nedläggning av förundersökning. Om dessa är uppfyllda redan innan åklagaren har inlett en förundersökning kan åklagaren underlåta att inleda en undersökning. Förutsättningarna för att inte inleda en förundersökning är: 1) om kostnaden för att utreda brottet inte står i rimligt förhållande med sakens betydelse och endast böter kan bli aktuellt som påföljd eller, 2) om åklagaren tror att reglerna om åtalsunderlåtelse eller särskild åtalsprövning kan bli aktuella. Detta gäller förutsatt att inget väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte inleds.

---

⁸² Malmsten SvJT 1992 s. 544ff.

⁸³ Bilaga 4, fråga 5 och 6.

⁸⁴ Avsnittet bygger på Ekelöf V s. 102ff. om inget annat anges.

När förundersökningen inleds krävs det ett formellt beslut enligt RB 23:3 av antingen åklagaren eller polismyndigheten. Detsamma gäller för ett beslut att inte inleda en förundersökning. Beslut enligt RB 23:4a får dock endast beslutas av åklagaren. Den åklagare jag intervjuade brukade inte fatta ett formellt beslut i frågan, eftersom formella beslut registreras i ett öppet diarium och det var inte önskvärt att det blev känt att man använt hemlig teleavlyssning.⁸⁵

Det finns flera syften med förundersökningen, varav två framgår i RB 23:2. Det första är att ge åklagaren tillräckligt med material för att kunna bedöma åtalsfrågan. Det andra syftet med förundersökningen är att bevisningen skall kunna förebringas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Ytterligare ett syfte med undersökningen är att ge den misstänkte inblick i materialet för att han skall kunna kommentera det och därigenom kan den misstänkte på ett tidigt stadium förbereda sitt försvar.⁸⁶

3.3.4 Åklagarens åtalsplikt⁸⁷

Förutom att åklagaren har en plikt att inleda förundersökning har han även en åtalsplikt. Den kan aktualiseras om det vid hemlig teleavlyssning framkommer överskottsinformation som skulle kunna ligga till grund för ett åtal. Det stadgas således i RB 20:6 att för brott som hör under allmänt åtal skall åklagaren väcka åtal. Alla brott faller under allmänt åtal om de inte har undantagits genom lagstiftning enligt RB 20:3. Åtalsplikten är inte absolut enligt RB 20:7, utan åklagaren kan under vissa förutsättningar underlåta att åtala någon om inget väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts. Bland dessa förutsättningar märks 1) om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter och 2) om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse.

För att åklagaren skall kunna besluta om en åtalsunderlåtelse krävs det en fullständig brottsutredning; i princip måste den misstänkte ha erkänt. Däremot kräver inte RB 23:4a en fullständig utredning, se ovan.

3.3.5 Principen om fri bevisprövning

I Sverige styrs bevisprövningen av den fria bevisprövningens princip. En regel som begränsar möjligheten att åberopa uppgifter som utgör överskottsinformation skulle vara en inskränkning i principen. Den slås fast i RB 35:1 som stadgar att det är rätten som efter prövning av allt som förekommit skall avgöra vad som är bevisat i målet. Ett resultat av detta är att bevisföringen i princip är fri och att det är rätten som skall avgöra värdet på bevisningen. Det finns dock regler som ingriper i den fria bevisföringen. En åklagare får endast åberopa en vittnesattest

---

⁸⁵ Bilaga 4, fråga 3.

⁸⁶ Syftet att den misstänkte skall kunna kommentera förundersökningsmaterialet framgår inte i RB 23:2, se Ekelöf V s. 103.

⁸⁷ Avsnittet bygger på Ekelöf V s. 142ff. om inget annat anges.

under speciella förhållanden, man kan inte inkalla en advokat eller läkare att vittna om något denne anförtrotts i tjänsten utan att den tilltalade ger sitt tillstånd och det finns specialregler för vissa typer av allmänna handlingar.⁸⁸

Principen har stark ställning i svensk rätt. Ett exempel härpå är att bevisning som framkommit genom olagliga tillvägagångssätt dels inte förhindrar att beviset åberopas i domstol och dels normalt sett inte påverkar dess bevisvärde. Har en polis gjort något olagligt och på det viset fått fram ett bevis mot någon kan det åberopas av åklagaren mot den tilltalade inför rätten. Den olaglighet som polisen gjort sig skyldig till kan dock leda till att polisen blir lagförd för ett brott, exempelvis tjänstefel.⁸⁹

Europakonventionen artikel 6 påverkar också den fria bevisföringen. En viss typ av bevis får inte ensamt läggas till grund för en dom mot den tilltalade utan lagstöd.⁹⁰ Ett exempel är fallet Schenk mot Schweiz⁹¹ där bevis som härrörde från en olovlig inspelning av ett telefonsamtal användes mot den tilltalade och låg till grund för en fällande dom. Då det inte var det enda beviset mot den tilltalade utan han fällts efter en samlad bedömning av allt som framkommit ansåg Europadomstolen att artikel 6 inte hade kränkts. Det är inte uteslutet med tanke på domstolens formulering att en kränkning kan föreligga om det olovliga beviset utgör det enda beviset mot den tilltalade. HD har i ett fall⁹² friat en person från mordbrand på grund av att bevisningen inte var tillräcklig trots att händelsen fanns inspelad på ett videoband. Bandet var inlämnat till åklagarmyndigheten av en anonym person och bandets tillkomst kunde inte klarläggas.

3.3.6 Analys

Som framgått är reglerna om hemlig teleavlyssning inriktade på ett begånget brott för vilket en person skäligen kan misstänkas. Hur erhållen överskottsinformation skall hanteras ger, enligt min mening, dessa regler inget svar på. Således saknas det stöd i RB 27 kapitlet för att använda överskottsinformation.

Stöd för att utnyttja erhållen överskottsinformation finns däremot i reglerna om åklagarens plikt att inleda förundersökning, att åtala en misstänkt när bevisningen nått erforderlig styrka och principen om fri bevisprövning. Ingen av dessa reglerna är dock utan undantag, det skulle alltså vara möjligt att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation trots dessa regler.

---

⁸⁸ RB 35:14, 36:5 och 38:8. Stycket bygger på Fitger III s. 35:27ff.

⁸⁹ Fitger III s. 35:27 och Ekelöf IV s. 245f. För ytterliggare exempel se ovan om NJA 1986:489 under 3.1.2.

⁹⁰ Fitger III s. 35:28.

⁹¹ Schenk mot Schweiz p. 48, se ovan under 3.2.

⁹² NJA 1998 s. 204.

3.4 Övriga lagregler

3.4.1 Polisens skyldighet att utreda brott

I polislagen (PL) framgår polisens skyldigheter och befogenheter. Av PL 1 § framgår att polisens syfte är att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och hjälp. Paragrafen är allmänt hållen och dess innehåll är svårt att exakt definiera. I kommentaren till PL skriver Berggren/Munck att uttrycket "upprätthålla allmän ordning och säkerhet" bör uppfattas som

"att polisen har skyldighet och befogenhet att söka förebygga, förhindra och vidta åtgärder mot överträdelser av straffsanktionerade normer över i princip hela fältet, under förutsättning att överträdelserna faller under allmänt åtal."⁹³

Den 2 § ger exempel på vilka uppgifter som hör till polisens arbete. Det är inte tänkt att man skall se de olika arbetsuppgifterna som självständiga från varandra utan till viss del är de integrerade med varandra; polisens arbete skall ses ur ett helhetsperspektiv. Bland de arbetsuppgifter som nämns återfinns att polisen skall bedriva spaning och utredning i fråga om brott som hör under allmänt åtal. När det gäller spaningsverksamheten är den del som rör förundersökning lagstiftad i RB 23 kapitlet. Den spaning som sker innan en förundersökning kännetecknas av att den ännu inte har någon uppgift om att ett konkret brott begåtts. Spaningen går ut på att undersöka om det finns underlag för en misstanke om brottslighet och när sådant underlag finns, fatta beslut om förundersökning.⁹⁴

Den paragraf i polislagen som är av störst intresse när det gäller frågan om överskottsinformation är enligt min mening PL 8 §. I den slås fast att:

En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift skall under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Måste tvång tillgripas, skall detta ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås.

Ett ingripande som begränsar någon av de grundläggande fri- och rättigheter som avses i 2 kap. regeringsformen får ej grundas enbart på bestämmelserna i första stycket.

Här slås behovs- och proportionalitetsprinciperna fast. Den förra innebär att ett polisingripande endast får ske om det är nödvändigt för att polisen skall kunna fullgöra sina förpliktelser. Den senare att det intrång för den som utsätts för ingripandet eller ett annat motstående intresse som ett polisingripande innebär inte får stå i missförhållande till syftet med åtgärden. Det framgår av paragrafen att polisen måste följa de författningar som finns och att om ett polisingripande begränsar fri- och rättigheterna i grundlagen måste ingripandet ha lagstöd. En konsekvens av att polisingripanden kräver lagstöd vid begränsningar av fri- och rättigheter blir att man får bedöma lagligheten i ett specifikt polisingripande

⁹³ Berggren/Munck s. 31. För exempel på tolkning av begreppet "allmän ordning" se NJA 1989 s. 308 ovan under 3.1.3.

⁹⁴ Berggren/Munck s. 35f f. Om förundersökning se även ovan 3.3.2 med hänvisningar.

ibland får tolka grundlagen. RF 2:12 2 stycket kan på det viset få betydelse även för polisingripanden.⁹⁵

För att avgöra vilka spaningsmetoder som är tillåtliga för polisen att använda har det utarbetats vissa principer; dessa gäller för så kallade okonventionella spaningsmetoder⁹⁶. Den första är att polisen aldrig får begå en kriminaliserad handling för att kunna efterforska eller avslöja ett brott. Denna princip är dock inte utan undantag; reglerna om nöd i BrB 24:4 utgör ett exempel på undantag från principen. En andra princip är att polisen aldrig får provocera eller eljest förmå någon att inleda en brottslig aktivitet. Har någon påbörjat en brottslig gärning får polisen i speciella fall förmå den personen att röja sig, på annat sätt provocera fram bevisning eller vidta åtgärder för att ett planerat brott skall fullbordas. En provokation får aldrig leda till att en person begår ett brott som denne annars inte hade begått.⁹⁷

En tredje princip är att polisen aldrig av spaningsskäl får underlåta att vidta föreskrivna åtgärder mot brott eller mot en för brott misstänkt person. Får polisen kännedom om ett brott eller om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts skall en förundersökning inledas, om inget annat föreskrivs. Enligt Berggren/Munck bör dessa regler

"aldrig få åsidosättas även om syftet är att komma åt mycket grov brottslighet, och åtgärderna bör dokumenteras enligt de bestämmelser som gäller härom."⁹⁸

Det är däremot tillåtet för polisen att vänta med att vidta åtgärder för att inte störa en utredning om grov brottslighet i syfte att beivra ett lindrigt brott, så kallad interimistisk passivitet⁹⁹. Den fjärde och sista principen innebär att det alltid är åklagaren eller polis i chefsställning som skall fatta beslut om denna typ av spaningsmetoder och att stränga krav på dokumentation då gäller.¹⁰⁰

Dessutom gäller, som vid alla typer av polisingripanden, att en allmän bedömning av metodens försvarbarhet med hänsyn tagen till åtgärdens syfte och övriga omständigheter måste göras för att avgöra om metoden är godtagbar. En avvägning mellan den skada och det intrång metoden medför och brottets grovhet och de fördelar från bevissynpunkt som står att vinna skall göras för att se om spaningsmetoden i det enskilda fallet är godtagbar. Detta ställer enligt Berggren/Munck stora krav på omdömet hos den som skall fatta beslut om en okonventionell spaningsmetod.¹⁰¹

I PL 9 § slås fast att en polisman som får kännedom om ett brott som hör under allmänt åtal skall rapportera det till sin förman snarast möjligt. Undantag från rapporteringsskyldigheten får göras om brottet framstår som obetydligt och det endast kan leda till böter. Det innebär således att om en polis som granskar en

---

⁹⁵ Berggren/Munck s. 69ff.

⁹⁶ Exempel på okonventionella spaningsmetoder är provokation, infiltration, agentverksamhet och desinformation.

⁹⁷ Berggren/Munck s. 75ff.

⁹⁸ Berggren/Munck s. 79.

⁹⁹ SOU 1982:63 s. 141.

¹⁰⁰ Berggren/Munck s. 78f.

¹⁰¹ Berggren/Munck s. 79f.

bandupptagning som gjorts vid hemlig teleavlyssning får kännedom om annan brottslighet, överskottsinformation, skall polisen snarast underrätta sitt befäl om brottet inte är obetydligt.

3.4.2 Regler om sekretess som gäller för den information som framkommer vid hemlig teleavlyssning

De allmänna handlingar¹⁰² som förvaras på en myndighet är enligt huvudregeln offentliga. För att huvudregeln skall gälla krävs att handlingen är antingen upprättad eller inkommen till myndigheten. En handling anses vara upprättad när den är expedierad. Är handlingen inte expedierad anses den upprättad när det ärende den hör till är slutbehandlat.¹⁰³ För att en allmän handling skall kunna sekretessbeläggas måste det finnas stöd i sekretesslagen (SkrL) för sekretessbeslutet.¹⁰⁴

Uppgifter som framkommit bland annat genom hemlig teleavlyssning under en förundersökning är sekretessbelagda om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs. Det framgår vidare att för de uppgifter som framkommit genom hemlig teleavlyssning som grundats på ett domstolsbeslut gäller inte meddelarfriheten; sådana uppgifter får i överensstämmelse med det sagda inte föras vidare till media för publicering.¹⁰⁵ Sekretess gäller bland annat i utredning enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål och angelägenhet som avser användning av tvångsmedel i brottmål för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Regeln är inte utan undantag; sekretess gäller inte för exempelvis beslut huruvida åtal skall väckas.¹⁰⁶

Enligt de riktlinjer som tillämpas vid länskriminalavdelningen i Malmö gäller sekretess för de uppgifter som framkommit vid hemlig teleavlyssning även mellan olika rotlar eller enheter inom polisen. Sådana uppgifter får endast föras vidare efter beslut av spaningsledaren. Detsamma gäller om uppgifter skall lämnas över till annan myndighet.¹⁰⁷

---

¹⁰² Allmänna handlingar är de skriftliga dokument och tekniska upptagningar som förvaras hos en myndighet och nått ett visst handläggningsstadium. För en uttömmande förklaring se Bohlin 2 kap.

¹⁰³ TF 2:2, 3 och 7 §§. Här har endast berörts de delar av reglerna som är av intresse för framställningen.

¹⁰⁴ TF 2:2 och SkrL 1:1.

¹⁰⁵ SkrL 5:1 och 16:1. Meddelarfriheten slås fast i TF 1:1 3st. och YGL 1:2 och innebär att en person som är anställd i offentlig tjänst straffritt kan lämna ut sekretessbelagda handlingar om syftet är att de skall publiceras. Rätten är inte absolut utan inskränks genom bl. a. SkrL 16 kap. För en uttömmande redogörelse se Bohlin s. 212ff.

¹⁰⁶ SkrL 9:17 och 18.

¹⁰⁷ Bilaga 2, punkt 3.1 och bilaga 1, fråga 11.

3.4.3 Regler om olovlig hemlig avlyssning och nödrätten

Hemlig teleavlyssning är förbjuden enligt regler i brottsbalken (BrB). Det stadgas att den som olovligen bereder sig tillgång till ett telemeddelande som befordras av ett telebolag kan dömas för brytande av telehemlighet. Straffet för gärningen är böter eller fängelse i högst två år. Även förberedelse till hemlig teleavlyssning är straffbelagt. För att förberedelsen skall vara straffbar krävs det att någon med uppsåt att olovligen avlyssna telemeddelanden har anbringat de tekniska hjälpmedel som behövs. Dessa regler gäller även för polisen. Om en polis utför en hemlig teleavlyssning utan tillstånd kan denne således lagföras för brytande av telehemlighet.¹⁰⁸

Det finns även regler om nödrätt i BrB 24 kapitlet. Det stadgas i 24:4 att en gärning som begås i nöd utgör brott endast om det med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt gärningen är oförsvarlig. Nöd föreligger enligt andra stycket när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse. Regeln är subsidiär till nödvärnsreglerna, vilket framgår av paragrafen. Nödvärn föreligger när den som utsätts för fara utför en brottslig gärning mot angriparen; i vissa fall är det straffritt. Nödregeln har åberopats som stöd för användandet av överskottsinformation.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ BrB 4:8 och 4:9a jämför ovan om polisens skyldighet att utreda brott under 3.4.1.

¹⁰⁹ Se exempelvis uttalande gjorda av utredningen om telefonavlyssning nedan 4.1.2 och tvåångsmedelskommittén nedan 4.1.3.1.

4 Genomgång av uttalanden rörande överskottsinformation och hur frågan behandlas i praktiken

Jag kommer här att redogöra för de uttalanden som jag funnit rörande överskottsinformation. Det finns uttalanden om överskottsinformation i en rad olika typer av offentligt tryck: utredningar, propositioner, rapporter, och i doktrinen. Först kommer jag att redogöra för de uttalanden som återfinns i det offentliga trycket. Därefter kommer jag att redovisa de uttalanden som har gjorts i doktrinen med ett undantag. Gammeltoft-Hansens åsikter kommer att behandlas i samband med tvångsmedelskommitténs förslag då de återopas av kommitténs minoritet.

4.1 Uttalanden om överskottsinformation i förarbeten och rapporter

4.1.1 Uttalanden gjorda med anledning av 1940-års tvångsmedelslag

Under andra världskriget infördes tillfälliga regler som tillät hemlig teleavlyssning¹¹⁰. Under åren 1940 till 1945 gällde lag (1940:3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara. Den andra paragrafen stadgade att de i lagen angivna tvångsmedel fick användas i den mån det ansågs nödvändigt för att bland annat hindra eller avslöja vissa angivna brott, främst brott mot rikets säkerhet. Åtgärden fick inte pågå under längre tid än vad som var nödvändigt för att syftet med åtgärden skulle uppfyllas enligt lagens fjärde paragraf. I lagens tillämpningsföreskrifter fanns regler som rörde utnyttjandet av information som framkommit vid exempelvis hemlig teleavlyssning. Dessa regler innebar att den information som erhållits genom hemlig teleavlyssning och övriga samtalskontroller inte fick yppas i vidare mån än som erfordrades för att vinna det med utredningen avsedda ändamålet. Under tiden för lagens giltighet avlyssnades cirka 11 miljoner samtal.¹¹¹

4.1.1.1 JO:s uttalande med anledning av 1940-års lag¹¹²

JO inledde med att konstatera att 1940-års lag var tidsbegränsad och av beredskapskaraktär. Med stöd av lagen var det möjligt att inställa eller fördröja expediering av telefonsamtal, avlyssna samtal eller stänga en telefon för samtal för

---

¹¹⁰ Det var först genom lagändringen 1989 som termen hemlig teleavlyssning infördes, tidigare hette tvångsmedlet hemlig telefonavlyssning, se prop. 1988/89:124 s. 36ff. För framställningen används termen hemlig teleavlyssning.

¹¹¹ SOU 1948:7 s. 140.

¹¹² JO:s ämbetsberättelse 1945 s. 167ff.

viss tid eller tillsvidare. Det hade enligt JO under lagens tillämpningstid framförts kritik mot både lagens lydelse och dess tillämpning. Det hade framhållits, fortsätter JO:

"att de stora maktbefogenheter, som genom lagen förlänats polismyndigheterna, bereda en allmän osäkerhet för medborgarnas rättigheter samt beteckna ett allvarligt avsteg från svensk rättstradition och svensk rättsuppfattning."¹¹³

Lagen ansågs vara alltför vag i sin lydelse och ge de tillämpande myndigheterna alltför stor makt; dessa myndigheter hade anklagats för maktmissbruk och godtycke samt för att ha använt lagen i andra syften än de som framgick av lagen redovisar JO.

Av dessa anledningar inledde JO en undersökning rörande verkningarna av lagstiftningen. Säkerhetschefen Eric Hallgren uttalade rörande användandet av överskottsinformation i ett av JO infortrat yttrande att om erhållen överskottsinformation rörde grova brott, var det möjligt för polis och åklagare att lägga informationen till grund för en brottsutredning som ej hade stöd i tvångsmedelslagen. Huruvida ett brott var grovt skulle enligt Hallgren avgöras från fall till fall, bland annat mord och svår misshandel angavs som exempel på när ett brott skulle bedömas som grovt. Fosterfördrivning angavs som exempel på när ett brott inte skulle anses som grovt.¹¹⁴

JO fann ingen anledning att rikta kritik mot det sätt som säkerhetstjänsten hade använt erhållen överskottsinformation om utförda eller planerade brott. Inte heller fann JO några skäl som talade för att myndigheternas tillämpning av tvångsmedelslagen hade präglats av maktmissbruk eller godtycke.

4.1.1.2 Sandlerkommissionens uttalande rörande tillämpningen av 1940-års lag¹¹⁵

Sandlerkommissionen kommenterade frågan om hur överskottsinformation hade hanterats av säkerhetstjänsten i sitt betänkande, Säkerhetstjänstens verksamhet. Det hade under lagens giltighetstid rått osäkerhet om hur överskottsinformation skulle hanteras hos åklagar- och polismyndigheterna förklarade kommissionen. Kommissionen citerade det ovan refererade yttrandet av säkerhetschef Hallgren om hur han ansåg överskottsinformation skulle få utnyttjas.

Vid två tillfällen hade överskottsinformation legat till grund för polisutredningar rörande fosterfördrivning enligt kommissionen och det stred mot säkerhetschefens ståndpunkt. JK hade med anledning av förfarandet verkställt en utredning och i den uttalat att även om det stred mot Hallgrens uppfattning att använda överskottsinformation i utredning om fosterfördrivning och att så inte borde ha skett så fann JK ingen anledning att vidta några åtgärder på grund av det inträffade.¹¹⁶

---

¹¹³ JO 1945 s. 168.

¹¹⁴ JO 1945 s. 171.

¹¹⁵ SOU 1948:7 s. 174ff. och s. 231f.

¹¹⁶ SOU 1948:7 s. 177.

I kommissionens slutsats konstateras först att uppgifter som framkommit med stöd av tvångsmedelslagen enligt tillämpningsföreskrifterna inte fick användas till andra syften än de som angavs i lagen. Det avgörande för frågan om en uppgift fick användas var enligt kommissionen de syften som i tvångsmedelslagen angavs såsom förutsättningar för kontrollens anordnande. Lagens vaghet när det gällde de allmänna förutsättningarna för användande av tvångsmedel inverkade enligt kommissionen på myndigheternas utnyttjande av erhållna uppgifter. Kommissionen anslöt sig till Hallgrens yttrande om hur och för vilka brott överskottsinformation skulle få användas. Kommissionen riktade ingen kritik mot myndigheterna för det sätt som överskottsinformation hade använts.¹¹⁷

4.1.2 Utredningen om telefonavlyssning och förarbeten som kommit därefter¹¹⁸

En utredning tillsattes 1974 för att göra en genomgång av då gällande tvångsmedelsregler. I utredningens betänkande, Telefonavlyssning, behandlas frågan om överskottsinformation. Den regel som då gällde för hemlig teleavlyssning fanns i RB 27:16 som för att ge rätt att använda hemlig teleavlyssning under förundersökning krävde, att någon skäligen kunde misstänkas för brott varpå ej var stadgat lindrigare straff än två års fängelse och att det var av synnerlig vikt för utredningen.¹¹⁹

Enligt utredningens mening slår reglerna om förundersökning fast den ram som begränsar rätten att utnyttja information som framkommit under avlyssning. Detta motiveras med att RB 27:16 kopplar samman den hemliga teleavlyssningen med förundersökningen, "utredningen", under vilken skall utredas vem som skäligen kan misstänkas för brott och om det finns tillräckliga skäl att åtala personen ifråga. Gränsdragningen innebar enligt utredningen att om information som framkommit under hemlig teleavlyssning hade direkt samband med den brottslighet som föranledde åtgärden fick den användas utan restriktioner.¹²⁰

För annan brottslighet som inte hade direkt samband med förundersökningen ansåg utredningen inte att RB 27:16 gav stöd för att information som rörde sådan helt annan brottslighet skulle omfattas av ett tillstånd för hemlig teleavlyssning. För att sådan information skulle få användas talade enligt utredningen att all information som vunnits med stöd av ett legalt spaningsmedel borde få användas om de erhållna uppgifterna avsåg brottslighet av sådan grovhet att den kunnat läggas till grund för en ansökan om hemlig teleavlyssning. Mot detta talade enligt utredningen starka rättssäkerhetsskäl. Utredningen framhåller att det visserligen endast är en teoretisk möjlighet att polisen skulle begära tillstånd för hemlig teleavlyssning gällande ett brott, men att syftet egentligen är att få kännedom om annan brottslighet, men en sådan möjlighet bör dock beaktas. Om framkommet

---

¹¹⁷ SOU 1948:7 s. 231f.

¹¹⁸ SOU 1975:95, prop. 1975/76:202 och JuU 1976/77:20.

¹¹⁹ SOU 1975:95 s. 23f. och s. 11f.

¹²⁰ SOU 1975:95 s. 105

material skulle utnyttjas friare skulle det få stora praktiska konsekvenser menade utredningen. På grund av det anförda ansåg utredningen att det som framkommit vid teleavlyssning inte skulle få användas mot annan brottslighet än den som legat till grund för åtgärden.¹²¹

När det gällde frågan om planerad brottslighet ansåg utredningen att information som rörde planerad brottslighet skulle kunna användas något friare. I princip ansåg utredningen att det för det nya brottet skulle vara möjligt att ge tillstånd till hemlig teleavlyssning för att den typen av överskottsinformation skulle få användas, men att gränsen inte kunde vara strikt. Enligt utredningens mening borde information som kunde förhindra brott som innebar "allvarlig fara för liv och lem" användas även om minimistraffgränsen underskrids.¹²²

Utredningen föreslog således ingen särskild lagregel för hur överskottsinformation skulle få användas utan menade att begränsningarna framgick av regleringen som gällde för förundersökning och för hemlig teleavlyssning.

I den följande propositionen slog föredraganden fast att:

"Telefonavlyssning intar en särställning bland de straffprocessuella tvångsmedlen. Det är för det första ett mycket allvarligt ingrepp i den personliga integriteten. I motsats till praktiskt taget alla andra tvångsmedel förutsätter telefonavlyssning för att bli effektiv att den mot vilken åtgärden riktar sig hålls okunnig om denna. Villkoren för att bryta telehemligheten måste därför vara så stränga att allmänhetens tilltro till skyddet för telehemligheten inte rubbas. Det är sålunda av särskild vikt att reglerna om förutsättningarna för och användningen av telefonavlyssning är utformade så att de begränsas till vad som i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt för att säkerställa straffrättskipningen."¹²³

Det är mot denna bakgrund man enligt min mening skall se de uttalanden om överskottsinformation som görs i propositionen.

Departementschefen anslöt sig till utredningens uttalande om användande av överskottsinformation som hade ett direkt samband med åtgärden. När det gällde information om annan brottslighet ansåg departementschefen att sådan information skulle få användas synnerligen restriktivt. Det borde, ansåg departementschefen, vara fråga om brottslighet av sådan grovhet eller art att den hade kunnat läggas till grund för en ansökan om teleavlyssning. Att inte använda sådan information ansåg departementschefen kunde te sig stötande för det allmänna rättsmedvetandet. I den mån överskottsinformation rörde planerad grov brottslighet ansåg departementschefen att informationen skulle få användas även om brottet inte kunde ligga till grund för teleavlyssning. Gränsen borde, enligt departementschefen, i princip ansluta till reglerna om tillstånd för hemlig teleavlyssning. Departementschefen pekade på att den föreslagna regeln RB 27:21 om att uppteckning av avlyssnat samtal endast får omfatta vad som är av betydelse för utredningen utgör en allmän garanti för att uppsamlad information skulle utnyttjas restriktivt.¹²⁴

---

¹²¹ SOU 1975:95 s. 106.

¹²² SOU 1975:95 s. 107.

¹²³ Prop. 1975/76:202 s. 20.

¹²⁴ Prop. 1975/76:202 s. 39f.

Lagrådet yttrade sig över propositionen och kom med ett lagförslag rörande överskottsinformation. Förslaget remissbehandlades och därefter tog justitieutskottet ställning till det.

I lagrådets kommentar¹²⁵ till den föreslagna RB 27:21 delade lagrådet in den information som framkommit vid hemlig teleavlyssning i tre kategorier efter departementschefens uttalanden. Dessa var:

1. information som rör brottslighet som har direkt samband med förundersökningen som föranlett tillståndet,
2. information som rörde annan förövd brottslighet och
3. information som rörde annan planerad brottslighet.

Enligt lagrådet var inte kategori två eller tre av den art att informationen var av betydelse för den utredning som föranlett den hemliga teleavlyssningen. Det innebar att sådan information inte fick upptecknas med stöd av den föreslagna 21 paragrafen, utan informationen skulle enligt paragrafen omedelbart förstöras. Vidare påpekade lagrådet att det saknades stöd i uttryckliga lagregler för att överhuvudtaget utnyttja information av detta slag. Lagrådet menade att propositionens förslag anknöt till gällande rätt, enligt vilken det inte kunde uteslutas att det var tillåtet att använda överskottsinformation.

Därefter uppmärksammade lagrådet frågan om det kunde anses vara förenligt med RF att utan direkt lagstöd utnyttja material från hemlig teleavlyssning för andra ändamål än det som föranledde avlyssningstillståndet. Lagrådet började med att ta upp de då gällande regler i RF som var av betydelse för frågan, RF 2:3 och 8:3.¹²⁶ Det krävdes enligt lagrådet en tolkning av reglerna i RF för att kunna avgöra om användning av överskottsinformation var tillåten; två möjliga tolkningar fanns. Den första var att grundlagen endast avser anskaffandet av information och då måste man fråga sig hur framkommen information skall få utnyttjas. På den frågan fanns enligt lagrådet inget klart svar. En annan tolkningsmöjlighet var att grundlagen reglerar både anskaffandet av information och utnyttjandet av framkommen information och om så var fallet ansåg lagrådet att det krävdes lagstöd för att överskottsinformation skulle få användas.

Det fanns enligt lagrådet inget stöd i förarbetena för att avgöra hur tolkningsfrågan skulle lösas. Integritetskommittén hade enligt lagrådet betonat att både anskaffande och ett senare utnyttjande av information om privata angelägenheter har betydelse för rättsskyddet för den personliga integriteten. Lagrådet underströk att:

"intensiteten i det intrång som genom telefonavlyssning sker i den avlyssnades integritet i väsentlig mån beror just på hur det avlyssnade materialet får utnyttjas till den avlyssnades nackdel...Ett speciellt läge förtjänar att särskilt framhållas. Det gäller det fallet att den som avlyssnas...är en annan person än den som misstänks för brott och vars förhållanden varit under rättslig bedömning, när tillstånd gavs till telefonavlyssning. Man kan ställa frågan vilket värde RF:s principiella skydd för "varje medborgare" (...) egentligen skulle ha för den utomstående, om det som han yppar vid telefonsamtal kan

---

¹²⁵ JuU 1976/77:20 s. 22ff.

¹²⁶ Den då gällande RF 2:3 är nu ersatt av RF 2:6. När det gäller den gamla RF 8:3 torde den motsvaras av RF 2:12 och 8:1. Se JuU 1976/77:20 s. 23.

användas emot honom trots att stöd i lag saknas för sådan användning av de vid avlyssningen uppsnappade informationerna."¹²⁷

Lagrådets slutsats var att även om man inte säkert kunde utreda vilken av tolkningsmetoderna som var den rätta, talade mycket för den som krävde lagstöd både för anskaffande och utnyttjande av information. Det framhölls att oavsett vad RF kräver talade sakliga skäl för att lagreglera frågan. En lagreglering ansåg lagrådet låg bäst i linje med andan bakom berörda bestämmelser i grundlagen. Lagrådet pekade på de avvägningsproblem som riktlinjer uttalade i motiv kan ge upphov till för enskilda beslutsfattare som stöd för en lagreglering av frågan om hur erhållen överskottinformation skulle få användas.

Den i propositionen föreslagna regeln i RB 27:21 räckte inte enligt lagrådet som föreslog en ny lydelse av paragrafen enligt följande:

Uppteckning av telefonsamtal får *omfatta endast* vad som finnes vara av betydelse för utredningen.

Om granskning ----- omedelbart förstöras.

Har genom telefonavlyssning vunnits kännedom eller väckts misstanke om annan förekommen brottslighet än den som föranlett tillstånd till avlyssningen eller om brottslighet som är förestående, får utan hinder av första och andra styckena vad sålunda framkommit upptecknas och läggas till grund för åtgärd i brottsutredande eller brottsförebyggande syfte,

1. när brottsligheten är sådan som anges i 16 §,
2. när annat fall brott som är å färde är sådant att underlåtenhet att avslöja brottet är belagd med straff, eller
3. när det eljest med hänsyn till väsentligt allmänt eller enskilt intresse framstår som försvarligt att underlåta åtgärd.

Lagrådet framhöll att det vore bättre om lagregler rörande överskottsinformation utformades under förhållanden som gav större möjlighet till överväganden än vad som var möjligt under lagrådsberedningen. Om lagrådets lagförslag yttrade sig bland annat¹²⁸ konstitutionsutskottet (KU), justitiekanslern (JK) och riksåklagaren (RÅ).

KU anslöt sig till den av lagrådet förda diskussionen om grundlagens tolkning. Den slutsats som utskottet kom till var att de relevanta bestämmelser i RF, både gamla och nya, enligt sin ordalydelse närmast tog sikte på anskaffande av information från enskild. Inte heller i motiven kunde hämtas stöd för uppfattningen att regleringen i RF skyddar mot utnyttjande av erhållen information enligt KU. Däremot ansåg utskottet att det bäst överensstämde med syftet med RF:s integritetsskydd att lagreglera frågan om hur information som erhållits genom hemlig teleavlyssning skulle få användas.¹²⁹

JK anslöt sig i princip till att frågan om hur erhållen information skall få utnyttjas borde lagregleras. Motivet var att om rätten att utnyttja erhållen information skulle begränsas på det vis som departementschefen önskade passade lagform bättre

---

¹²⁷ JuU 1976/77:20 s. 24.

¹²⁸ Även rikspolisstyrelsen, överbefälhavaren och integritetsskyddskommittén uttalade sig om lagrådsförslaget. Instanserna ställde sig bakom lagrådets uppfattning att fråga borde lagregleras. Se JuU 1976/77:20 s. 43ff.

¹²⁹ JuU 1976/77:20 s. 48f.

enligt JK. När det gällde frågan om vilket skydd som uppställs i RF ansåg JK att det var "tämligen meningslöst" att försöka utröna det. Att det råder sådan osäkerhet om vilket skydd RF uppställer talade enligt JK:s mening för en lagreglering om hur erhållen information skall få utnyttjas. Dock menade JK att en begränsning endast kunde förhindra att den information som ej fick utnyttjas inte användes som bevis inför rätten men knappast kunde förhindra en polis från att inleda spaning på grund av uppgifterna.¹³⁰

RÅ menade att RF inte uppställde något krav på lagform för att man skulle få utnyttja överskottsinformation från hemlig teleavlyssning. Han var dock inte negativ till en reglering men ansåg att den av lagrådet föreslagna regeln utvidgade området för användandet av överskottsinformation i förhållande till den då rådande praxisen på området. Vidare framhöll RÅ att överskottsinformation kunde genereras vid flera tvångsmedel och att en generell reglering borde eftersträvas. För en sådan reglering skulle kunna ske var det enligt RÅ nödvändigt att bättre utreda frågan. RÅ:s ställningstagande byggde på att information som framkommit genom hemlig avlyssning inte användes som bevis i rätten; teleavlyssning användes mest som en spaningsmetod hävdade RÅ.¹³¹

Justitieutskottet (JuU) ansåg att det fanns skäl som talade för att godta lagrådets föreslagna regel om hur överskottsinformation skulle få utnyttjas. Därvid borde en generell reglering eftersträvas med tanke på att även andra tvångsmedel genererar överskottsinformation och här hänvisade JuU till RÅ:s ovan refererade yttrande. Utskottet anslöt sig till lagrådets åsikt om att frågan om hur överskottsinformation skulle få utnyttjas borde utredas mer ingående och hemställde till regeringen att frågan skulle återgå till kansliet för ytterligare utredning.¹³² Utskottets förslag bifölls av riksdagen och frågan återgick därefter till regeringen.¹³³ Tvångsmedelskommittén tillsattes för att utreda bland annat frågan om och hur överskottsinformation skulle få användas.

4.1.3 Yttranden i direktiven till tvångsmedelskommittén och i kommitténs betänkanden

Det framgår av tvångsmedelskommitténs direktiv¹³⁴ att departementschefen önskade en ändamålsenlig avvägning mellan samhällets behov av tvångsmedel och de motstående intressen som kan komma att beröras därav. Det är viktigt att de rättsutredande myndigheterna har tillgång till effektiva tvångsmedel fortsatte departementschefen. Därefter framhöll han vikten av att skyddet för den enskilde stärktes. Utgångspunkten för de avvägningar som borde göras vid utformning av de materiella reglerna om tvångsåtgärder var enligt departementschefen de grundläggande värderingar i fråga om fri- och rättigheter som RF ger uttryck för. Kommittén skulle bland annat utreda i vilken utsträckning överskottsinformation

---

¹³⁰ JuU 1976/77:20 s. 36ff.

¹³¹ JuU 1976/77:20 s. 39ff.

¹³² JuU 1976/77:20 s. 16f.

¹³³ Rskr 1976/77:129.

¹³⁴ Dir 1978:57, bilaga 3 i SOU 1984:54 s. 308f.

som framkommit vid tvångsmedelsanvändning borde få utnyttjas. Den frågan rörde flera svåra avvägningsproblem påpekade departementschefen och fortsatte:

"Uppgifterna kan t.ex. ha starkare eller svagare anknytning till den misstänkte. Sådan anknytning kan också helt saknas. Uppgifterna kan innebära att annan misstänkt frias från misstanken eller medföra att den mot vilken brott har förövats kan komma till sin rätt. Uppgifterna kan vidare avse planerade brott som inte är straffbelagda på förberedelsestadiet eller brott som redan har begåtts. De kan avse brott av olika svårighetsgrad, brott som riktar sig mot person eller mot rikets säkerhet etc. Uppgifterna kan också ha erhållits genom mer eller mindre ingripande tvångsmedel. Eftersom såväl uppgifterna i sig själva som omständigheterna vid deras anträffande kan vara av så vitt skilda slag, är det svårt att ange några allmänna riktlinjer för i vilken utsträckning sådana uppgifter bör få utnyttjas."¹³⁵

4.1.3.1 Tvångsmedelskommitténs uttalanden

Tvångsmedelskommittén har berört frågan om överskottsinformation¹³⁶ i ett delbetänkande¹³⁷ och i sitt slutbetänkande¹³⁸. I delbetänkandet gjorde kommittén ett preliminärt förslag till hur överskottsinformation skulle få utnyttjas. Detta förslag följde i stort det ovan behandlade lagrådsförslaget.¹³⁹ Med anledning av delbetänkandet gjorde narkotikakommissionen ett uttalande om överskottsinformation i sin rapport till regeringen.¹⁴⁰ Efter ytterligare överväganden framlade kommittén i sitt slutbetänkande ett förslag om en generell tvångsmedelslag som även behandlade frågan om hur överskottsinformation skulle få användas.¹⁴¹ Kommittén redovisade utförligt sina motiv till den föreslagna regleringen och dessa skall här redovisas.¹⁴² Kommittén var inte enig i samtliga frågor och när skiljaktigheten rör reglering av överskottsinformation kommer även skiljaktiga meningar att behandlas.

I slutbetänkandet framgår att kommittén ansluter sig till lagrådets inställning om att frågan om hur överskottsinformation skall få utnyttjas bör lagregleras oavsett om grundlagens skyddsregler kräver det eller ej.¹⁴³

Överskottsinformation hade enligt tvångsmedelskommittén två användningsområden. Det första rör spaningsstadiet av en brottsutredning och det andra rör bevisföringen vid rättegång. Dessa båda områden borde enligt kommittén hållas åtskilda. När det gällde hemlig teleavlyssning ansåg kommittén dock inte att skillnaden i de två användningsområdena var särskilt framträdande, eftersom det var ovanligt att inspelat material användes som bevis i domstolen. Materialet användes främst som spaningsuppslag förklarade kommittén.

---

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Kommittén väljer att kalla överskottsinformation "oavsedda uppgifter" och definierar dessa som uppgifter som ej har eftersökts eller efterfrågats men ändå framkommit vid tvångsmedelsanvändning. Se SOU 1984:54 s. 35.

¹³⁷ Ds Ju 1981:22.

¹³⁸ SOU 1984:54.

¹³⁹ Ds Ju 1981:22 s. 64ff och s. 125ff.

¹⁴⁰ Narkotikakommissionen PM nr. 5 sep. 1983. Se nedan avsnitt 4.1.4.

¹⁴¹ De regler som rör behandling av överskottsinformation återges nedan i bilaga 1.

¹⁴² SOU 1984:54 avsnitt 3.4 s. 164ff. (särskilt s. 176ff.) om inget annat anges.

¹⁴³ SOU 1984:54 s. 63.

Kommittén gjorde en uppdelning av den information som kunde framkomma vid tvångsmedelsanvändning. En kategori utgjordes av uppgifter som tillgodosåg tvångsmedelsanvändningens ändamål och en andra kategori var uppgifter som tillgodosåg andra ändamål. Den första kategorins uppgifter måste i princip få utnyttjas fritt då de uppfyller ändamålet med tvångsmedelsingripandet. I vid mening ansåg kommittén att ändamålet allmänt uttryckt var att föra den aktuella utredningen framåt och i snäv mening kan ändamålet vara att få fram en specifik uppgift. En förundersökning, menade kommittén, kan vara inriktad på viss brottslig verksamhet utan att alla beståndsdelar är kända i förväg; vid sådan brottslig verksamhet kan ett brott leda till ett annat. Vidare förklarade kommittén att vissa typer av brott sällan förekommer ensamma. Som exempel gav kommittén att man i ett narkotikaärende får kännedom om att den misstänkte avser att finansiera narkotikaköp genom olagligt spel eller koppleri. Faller framkommen uppgift inom ramen för ändamålet med tvångsmedelsingripandet skulle den få användas om den var av betydelse för den förundersökning för vilken åtgärden har använts slog kommittén fast.

Kommittén ansåg efter en genomgång av gällande rätt att den övervägande uppfattningen rörande överskottsinformation var att sådan information skulle behandlas restriktivt. Därefter övergick kommittén till att kommentera grundlagsskyddet för den personliga integriteten. Kommittén slog fast att all tvångsmedelsanvändning utgjorde ingrepp i en persons rättssfär och att sådant intrång endast fick ske med stöd i lag om lagen uppfyllde de i grundlag intagna kriterierna för integritetsinskränkande lagstiftning. Tanken med att begränsa i möjligheten för det allmänna att införa inskränkande lagstiftning var enligt kommittén givetvis inte att tillförsäkra lagöverträdare någon brottsintegritet. Den fortsatte:

"Reglerna är i stället ett uttryck för den i alla civiliserade rättsstater gällande principen, att alla medborgare skall tillförsäkras en viss grundläggande personlig integritet gentemot den allmänna och att staten därför inte får tillgripa vilka medel som helst för att t.ex. utreda och beivra ifrågasatta brott."¹⁴⁴

Ytterligare en utgångspunkt för kommittén utgjordes av att tvångsmedlen inom den ram som grundlagarna drog upp skulle vara effektiva hjälpmedel i brottsutredningar.

Med dessa utgångspunkter i åtanke och med syftet att förstärka skyddet för den enskildes integritet föreslog kommittén att för uppgifter som tillgodosåg ett annat ändamål än det som tillståndet för tvångsmedelsanvändningen gällde, var den föreslagna huvudregeln att sådan information inte fick användas. Tre undantag föreslogs från huvudregeln.¹⁴⁵ Sådan information fick användas:

1. Om överskottsinformationen rörde annan brottslighet för vilket tvångsmedlet i fråga kunde användas.
2. Om överskottsinformationen rörde ett planerat brott för vilket det var straffbelagt att underlåta att avslöja det planerade brottet.

---

¹⁴⁴ SOU 1984:54 s. 181.

¹⁴⁵ Tvångsmedelskommitténs lagförslag 18 och 19 §§, se nedan bilaga 1.

3. Om överskottsinformationen kunde fria någon från brottsmisstankar eller fria en dömd person.

Kommittén motiverade det första undantaget med att det hade stöd i gällande rätt och att den principen även tillämpades i praktiken. Det var enligt kommitténs mening en "grundläggande rimlig avvägning mellan integritetsintresset och utredningsintresset"¹⁴⁶ åtminstone när det gällde den misstänkte. Om överskottsinformationen rörde en annan person än den som var misstänkt för brott ansåg kommittén att de kriterier som fanns i tvångsmedelsreglering för att tillstånd till dessa tvångsmedel skulle få användas under förundersökning i sig utgjorde ett skydd för tredjemans integritet när det gällde utnyttjandet av överskottsinformation mot tredje man. Med tanke på det anförda gjorde kommittén följande övervägningar.

Kommittén ansåg att de i grundlagen fastslagna grundläggande värderingar och intresseavvägningar inte kunde bortfalla eller förändras bara på grund av att man vid tvångsmedelsanvändning råkat få tillgång till överskottsinformation om brott. Den värdering som lagstiftaren gjort vid reglering av tvångsmedel, exempelvis kriterierna för att få använda hemlig teleavlyssning under förundersökning, innebar enligt kommittén att överskottsinformation för att vara tillåten skulle röra sådant brott som i sig kunde läggas till grund för en ansökan om det tvångsmedel som givit upphov till överskottsinformationen. Denna ståndpunkt var enligt kommittén en både logisk och principiellt riktig och nödvändig slutsats.¹⁴⁷

Det som enligt kommittén komplicerade bedömningen var att den kunskap som en polisman eller åklagare faktiskt erhållit kunde de inte "befria sig ifrån". Det hade påpekats, skriver kommittén, att åklagaren var skyldig att inleda förundersökning enligt RB 23:1 oavsett hur denne fått kännedom om brott. Vidare hade det hävdats att principen om fri bevisvärdering gjorde det möjligt att åberopa överskottsinformation som bevis i brottmål enligt kommittén. Det sistnämnda berodde enligt kommittén på att det saknades klara regler för hur överskottsinformation skulle hanteras. Kommitténs principiella bedömning var:

"att intresset av att utreda och beivra ett brott inte bör tillmätas större vikt därest misstanke om brottet uppkommit på grund av överskottsinformation än om misstanken uppkommit på annat sätt."¹⁴⁸

Till detta yttrande fogade kommittén att överskottsinformation kunde vara av varierande kvalitet. Om man tillät polis och åklagare att inleda utredningar på "lösa antydningar" kunde det enligt kommittén leda till att tvångsmedlen förvandlades till spaningsinstrument på ett "icke åsyftat och olämpligt sätt". Vidare talade enligt kommittén preventionshänsynen för att begränsa rätten för polis och åklagare att få utnyttja överskottsinformation. Intresset att motverka att polis- och åklagarmyndigheter avsiktligt begagnar tvångsmedelsingripanden för att få fram

---

¹⁴⁶ SOU 1984:54 s. 182.

¹⁴⁷ Kommittén angav som exempel att om det är förbjudet för polis och åklagare att använda teleavlyssning för utredning av bedrägeri borde det också vara förbjudet för dem att använda överskottsinformation framkommen vid hemlig teleavlyssning om bedrägeribrott, se SOU 1984:54 s. 183.

¹⁴⁸ SOU 1984:54 s. 183f.

överskottsinformation om annan brottslig verksamhet än den som formellt avsågs med ingripandet eller att ett tvångsmedel användes i större omfattning eller under en längre tid än vad som behövdes för att lösa den egentliga uppgiften var enligt kommittén innebörden av preventionshänsynen. Dock ansåg inte kommittén att polis eller åklagare missbrukade tvångsmedlen på detta sätt då, men om förhållandena i landet skulle förändras skulle enligt kommitténs åsikt ett sådant missbruk förhindras genom regleringen.

Det andra undantaget rörde möjligheten att utnyttja överskottsinformation om förestående brott. Sådan information skulle enligt kommittén få användas med mindre restriktivitet och kopplingen till BrB:s regler om straffbar underlåtenhet att avslöja brott var ändamålsenlig. För att uppgifterna skulle få användas krävdes enligt kommittén att de inte var hur lösa som helst. Vad som krävdes av uppgifterna var enligt kommittén beroende av vilket förestående brott de gällde och sannolikhetsgraden för att det förestående brottet skulle inträffa. Rörde uppgifterna lindriga brott skulle det enligt kommittén krävas en högre sannolikhetsgrad och rörde uppgifter grövre brott skulle det krävas en lägre sannolikhetsgrad för att uppgifterna skulle kunna användas. Vidare menade kommittén att oavsett svårhetsgraden på det förestående brottet och sannolikheten för dess inträffande kunde mindre integritetskränkande åtgärder vidtagas. Som exempel nämner kommittén övervakning av ett område eller avspärming.

Det tredje undantaget om att överskottsinformation som kunde fria någon oskyldig från brottsmisstankar eller ligga till grund för en resningsansökan för någon dömd för brott var enligt kommittén motiverat. Principen om att ingen oskyldig skall dömas för brott vägde tyngre än intresset att skydda den personliga integriteten. Den sannolikhetsgrad som skulle krävas av överskottsinformationen borde enligt kommittén kopplas till reglerna om resning i brottmål, RB 58:2 4 punkten. Detta borde enligt kommittén gälla även om det innebar att överskottsinformationen användes mot annan person för brott som inte kunde läggas till grund för tvångsmedlet, eftersom vid en avvägning mellan intressena måste avvägningen alltid utfalla till den oskyldiges fördel.

I sitt delbetänkande hade kommittén i enlighet med lagrådets föreslagna reglering om utnyttjande av överskottsinformation föreslagit ett uppsamlingsstadgande.¹⁴⁹ Efter den kritik som detta förslag ledde till tog kommittén tillbaka förslaget. Anledningen var enligt kommittén att ett sådant stadgande kunde leda till rättsosäkerhet och att det vore svårtillämpat. Kommittén påpekade att nödrätten är en säkerhetsventil som möjliggör användande av överskottsinformation beträffande både begånget och förestående brott om användandet sker för att avvärja fara för liv eller hälsa, rädda värdefull egendom eller handla av annan sådan orsak. Eftersom nödrätten är generell ansåg kommittén att det inte krävdes ett särskilt stadgande om detta.

Om det under tvångsmedelsanvändning framkom uppgifter som ej rörde brott skulle de enligt kommitténs förslag behandlas på samma sätt som ovan beskrivits

---

¹⁴⁹ Ds Ju 1981:22 s. 127f.

om överskottsinformation som rör brott. Enligt ett exempel skulle polisen inte få använda överskottsinformation som framkommit vid hemlig teleavlyssning i ett narkotikaärende om var en eftersökt person uppehöll sig som grund för en delgivning, eftersom hemlig teleavlyssning inte kan användas för att få fram sådana uppgifter. Detta var enligt kommittén en rimlig avvägning mellan integritetsintresset och utrednings- eller verkställighetsintresset.

4.1.3.2 Wennergrens skiljaktiga yttrande¹⁵⁰

Bertil Wennergren, kommitténs ordförande, var skiljaktig och redovisade utförligt sina ståndpunkter, vilka skall återges här; ytterligare ledamöter av kommittén anslöt sig till Wennergrens kritik.¹⁵¹ Tre av de sakkunniga instämde i Wennergrens uttalanden när det gällde överskottsinformation.¹⁵²

Wennergren ansåg att det var viktigt att skydda enskildas integritet och för att kunna göra det även minimera eventuella biverkningar som kunde uppkomma vid tvångsmedelsanvändning. Däremot ansåg han inte att det i den skyddsvärda integriteten ingick ett skydd mot att bli föremål för brottsutredningar för brott man begått. Att skydda även dem som begått brott på det vis som kommittén ville skulle enligt Wennergren leda till att man skapade brottsintegritet för enskilda medborgare på bekostnad av dem som utsatts för brotten och det kunde han inte stödja. Det var, ansåg Wennergren, "av största vikt att regler skapas som skyddar den enskildes privatliv till alla delar som detta privatliv förtjänar rättsordningens skydd."¹⁵³ Han menade att huvudregeln för att utnyttja överskottsinformation borde vara att uppgift fick utnyttjas endast för det beslutade ändamålet och för annat ändamål som var förenligt med skyddet för enskilds privatliv.

När det gällde kommitténs uppfattning att stärka den enskildes integritet anslöt sig Wennergren till kommitténs uttalanden om att grundlagens syfte var att stärka den personliga integriteten. Han ansåg däremot inte att grundlagen reglerade användande av uppgift som framkommit genom tvångsmedelsanvändning. Att inte bli avslöjad som brottsling ingick inte i det skyddsvärda integritetsintresset enligt Wennergren. Integriteten var skyddsvärd ända fram till dess att en enskild skäligen kan misstänkas för brott påpekade han.

Därefter angrep Wennergren kommitténs resonemang om att överskottsinformation endast skulle få användas om det brott informationen gäller kunde ligga till grund för en ansökan om det använda tvångsmedlet. Han menade att även om man inte får använda hemlig teleavlyssning vid exempelvis bedrägeribrott, eftersom det inte uppfyller de ställda kriterierna för tvångsmedlet, innebär det inte enligt logikens lagar att om sådan information oavsiktligt framkommer vid hemlig avlyssning att den inte skulle få användas. Enligt Wennergren angav reglerna om till exempel hemlig teleavlyssning endast när det var tillåtet att använda tvångsmedlet under en förundersökning. Däremot kan ingen slutledning dras huruvida

---

¹⁵⁰ SOU 1984:54 s. 266 – 272 där inget annat anges.

¹⁵¹ SOU 1984:54 s. 263ff och 274 för övriga skiljaktiga meningar.

¹⁵² SOU 1984:54 s. 280f, 295 och 297f.

¹⁵³ SOU 1984:54 s. 266f.

information som oavsiktligt framkommit skall få användas eller inte. Det var inte heller från en principiell ståndpunkt stötande om överskottsinformation leder till att någon utpekades som brottsling enligt Wennergren. Missbruk av tvångsmedlen förhindrades enligt honom bäst genom att uppställa krav på att en domstolsprövning föregick ett tillstånd om tvångsmedelsanvändande.

Härefter redovisar Wennergren den danske professorn Hans Gammeltoft-Hansens åsikter om överskottsinformation. Wennergren anslöt sig till fullo till den inställning som Gammeltoft-Hansen har såsom den refereras nedan bortsett från det stycket som rör domstolens tillståndsgivning för användning av tillfällighetsfynd som bevismedel. Den aspekten behandlar Wennergren inte alls i sitt referat.

4.1.3.3 Gammeltoft-Hansens ståndpunkt¹⁵⁴

Gammeltoft-Hansens åsikter om hur erhållen överskottsinformation skall få användas framkommer i ett avsnitt av hans bok *Straffprocessuelle tvångsingreb* som behandlar "tillfällighetsfynd", vilket kan jämföras med överskottsinformation. Den primära uppgiften för rätten är enligt Gammeltoft-Hansen att nå ett materiellt riktigt resultat. Med den utgångspunkten anser Gammeltoft-Hansen att alla tillgängliga uppgifter som är av betydelse skall kunna beaktas när saken avgörs i domstolen. De enda två argument mot att man skall få använda tillfällighetsfynd är enligt Gammeltoft-Hansen "prevention" och "genoprettelse".

Gammeltoft-Hansen förklarar att preventionshänsyn vilar på tanken att tillfällighetsfynd inte är tillfälliga, utan att polisen använder sig av tvångsmedel för att få fram andra uppgifter än de som formellt är tillåtna. Det kan enligt Gammeltoft-Hansen ske på två sätt. Antingen genom att polisen vid exempelvis hemlig avlyssning ansöker om att avlyssna fler teleadresser än som är nödvändigt eller överdriver misstanken mot en person för att kunna använda ett mer ingripande tvångsmedel mot denne. För att förhindra att polisen skall använda tvångsmedel på detta vis kan man helt förbjuda användningen av tillfällighetsfynd. Dock anser inte Gammeltoft-Hansen att risken för denna typ av missbruk är särskilt stor, eftersom det krävs att flera olika kriterier är uppfyllda för att polisen skall få tillstånd till exempelvis hemlig teleavlyssning. Även domstolsprövningen utgör en garanti mot missbruk av tvångsmedlet enligt honom.

Genoprettelsehänsynen innebär enligt Gammeltoft-Hansen att tillståndet återställs som det var innan tillfällighetsfyndet framkom. Om det på grund av rena tillfälligheter framkommer betydelsefulla uppgifter vid tvångsmedelsanvändning som inte i sig kunde legitimera det tvångsmedelsingrepp som användes så skall den person som tillfällighetsfyndet riktar sig emot så långt det är möjligt ställas i samma läge som om informationen aldrig framkommit för att genoprettelse skall anses skett. Genoprettelsehänsynen talar för att tillfällighetsfynd aldrig skall få användas skriver Gammeltoft-Hansen. Därefter diskuterar han rimligheten i detta. Han anför att många brott klaras upp på grund av rena tillfälligheter. Betraktar man genoprettelse isolerat ifrån preventionshänsynen kan det vara mycket svårt att se varför den omständighet att tillfällighetsmomentet står i förbindelse med ett straffprocessuellt tvångsingrepp skall tillmätas särskild betydelse. I andra situa-

---

¹⁵⁴ Gammeltoft-Hansen s. 205 – 236. Se även Wennergrens yttrande, SOU 1985:54 s. 266ff.

tioner framkommer uppgifter och spår på grund av rena tillfälligheter och det är anser Gammeltoft-Hansen knappast är någon som ifrågasätter huruvida det är berättigat och lagligt att använda sådana upplysningar i straffprocessen.

Man kan se ett samband mellan genoprettelse och den rent legalistiska grunden för att avvisa tillfällighetsfynd. Den rent legalistiska grunden för avvísning är enligt Gammeltoft-Hansen att lagen avskär möjligheten att använda hemlig teleavlyssning för exempelvis stöld. När lagstiftaren gjorde avgränsningen kan det enligt Gammeltoft-Hansen med viss rätt hävdas att den knappast har gjorts för att skydda tjuven mot lagföring, utan för att frita en obestämd krets av medborgare obehaget att bli avlyssnade. Vid tillfällighetsfynd spelar sådana hänsyn ingen roll. Avlyssningen är lagligt etablerad och skadan har redan skett. Hänsynen till andra, som träffas av tvångsmedelsingreppet, skriver Gammeltoft-Hansen resulterar normalt i särskilt restriktiva förutsättningar för användning av tvångsmedel. Han fortsätter diskussionen med att man begränsar användningen av vissa tvångsmedelsingrepp i fråga om lindrigare brott. Detta görs också av hänsyn till den misstänkte. Detta förklarar Gammeltoft-Hansen är en del av proportionalitetsgrundsatsen vilken innebär att det skall föreligga proportion mellan medel och mål. När grundsatsen väl är uppfylld säger den ingenting om att ingreppets resultat skall begränsas på ett särskilt sätt. Reglerna om begränsning av tvångsmedelsingrepp i förhållande till kriminalitetsgraden kan således inte läggas till grund för att begränsa användningen av tillfällighetsfynd från ren genoprettelsesynpunkt enligt Gammeltoft-Hansen.

Reglerna om uppteckningar och upptagningar av avlyssnade telefonsamtal har sin grund i genoprettelsehänsynen fortsätter Gammeltoft-Hansen. Frågan är om man med den regeln som grund kan utläsa ett självständigt krav på att tillfällighetsfynd som framkommer vid hemlig teleavlyssning inte skall få användas. Danska domstolar har vid två tillfällen besvarat frågan nekande. Den tolkning som domstolarna gjorde i fallen skriver Gammeltoft-Hansen var att regeln finns för att allmänt skydda de avlyssnades privatsfär så länge denna hänsyn inte bryts av till exempel klara utredningsbehov och att regeln inte alls angår tillfällighetsfynd. Enligt Gammeltoft-Hansen leder de anförda synpunkterna till att genoprettelsehänsynen inte kan upprätthållas som grund för att begränsa användningen av tillfällighetsfynd.

Slutsatsen som Gammeltoft-Hansen drar är att den materiella sanningens princip måste fasthållas som det avgörande elementet vid värderingen om tillfällighetsfynd skall få användas eller inte. Varken genoprettelsehänsynen eller preventionshänsynen är enligt Gammeltoft-Hansen tillräckligt starka för att denna princip skall frångås.

Därefter berör Gammeltoft-Hansen vissa särskilda frågor som är kopplade till tillfällighetsfynd. Först diskuterar han de fall där tillfällighetsfyndet rör annan än den som utsatts för den hemliga avlyssningen. Det kan skriver Gammeltoft-Hansen vara idé att skilja mellan tillfällighetsfynd som rör den som utsatts för tvångsingrepp och andra. Grunden för detta skulle enligt honom vara att tillfälligheterna i än högre grad spelar roll när det är andra personer som belastas av tillfällighetsfynden. Gammeltoft-Hansen anlägger i princip samma synpunkter

om den materiella sanningens princip och genoprettelsehänsyn för andremän som för den som varit utsatt för tvångsingrepp. Inte heller när det gäller preventionshänsynen skiljer sig Gammeltoft-Hansens åsikter åt för de båda fallen. Hans slutsats är att man inte kan utpeka några avvikande värderingar rörande tillfällighetsfynd som rör andremän.

En ytterligare fråga som Gammeltoft-Hansen tar upp rör om man skall behandla tillfällighetsfynd olika beroende på om användningen sker för utredning av brott eller som bevismedel i rätten. Det kan finnas skäl som talar för att tillfällighetsfynd skall användas mer restriktivt inför rätten än i utredningssammanhang. Enligt Gammeltoft-Hansen är det orealistiskt att begränsa möjligheten för polisen att använda tillfällighetsfynd som grund till efterforskningar, eftersom en person inte kan bortse från något som denne har kännedom om. Det är inte heller realistiskt, anser Gammeltoft-Hansen, att tro att en polisman som genom tillfällighetsfynd fått kännedom om något som har betydelse för en kollegas utredning inte skulle informera kollegan om sin kunskap. Vidare framhåller Gammeltoft-Hansen att ett förbud med innebörden att förhindra att tillfällighetsfynd används av polisen som grund för vidare spaning vore omöjligt att kontrollera.

Gammeltoft-Hansen anser att rätten skall få ta ställning till om ett tillfällighetsfynd skall få framläggas som bevis. Det beror enligt Gammeltoft-Hansen på att det kan finnas fall där preventionshänsynen bör leda till att rätten avvisar beviset. Det skulle, anser Gammeltoft-Hansen, kunna ske när brottet är av "väsentligt ringa grovhet". Dessa fall torde dock inte vara särskilt många. En regel med innebörden att rätten skulle avgöra om ett bevis skall få tas upp vid huvudförhandling skulle kunna angripas med argumentet att en sådan ordning kan leda till att rätten får kännedom om bevisets innehåll. Gammeltoft-Hansen avvisar argumentet med att åklagaren kan meddela att det finns ett tillfällighetsfynd som denne avser att ta upp vid huvudförhandlingen utan att samtidigt avslöja bevisets innehåll.

Slutligen menar Gammeltoft-Hansen att det krävs en legalisering av användandet av tillfällighetsfynd och föreslår följande bestämmelser:

§ I. Fremkommer der ved et tvangsindgreb oplysninger om andre strafbare handlinger end dem, til hvis opklaring indgrebet foretages, kan de anvendes i efterforskningen, uanset om den pågældende strafbare handling opfylder lovens betingelser for anvendelse af tvangsindgrebet. Oplysningerne kan anvendes som bevismidler, når retten giver tilladelse hertil.

§ II. Optagelse eller anden gengivelse af aflyttede samtaler tilintetföres, såfremt det viser sig...at de ikke vedrører strafbare forhold.¹⁵⁵

4.1.4 Narkotikakommissionens uttalande¹⁵⁶

Med anledning av tvångsmedelskommitténs delbetänkande gjorde narkotikakommissionen ett uttalande om hur den ansåg att frågan om överskottsinformation

---

¹⁵⁵ Gammeltoft-Hansen s. 236. Wennergren har i sin reservation gjort en översättning av stadgandet, se bilaga ett.

¹⁵⁶ Avsnittet bygger på narkotikakommissionens PM nr 5 s. 69 – 71 om inget annat anges.

skulle hanteras.¹⁵⁷ Inledningsvis slår kommissionen fast att polisen alltid är ute efter vad som skulle kunna kallas överskottsinformation vid hemlig teleavlyssning för att på det viset få information om andra inblandade personer och förestående brott av samma slag som det för avlyssningen aktuella brottet. Det var knappast sådana situationer som avsågs när man diskuterade överskottsinformation enligt kommissionens mening. Sådan information rörde istället uppgifter om helt andra brott än dem eller det som avlyssningen avsåg.

Kommissionen ansåg att tvångsmedelskommitténs förslag var något orealistiskt. Anledningarna var att förslaget dels byggde på att poliser skulle kunna utplåna information ur minnet och dels förutsatte det att poliser medvetet skulle avstå från att utreda och klara upp brott som de hade möjlighet att lösa. Det första ansåg kommissionen vara omöjligt och den andra skulle undergräva polisens arbetsmoral, eftersom sådana regler inbjöd till överträdelse. Vidare hävdade kommissionen att regler som begränsade användningen av information på det av tvångsmedelskommittén föreslagna viset var ganska främmande för den svenska rättsordningen.

Den lösning som kommissionen förordade var att all information som framkom vid exempelvis hemlig teleavlyssning skulle få användas fritt och säger:

"I praktiken torde detta inte behöva leda till några stötande resultat. Man får räkna med att polisen i sådana situationer av prioriteringsskäl bara begagnar information om grövre brott och låter annat falla i glömska."¹⁵⁸

Kommissionen framhöll att den inte ansåg att en sådan lösning var principiellt tillfredsställande, utan att tvångsmedel som kunde ge upphov till överskottsinformation skulle användas med yttersta försiktighet och bara när mycket starka skäl talade för tvångsmedelsanvändningen.

4.1.5 Uttalanden gjorda i utredningar med anledning av mordet på Olof Palme

Med anledning av mordet på statsminister Olof Palme tillsattes två kommissioner. Den första, Juristkommissionen, granskade hur berörda myndigheter och andra samhällsorgan utfört sina uppgifter efter mordet på Palme. Den andra utredningen, en parlamentarisk kommission kallad Edenman-kommissionen, tillsattes när juristkommissionen var färdig med sitt uppdrag för att fortsätta utredningen med anledning av mordet på Palme.

---

¹⁵⁷ Narkotikakommissionens uppdrag var att utreda hur all illegal narkotikahandling på bästa sätt kunde uppdagas och beivras, se PM nr 5 s. 1.

¹⁵⁸ PM nr 5 s. 71.

4.1.5.1 Juristkommissionen¹⁵⁹

Juristkommissionen slog fast att under utredningen om mordet på Palme utgjorde tvångsmedelsanvändning ett mycket väsentligt inslag. Hemlig teleavlyssning användes i utredningen under lång tid, berörde flera misstänkta och antalet avlyssnade telefoner var enligt kommissionens uppfattning stort. Tvångsmedelsanvändningens omfattning väckte oro både hos åklagare och domare förklarade kommissionen och fortsatte med att säga att även om det var viktigt att lösa mordet på Palme så fanns det anledning att hysa betänkligheter inför en så omfattande och långvarig användning av teleavlyssning, i synnerhet med tanke på det ur utredningssynpunkt magra resultatet. Det framgår vidare av rapporten att polisen använde sig av överskottsinformation som framkommit vid teleavlyssning.

Den utnyttjade överskottsinformationen från hemlig teleavlyssning som användes i utredningen hade enligt vad kommissionen kunde finna framkommit både före och efter mordet på Palme och avlyssningen hade skett med stöd av olika lagar. All avlyssning hade således inte gjorts med anledning av misstanke om brott utan med stöd av bland annat spaningslagen. Den informationen fick polisdledningen information om från säkerhetspolisen. Även överskottsinformation av mer allmänt slag användes. Polisen gjorde enligt juristkommissionen ingen större skillnad på uppgifter som framkommit med anledning av avlyssning gjord på grund av Palmemordet eller uppgifter som framkommit vid annan avlyssning.

Juristkommissionens slutsats var att det vid tiden för utredningen rådde osäkerhet om hur överskottsinformation fick utnyttjas, även om mycket pekade på att den allmänna uppfattningen var att sådan information skulle utnyttjas med mycket stor restriktivitet. Utredningen med anledning av mordet på Palme visade enligt kommissionens mening klart på att frågan om överskottsinformation borde få en lösning genom lagreglering.

4.1.5.2 Edenman-kommissionen¹⁶⁰

Efter en genomgång av dels juristkommissionens slutsats rörande överskottsinformation, dels tvångsmedelskommitténs förslag rörande överskottsinformation och Wennergrens reservation påpekade Edenman-kommissionen inledningsvis att det var svårt att i varje särskilt fall avgöra vilken information som skulle anses vara överskottsinformation och vilken information som skulle anses omfattas av ändamålet med teleavlyssningen. Det krävs enligt kommissionen att teleavlyssningen ger konkreta uppgifter om brottet och om så inte sker under en längre tids avlyssning är avlyssningen inte av synnerlig vikt för utredningen.

Därefter diskuterade kommissionen huruvida frågan om överskottsinformation borde lagregleras. Enligt kommissionen talade starka skäl för de åsikter som

---

¹⁵⁹ Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme var det fullständiga namnet på kommissionen. Den lade fram sina slutsatser i två SOU. Frågan om överskottsinformation behandlas i del 2, SOU 1987:72 s. 167ff. och 177f.

¹⁶⁰ Den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme, Edenman-kommissionen, avlade sin rapport i SOU 1988:18: frågan om överskottsinformation behandlas på s. 128ff.

Wennergren framfört i sin reservation.¹⁶¹ Kommissionen tillade att hemlig teleavlyssning utgör ett mycket integritetsingripande tvångsmedel. Det var av den anledningen, menade kommissionen, som tvångsmedlet kringgärdas av stränga förutsättningar vilka domstolen noggrant skall pröva vid tillståndsgivning. Vid sin bedömning, förklarar kommissionen, skall domstolen bland annat utreda om ansökan döljer ett annat motiv än det angivna, nämligen att få kännedom om annat brott för vilket hemlig teleavlyssning inte är tillåtet.

Härefter konstaterade kommissionen att integritetskränkningen inte kan göras ogjord genom att begränsa utnyttjandet av överskottsinformation, eftersom kränkningen föreligger vid avlyssnandet. Vidare ifrågasatte kommissionen:

"om en brottslig persons integritet skall skyddas till den grad att upplysning om hans brottslighet, som tillfälligtvis framkommit under telefonavlyssning – av honom själv eller annan – inte skulle få användas vid utredning av hans brott. Det skulle också vara menligt för en eventuell målsägandes berättigade intresse."¹⁶²

Ytterligare ett skäl som enligt kommissionen talade emot en begränsning i rätten att utnyttja överskottsinformation var att det vore orealistiskt att tro att en polisman skulle kunna glömma bort uppgifter.

Kommissionen menade att tvångsmedelskommitténs förslag till begränsningar i rätten att utnyttja överskottsinformation skulle kunna leda till direkt stötande resultat. Anledningen var enligt kommissionen det straffminimum som uppställts i tvångsmedelskommitténs förslag för att det skulle vara tillåtet för polisen att använda överskottsinformation. Men även vid lindrigare brott, ansåg kommissionen, att stötande resultat kunde uppstå om polisen inte skulle få använda överskottsinformation vid utredning av brott. Ibland kunde det dock, ansåg kommissionen, framstå som olämpligt att inleda en utredning till exempel om det skulle kunna avslöja den pågående avlyssningen.

Vidare behandlade kommissionen principen om fri bevisprövning och dess inverkan på rätten att använda överskottsinformation. Här menade kommissionen att om man begränsar rätten att utnyttja överskottsinformation skulle det kunna strida mot principen om fri bevisprövning. Kommissionen framhöll att det i Sverige är tillåtet att åberopa bevis som framkommit på olaglig väg. Om sådan "olaglig" bevisning åberopas ankommer det på domstolen att värdera bevisningen. Enligt kommissionen skulle en begränsning i rätten att få utnyttja överskottsinformation kunna leda till formalistiska rättegångar där frågan om vilken bevisning som fick tagas upp skulle stå i förgrunden och inte sakfrågan. Det, menade kommissionen, skulle kunna leda till att skyldiga personer friades, eftersom den bevisning som fanns inte skulle få åberopas. Enligt kommissionen förelåg inget behov att lagstifta frågan om överskottsinformation.

4.1.6 Uttalanden i propositionen med anledning av tvångsmedelskommitténs förslag att begränsa rätten att utnyttja

---

¹⁶¹ Ovan avsnitt 4.1.3.2.

¹⁶² SOU 1988:18 s. 132f.

överskottsinformation¹⁶³

I propositionen som bland annat grundade sig på tvångsmedelskommitténs förslag om att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation avvisade departementschefen förslaget.¹⁶⁴ Inledningsvis konstaterade hon att problemet med överskottsinformation i detta sammanhanget var om de brottsutredande myndigheterna skall få använda information som framkommer vid helt laglig tvångsmedelsanvändning. Hennes utgångspunkt var att tvångsmedelsanvändningen var laglig och att polisen får kännedom om överskottsinformation oavsiktligt.

Upplysningar kommer ofta till polisens kännedom genom en slump och sådana upplysningar framkommer inte bara vid tvångsmedelsanvändning enligt departementschefen. Hon fortsatte:

"Upplysningarna kan enligt gällande ordning utnyttjas utan några formella begränsningar i lag, men i praxis iakttas en viss försiktighet åtminstone när det gäller upplysningar som kommit fram genom telefonavlyssning. Den praktiskt sett viktigaste begränsningen är – vid sidan av intresset av att inte i onödan röja sekretessen kring den förundersökning som avlyssningen avser – antagligen den ram som polisens resurser sätter; ju lindrigare brott som överskottsinformationen avser, desto mindre är både möjligheten och behovet av att utnyttja informationen för vidare utredning."¹⁶⁵

Därefter kommenterade departementschefen att tvångsmedelskommitténs förslag riktar sig mot överskottsinformation som framkommit vid hemlig teleavlyssning, men om en häktad person vid ett förhör erkänner ett annat brott eller det vid förhör framkommer andra uppgifter som är av betydelse för utredning av brott eller för att förhindra brott skulle ingen begränsning i rätten att utnyttja sådan information ske om förslaget blev verklighet. Denna avgränsning påpekade departementschefen ansåg kommittén vara logisk och riktig.

Departementschefen gjorde dock ej samma bedömning. Hon anslöt sig till kommitténs reservanter och anförde att hon inte kunde förstå varför logikens lagar ledde just till det resultat som kommitténs majoritet anförde. Polisen skulle om kommitténs förslag blev lag även fortsättningsvis tillåtas använda information som framkommer utan tvångsmedelsanvändning. Departementschefen frågade sig varför polisen skulle förhindras att utnyttja uppgifter bara av den anledning att uppgifterna framkommit vid laglig tvångsmedelsanvändning. Vidare ansåg departementschefen att den koppling som kommittén gjorde mellan rätten att använda överskottsinformation och möjligheten att få tillgång till den i det aktuella ärendet använda tvångsmetoden inte var lämplig. Grunden för ställningstagandet var att det krävdes att fler rekvisit skulle vara uppfyllda än att brottet skall ha en viss straffskala för att ett visst tvångsmedel skall få användas vid en förundersökning.

---

¹⁶³ Prop. 1988/89:124 s. 29ff.

¹⁶⁴ Andra grunder för departementschefens ställningstagande var narkotikakommissionens uttalande (ovan 4.1.4), Edenman-kommissionens uttalande (ovan 4.1.5.2) och att en stor majoritet av remissinstanserna varit negativa till en lagreglering av rätten att utnyttja överskottsinformation, se prop. 1988/89:124 s. 29.

¹⁶⁵ Prop. 1988/89:124 s. 30.

Inte heller när det gällde integritetsaspekterna höll departementschefen med tvångsmedelskommittén. Hon konstaterade att samhällets och målsägandens intresse av att brott uppkläras är oberoende av hur information som kan lösa brottet kommer till polisens kännedom. Kommittén tycktes enligt departementschefen anse att den som utpekades som brottsling genom överskottsinformation skulle vara mer skyddsvärd än om informationen framkom vid exempelvis förhör med en misstänkt. Därefter framhöll hon att det alltid är besvärande för en enskild att bli misstänkt för brott och att detta inte beror på hur misstanken uppkom. De rättsskyddsgarantier som en misstänkt har i straffprocessen är desamma, oavsett hur polisen har erhållit uppgifter om brottet påpekade departementschefen.

Departementschefen diskuterade därefter konsekvenserna av kommitténs förslag. Hon ansåg att förslaget skulle kunna leda till att grov brottslighet inte klarades upp enbart på den grunden att information om brottet kommit till polisens kännedom genom tvångsmedelsanvändning. Som exempel nämnde departementschefen att polisen avlyssnar någon misstänkt för grovt narkotikabrott och genom avlyssningen får kännedom om vem som begått en grov misshandel, ett rån eller en grov stöld. Enligt departementschefen skulle det vara svårt att förklara för gemene man att polisen inte skulle få utnyttja sådan information. Förmodligen skulle inte heller polisen förstå varför rätten att utnyttja överskottsinformation var begränsad fortsatte hon och delade den uppfattningen som framkom i en reservation¹⁶⁶ till kommittén att polisen förmodligen skulle försöka kringgå förbudet.

Vidare ansåg departementschefen att ett förbud att utnyttja framkommen överskottsinformation måste kompletteras med ett förbud att åberopa sådan information som bevis i domstol. Detta menade hon skulle radikalt bryta mot principen om fri bevisprövning. Principen är djupt rotad i Sverige och den allmänna uppfattningen är att den garanterar de bästa materiella resultaten enligt departementschefen. Att på detta sätt reglera vilken bevisning som får föras i domstolen skulle enligt departementschefen leda till att sakfrågorna överskuggas av frågan om vilka bevis som var tillåtna. Hon hänvisade även till den mänskliga naturen och framhöll att man inte kan garantera att en tjänsteman bortser från något som han faktiskt vet.

Det enda bärande skälet till att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation var enligt departementschefen att man misstror de tillståndgivande och verkställande organen. Man skulle i sådana fall i hög grad misstänka att de på falska grunder gör gällande att en person är misstänkt för ett grövre brott, för att på det viset kunna påbörja hemlig teleavlyssning för att klara upp ett lindrigare brott för vilket avlyssning inte är möjlig att få tillstånd till. Den tankegången ansåg departementschefen vara absurd och den hade inte något stöd i den svenska verkligheten.

Enligt departementschefens mening gick det inte att lagreglera frågan om överskottsinformation och det var det hon ville visa med sitt resonemang. Vidare

---

¹⁶⁶ Det anfördes i ett särskilt yttrande av Karl-Erik Nord, RSV, se SOU 1984:54 s. 281.

menade hon att olägenheterna med den rådande ordningen inte var särskilt framträdande och att ingenting framkommit som pekade på att de brottsutredande myndigheterna inte hanterade frågan om överskottsinformation bra i praktiken. Således avvisade departementschefen tvångsmedelskommitténs förslag rörande överskottsinformation.

Justitieutskottet delade departementschefens bedömning.¹⁶⁷ Någon reglering av hur överskottsinformation skulle behandlas infördes således inte.

4.1.7 Uttalanden i utredningen om säkerhetspolisens arbetsmetoder¹⁶⁸

Den särskilda utredaren som utredde säkerhetspolisens arbetsmetoder behandlade frågan om hur överskottsinformation hanterades av säkerhetspolisen. När det gällde hemlig teleavlyssning under förundersökning anförde han att tvångsmedlet var ett värdefullt komplement till andra spaningsmetoder, främst för att få kunskap om kontakter, resor och dylikt. Säkerhetspolisen använde enligt utredaren teleavlyssning inte bara för att erhålla uppgifter om ett visst brott utan även som en förspaningsmetod. Den typen av uppgifter var även den vanliga polisen intresserad av förklarade utredaren, men för säkerhetspolisen var draget mer markant.

Det fanns en spänning mellan RB:s regler om förundersökning och det sätt som säkerhetspolisen använde sig av hemlig teleavlyssning ansåg utredaren, eftersom RB:s regler tar sikte på att det är ett konkret brott skall lösas. Utredaren fortsatte:

"När telefonavlyssning inleds på SÄPO:s område har däremot misstankarna ofta en mera allmän karaktär. Man misstänker att en person är inblandad i ett visst slag av säkerhets-hotande verksamhet, men vilka konkreta brott han kan ha begått har man i regel inte någon klar misstanke om. Styrkan av bevisningen kan också vara tämligen låg... Den viktigaste frukten av avlyssningen är i stället ofta överskottsinformation rörande säkerhets-hotande verksamhet i allmänhet inom kretsar som den avlyssnade tillhör."¹⁶⁹

Enligt utredaren använde sig SÄPO dock inte av hemlig teleavlyssning på ett lagstridigt sätt. Domstolarna har godkänt användningen och varken JO eller JK har haft något att invända påpekade utredaren. Han menade att SÄPO:s tillämpning av teleavlyssning får anses utgöra gällande rätt; detta trots att de högsta domstolsinstanserna inte haft tillfälle att medverka i rättsbildningen.

4.1.8 Uttalanden av polisrättsutredningen¹⁷⁰

Polisrättsutredningen tillsattes för att göra en utvärdering av den rättsliga regleringen av polisens befogenheter. I sitt slutbetänkande kommenterade utred-

---

¹⁶⁷ JuU 1988/89:25 s. 21.

¹⁶⁸ Avsnittet bygger på SOU 1989:18 s. 64f.

¹⁶⁹ SOU 1989:18 s. 65.

¹⁷⁰ Avsnittet bygger på SOU 1995:47 s. 194f.

ningen frågan om hur överskottsinformation skulle få utnyttjas. Utredningens utgångspunkt var att all överskottsinformation som kommer till polisens kännedom, enligt gällande rätt, får utnyttjas fritt. Det fanns, konstaterade utredningen, inga regler som begränsade polisens möjligheter att använda någon typ av uppgifter oavsett hur dessa kommit till polisens kännedom. Regler av den typen ansåg utredningen stred mot den svenska rättstraditionen. Därefter diskuterade utredningen skäl som talade för och emot en framtida begränsning av utnyttjandet av överskottsinformation.

Det enda skäl som utredningen fann som talade för en begränsning i rätten att utnyttja överskottsinformation var, att om man begränsade rätten att utnyttja överskottsinformation skulle det kunna förhindra ett missbruk av tvångsmedelsreglerna. Dock ansåg utredningen att det var tveksamt om ett sådant förbud skulle vara en effektiv metod för att förhindra eventuellt missbruk. Enligt utredningen talade inte heller integritetsintressena för att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation. Detta menade utredningen berodde på att informationen kom till polisens kännedom genom en tillfällighet och då fanns inte samma skäl att skydda integritetskänsliga uppgifter som om uppgifterna framkommit vid direkt efterforskning.

Inte heller var det enligt utredningens uppfattning möjligt att rent faktiskt förhindra att en polisman utnyttjar information som kan vara av värde i en brottsutredning. Det vore, menade utredningen, orealistiskt att kräva att en polis skulle bortse från information som denne redan tagit del av. Vidare ansåg utredningen att det förmodligen vore omöjligt att kontrollera om överskottsinformation utnyttjas under utredningsarbetet, om en begränsning av rätten att utnyttja överskottsinformation skulle införas. Utredningen kunde sålunda inte finna några skäl som talade för en reglering av frågan.

4.1.9 Uttalanden av KRIPUT-gruppen¹⁷¹

Rapporten är ett led i rikspolisstyrelsens översyn och utveckling av polisens arbetsmetoder. Inom ramen för det så kallade "kriputarbetet", som är en översyn av de kriminalpolisära arbetsmetoderna inför 2000-talet, har gruppen haft i uppdrag att ur methodsynpunkt studera bland annat hanteringen av överskottsinformation. Gruppen har gjort en utförlig genomgång av uttalanden som är gjorda i frågan om huruvida rätten att utnyttja överskottsinformation bör regleras.¹⁷² Den har även undersökt hur myndigheter behandlar överskottsinformation inom ramen för sin verksamhet¹⁷³. De regler som enligt gruppen är av betydelse för frågan om hur överskottsinformation skall behandlas är Europakonventionen artikel 8, RF 2:6, RB 23:1, 20:6 och PL 9 §. Gruppen behandlar först frågan om vilket skydd mot hemlig teleavlyssning som uppställs i Europakonventionen och RF och därefter frågan om det är lämpligt att använda

---

¹⁷¹ Avsnittet bygger på RPS rapport 1996:4 s. 191ff. om inget annat anges.

¹⁷² RPS 1996:4 avsnitt 5.

¹⁷³ RPS 1996:4 avsnitt 6.2.6.

dylik överskottsinformation. Först redogörs för gruppens behandling av den förra frågan och därefter för gruppens resonemang i den senare frågan.

När det gäller Europakonventionen artikel 8 konstaterar gruppen att Europadomstolen ännu inte har prövat frågan om användning av överskottsinformation skulle utgöra ett konventionsbrott. I fallet *Kruslin*¹⁷⁴ där den tilltalade hade använt en annan persons avlyssnade telefon, tog Europadomstolen inte upp frågan om överskottsinformation trots att vissa av uppgifterna i målet utgjordes av den typen av information. Av att domstolen inte går in på frågan om överskottsinformation drar gruppen den slutsatsen att användning av sådan information inte strider mot Europakonventionen artikel 8.

Gruppen diskuterar sedan om RF 2:6 ger ett skydd mot användning av överskottsinformation. Skyddet som uppställs mot bland annat hemlig teleavlyssning kan, förklarar gruppen, inskränkas genom lag enligt RF 2:12. Frågan blev då om skyddet i RF omfattar både anskaffande och utnyttjande av överskottsinformation och här nämner gruppen de resonemang som lagrådet förde i lagrådsremissen till proposition 1976/77:202.¹⁷⁵ Gruppens uppfattning i frågan om vad grundlagen skyddar är att RF 2:6 endast reglerar frågan om anskaffande av information. Därefter konstaterar gruppen att skyddet mot att det allmänna använder sig av hemlig teleavlyssning har inskränkts med stöd av RF 2:12 och att reglerna om hemlig teleavlyssning återfinns i RB 27:18 – 25. Som stöd anför gruppen polisriättsutredningens påpekande att det inte finns några regler som begränsar polisens möjlighet att utnyttja erhållen information.

Enligt gruppens uppfattning råder det en skyldighet för polis och åklagare att använda överskottsinformation på grund av reglerna i PL 9 §, RB 23:1 och 20:6, om det inte finns stöd i någon av dessa regler att underlåta att inleda förundersökning eller nedlägga åtalet. Vidare tar gruppen upp den tredje princip som gäller för polisen vid okonventionella spaningsmetoder som innebär att polisen aldrig av spaningsskäl får underlåta att vidta föreskrivna åtgärder mot brott eller mot en person som är misstänkt för brott, som stöd för att överskottsinformation skall få användas fritt. Det fanns däremot, enligt gruppen, inget stöd för att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation vare sig i Europakonventionen eller i RF. Ett problem med att använda överskottsinformation är enligt gruppen att vid ett användande av sådan information kan man röja den hemliga avlyssningen. Detta problem menar gruppen kan lösas genom så kallad interimistisk passivitet.

Därefter diskuterar gruppen olika argument som förts fram om lämpligheten i att använda överskottsinformation. Det första argumentet som gruppen behandlar rör preventionshänsynen. Dessa hänsyn innebär, förklarar gruppen, att man genom att begränsa rätten att utnyttja överskottsinformation vill förhindra att polisen använder hemlig teleavlyssning med syfte att erhålla sådan information. Gruppen anslöt sig till departementschefens uttalande i proposition 1988/89:124 om att en sådan tanke är absurd och saknar förankring i den svenska

---

¹⁷⁴ För en redogörelse av omständigheterna i fallet se ovan 3.2.

¹⁷⁵ Ovan under 4.1.2 med hänvisningar. För KRIPUT-gruppens redovisning se RPS 1996:4 avsnitt 5.3.2.

verkligheten. Gruppen anser att det är stötande utgå ifrån att polisen skulle missbruka tvångsmedlen på detta vis. Enligt gruppen måste man utgå från att det föreligger förtroende mellan polis och allmänhet samt mellan lagstiftare och polis för att rättssamhället skall fungera. Gruppen menar att hemlig teleavlyssning är strikt reglerat, eftersom det är en i hög grad integritetskränkande åtgärd. Detta anser gruppen begränsar risken för att missbruk av tvångsmedlet i syfte att erhålla överskottsinformation inte sker.

Flera skäl talar enligt gruppen för att överskottsinformation skall få användas. Det tyngst vägande är att en begränsning i rätten att utnyttja erhållen överskottsinformation skulle leda till orimliga konsekvenser. Först påpekar gruppen svårigheterna för en enskild polis att bortse från erhållen information. Gruppen utpekar flera problem som har samband med detta argument. Det vore svårt för en polis att underlåta att vidarebefordra uppgifter som kan gynna hans kollegors utredningar, menar gruppen, och framhåller därefter en moralisk aspekt. Är det, frågar gruppen, rimligt att kräva att polisen inte agerar efter den kunskap som polisen faktiskt har? Vidare framhåller gruppen att allmänhetens förtroende för polisen kan skadas om den inte agerar utefter den kunskap som finns inom polisen.

Det andra argumentet för att användning av överskottsinformation inte skall begränsas är enligt gruppen att det förmodligen vore omöjligt att kontrollera att regeln efterlevs. En sådan regel vore mycket lätt för poliser att kringgå anser gruppen. Ytterligare ett argument för att inte begränsa rätten att använda överskottsinformation, dock inte lika tungt vägande enligt gruppen, är att överskottsinformation framkommer av tillfälligheter. Syftet med hemlig teleavlyssning, påpekar gruppen, är att få fram information om den misstänkte, inte överskottsinformation.

Därefter konstaterar gruppen att det enligt dess mening är rättsenligt att använda erhållen överskottsinformation och att polisen har en skyldighet att använda sådan information. Avslutningsvis hävdar gruppen följande:

"Enligt vår bestämda mening får och skall således överskottsinformation användas i betydligt större utsträckning än vad som gäller för närvarande för att förebygga och uppdaga brott. Det är mot denna bakgrund angeläget att kunskapen om och hur överskottsinformation skall användas snarast sprids inom polisväsendet."¹⁷⁶

4.1.10 Buggningsutredningen¹⁷⁷

Regeringen tillsatte buggningsutredningen 1996 för att utreda ett antal frågor om kriminalpolisiära arbetsmetoder inom ramen för straffprocessuella tvångsmedel. Enligt utredningens direktiv skall frågan om omfattningen av överskottsinformation uppmärksammas.¹⁷⁸ Utredningen föreslår bland annat vissa förändringar i reglerna om hemlig teleavlyssning och att hemlig teknisk avlyssning, så kallad buggning,

---

¹⁷⁶ RPS 1996:4 s 196.

¹⁷⁷ SOU 1998:46.

¹⁷⁸ Direktiven är återgivna i sin helhet i bilagan till utredningen, se SOU 1998:46 s. 536.

skall tillåtas i Sverige.¹⁷⁹ Vid genomgången av gällande rätt berör utredningen frågan om överskottsinformation och konstaterar helt kort att frågan inte är lagreglerad.¹⁸⁰ I sin diskussion om det finns ett behov av buggning och om metodens effektivitet påpekar utredningen att om buggning tillåts kan mängden överskottsinformation bli synnerligen omfattande. Utredningen tar därefter inte vidare upp frågan om överskottsinformation.

Utredningen undersökte vissa andra länders regler och när det gällde frågan om hur överskottsinformation hanteras i dessa funnit följande:

Danmark har reglerat frågan om överskottsinformation. Regleringen innebär att om polisen vid ingrepp i *meddelelsehemligheten* får överskottsinformation får polisen använda den i sitt spaningsarbete. Efter en lagändring 1997 får informationen även användas som bevis om rätten tillåter det. Tillåtelse får lämnas bland annat om andra efterforskningsmetoder inte skulle vara ägnade att skaffa bevis i saken och att brottet i sig kan leda till fängelse i minst ett år och sex månader. Före lagändringen fick överskottsinformation inte användas som bevis i domstol.¹⁸¹

Finland har inget förbud mot att använda överskottsinformation som bevis i domstol. Det finns däremot regler som begränsar polisens rätt att föra in sådan information i sina register. Innebörden av regeln är att rör överskottsinformationen sådant brott som kan ligga till grund för ett tillstånd om buggning eller televlyssning får uppgifterna bevaras, om så inte är fallet skall den förstöras.¹⁸²

I **Norge** var det vid utredningens undersökning förbjudet att använda all information som framkommit vid *telefonkontroll* som bevis i domstol. Det var inte heller tillåtet att förhöra vittnen för att utröna vad som framkommit vid *telefonkontroll*. Detta enda undantag från principen om fri bevisföring motiveras med att annars skulle det krävas att den tilltalade dels får kännedom om att *telefonkontroll* utförts och dels att den misstänkte och hans försvarare då skulle få rätt till allt det material som framkommit vid *telefonkontrollen*. Det finns enligt utredningen ett förslag att förändra reglerna och innebörden är att bevisförbudet skall upphävas. Den misstänkte kommer om förslaget antages att enligt huvudregeln få full insyn i materialet för att kunna avgöra vad som är relevant för sitt försvar.¹⁸³

Det finns i **Storbritannien** regler om hemlig televlyssning, *interception of communications*, vilket är ett vidare begrepp än det svenska. Dessa regler innehåller ett förbud mot att använda information som framkommit vid hemlig televlyssning som bevis i brottmål.¹⁸⁴

Tyskland har regler som direkt reglerar frågan om överskottsinformation. När det gäller överskottsinformation som framkommit vid hemlig televlyssning får sådan information användas i bevissyfte i andra brottmålsförfaranden endast om

---

¹⁷⁹ SOU 1998:46 s. 13ff.

¹⁸⁰ SOU 1998:46 s. 87.

¹⁸¹ SOU 1998:46 s. 174.

¹⁸² SOU 1998:46 s. 188f.

¹⁸³ SOU 1998:46 s. 202 och 205.

¹⁸⁴ SOU 1998:46 s. 213f.

den kan användas för att klara upp vissa angivna brott. Exempel på sådana brott är olika typer av brott mot rikets säkerhet, grövre brott mot person, vissa förmögenhetsbrott av grövre karaktär, vissa allmänfarliga brott och vissa brott mot narkotikastrafflagstiftningen.¹⁸⁵

Även **Österrike** har lagreglerat frågan om överskottsinformation. Överskottsinformation får användas som bevis dels om den riktar sig mot den misstänkte som gett anledning till tvångsmedelsingreppet och dels i ett strafförfarande mot en annan person för att bevisa att brottet rör en uppsåtlig handling för vilken fängelse i minst ett år kan utdömas.¹⁸⁶

Efter en genomläsning av remissvaren till buggningsutredningen framkom följande som rörde frågan om överskottsinformation. Att buggningsutredningen inte mer utförligt behandlade frågan om överskottsinformation har kritiserats av flera remissinstanser. De remissinstanser som har berört frågan om överskottsinformation har hävdat att om buggning blir tillåten kommer sådan informationen att öka. Flera remissinstanser menar därför att frågan bör lagregleras eller åtminstone utredas närmare. JO anser att eftersom buggning har sitt värde främst som spaningshjälpmedel kan det inte uteslutas att tvångsmedlet lockar till missbruk för att erhålla överskottsinformation.¹⁸⁷

4.2 Uttalanden i doktrinen rörande överskottsinformation

Frågan om hur överskottsinformation skall hanteras har inte behandlats ofta i doktrinen. Jag har funnit tre arbeten där frågan diskuteras, dessa är Bylund i Ekelöfs Rättegång tredje häftet, Gammeltoft-Hansen i Straffprocessuelle tvangsindgreb och Lundqvist i sin avhandling Bevisförbud. Av dessa har Gammeltoft-Hansens åsikter i frågan redan redovisats utförligt, se ovan under 4.1.3.2. De båda andras inställning i frågan skall däremot genomgå här.

4.2.1 Bylunds uttalanden om överskottsinformation¹⁸⁸

Bylund har i Ekelöfs lärobok Rättegång III skrivit om straffprocessuella tvångsmedel. I avsnittet som behandlar hemlig telekontroll diskuterar han problemet med överskottsinformation. Först konstaterar han att RB 27:18 för användning av hemlig teleavlyssning förutsätter misstanke om ett konkret brott; att

---

¹⁸⁵ SOU 1998:46 s. 229f.

¹⁸⁶ SOU 1998:46 s. 243.

¹⁸⁷ Remissyttrande från JO s. 3f., SveaHovR s. 3f., HovR för västra Sverige s. 9, Stockholms TR:s chefsrådmans skiljaktiga mening, Skiljaktiga meningar vid Helsingborgs TR bilaga A och B, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet s. 1ff, Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet s. 3, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet s. 1f, SAF och SIF s. 3, LO s. 6 och Sv. avd. av int. Juristkommissionen s. 5.

¹⁸⁸ Ekelöf III s. 69f.

få information om detta brott är det legala syftet med avlyssningen enligt Bylund. Annan information om brott är överskottsinformation.

Hemlig teleavlyssning får användas för att förebygga och avslöja brottslighet endast med stöd av 1991 års lag om särskild utlänningskontroll påpekar Bylund; det krävs annars att en person är skäligen misstänkt för att hemlig teleavlyssning skall kunna tillåtas. Därefter tar Bylund upp uttalanden ur utredningen om säkerhetspolisens arbetsmetoder och tvångsmedelskommitténs delbetänkande. Från den förra nämner han att vid hemlig teleavlyssning skulle den mest intressanta informationen för SÄPO vara just överskottsinformation och från den senare att kravet på skäligen misstanke i narkotikaärenden ger en falsk bild av den rättsliga verkligheten, eftersom polisen är minst lika intresserad av att få information om brottslig verksamhet som är förknippad med det brott som låg till grund för tvångsmedelsanvändningen. Genom den utvidgning av RB 27:18 som skedde 1993 till att även omfatta förberedelse, försök och stämpling till bland annat grova narkotikabrott, anser Bylund att hemlig teleavlyssning i sådana ärenden numera kan användas som spaningsinstrument. Lagändringen innebär att tvångsmedlet kan användas i ett tidigare stadium av själva brottsprocessen vilket enligt Bylund ökar risken för att erhållen överskottsinformation ökar.

Bylund vill med tanke på den rättsutveckling som har skett att en utredning tillsätts för att allsidigt och ingående kartlägga bland annat vilken praxis för hemlig teleavlyssning i narkotikaärenden som utvecklats. Utredningen skulle då se vilken betydelse förekomsten av överskottsinformation har haft för praxis utveckling. Anledningen till det är enligt Bylund att frågan om missbruk av tvångsmedelsregleringen är intimt förknippad med möjligheten att fritt kunna utnyttja erhållen överskottsinformation. De olika förslag som tidigare har framförts menar Bylund visar på hur svårt det är att reglera frågan om överskottsinformation. Även en icke-reglering medför problem enligt Bylund. Detta har inte departementschefen i proposition 1988/89:124 insett, anser han.

4.2.2 Lundqvists uttalanden om överskottsinformation¹⁸⁹

Lundqvists avhandling behandlar frågan om oegentligt åtkommen bevisning skall få läggas till grund för en brottmålsdom eller om det numer krävs ett bevisförbud mot sådan bevisning. Oegentligt åtkommen bevisning är enligt Lundqvists definition bevisning som åtkommit eller upptagits i strid med en rättsregel eller en rättsgrundsats.¹⁹⁰ Överskottsinformation utgör en del av den typen av bevisning. Lundqvist gör efter en genomgång av reglerna för hemlig teleavlyssning en uppräknig av de rekvisit som kringgärdar tvångsmedlet. Därefter påpekar han att förutsättningarna för hemlig teleavlyssning är strängare och den restriktiva synen på tvångsmedlet har att göra med dess allvarliga och hemliga karaktär. Sedan går Lundqvist in på hur frågan om överskottsinformation har diskuterats. Man kan enligt honom dela in de ståndpunkter som framförts i tre kategorier. Dessa är:

---

¹⁸⁹ Lundqvist avsnitt 7.3 särskilt s. 284ff. om inget annat anges.

¹⁹⁰ Lundqvist s. 15.

"En ståndpunkt förespråkar ett i princip helt fritt utnyttjande av överskottsinformation. En andra intar en mer restriktiv hållning. Slutligen förekommer en något nyanserad ståndpunkt. Här märks främst det lagförslag som majoriteten av 1984-års tvångsmedelskommitté lade fram."¹⁹¹

Som exempel på den första ståndpunkten angav Lundqvist narkotikakommissionens och polisriåtsutredningens uttalanden och som exempel på den andra ståndpunkten nämner han bland annat uttalanden gjorda i utredningen om telefonavlyssning och juristkommissionens uttalanden med anledning av mordet på Palme.

Av tvångsmedelskommitténs förslag till reglering av hur överskottsinformation skall få utnyttjas görs en grundlig analys. Först sammanfattar Lundqvist tvångsmedelskommitténs förslag om när överskottsinformation skulle få användas i tre punkter. Uppgifter får användas för annat ändamål:

1. om uppgiften är åtkomlig för ändamålet med samma eller motsvarande tvångsmedel,
2. om informationen skulle användas för att förhindra brott som är sådant att underlåtenhet att avslöja det är straffbelagd, samt
3. om uppgiften sannolikt skulle fria någon som är misstänkt för eller har dömts för brott."¹⁹²

Förslaget reglerar enligt Lundqvist möjligheten att utnyttja överskottsinformation både under utredning av brott och som bevis i domstol. Vidare riktar sig förslaget mot konkreta brott och inte brottslighet. Den första och tredje punkten har brottsutredande karaktär medan den andra, fortsätter Lundqvist, har brottsförebyggande karaktär.

Den avvägning och gränsdragning som görs i andra punkten skall enligt Lundqvist ses utifrån olika förhållanden. Han nämner fem olika förhållanden. Det första är kopplat till RB:s regler om hemlig teleavlyssning. Eftersom dessa, enligt Lundqvist, avser utredning av brott är brottsförebyggande verksamhet inte ett legitimt syfte. Det andra förhållandet som Lundqvist nämner är att om överskottsinformation utnyttjas i brottsförebyggande syfte strider det mot oskuldspresumtionen, eftersom åtgärden i regel är en ren gissning i ansvarsfrågan. I den tredje punkten framhåller Lundqvist att, eftersom hemlig teleavlyssning utgör ett allvarligt ingrepp i skyddet för kommunikation, har genombrottskålen noga angetts och definierats. "Påstådda framtida farosituationer passar alls inte in i detta mönster, som är en förutsättning för exakthet och precision"¹⁹³ hävdar Lundqvist. Därefter anser han i den fjärde punkten att utnyttjandet av överskottsinformation i brottsförebyggande syfte med stöd av RB:s brottsutredande reglering vore en tillämpning de lege ferenda. Det kråvs menar Lundqvist:

"en ny råttsregel innan användningen är möjlig de lege lata. En motsatt ståndpunkt medför risk att huvudregeln om skydd för kommunikation urholkas."¹⁹⁴

---

¹⁹¹ Lundqvist s. 284.

¹⁹² Lundqvist s. 284f.

¹⁹³ Lundqvist s. 285.

¹⁹⁴ Ibid.

Det femte förhållandet som måste beaktas är, enligt Lundqvist, att det måste ställas höga krav på rättssäkerhet för att enskilda skall kunna förutse de rättsliga konsekvenserna av sitt handlande. Detta krav tillgodoses inte, anser Lundqvist, om överskottsinformation får användas fritt "beträffande höggradigt osäkra och oklara farosituationer i framtiden."¹⁹⁵ Gränsen mellan brottsutredande och brottsförebyggande polisrätt bör därför upprätthållas, menar Lundqvist.

Den brytpunkt som majoriteten i tvångsmedelskommittén föreslog gick vid straffbar underlåtenhet att avslöja brott, konstaterar Lundqvist. Minoriteten anförde enligt honom två argument mot majoritetens intagna ståndpunkt. Det första var att ett förbud mot att utnyttja överskottsinformation i och för sig skulle få en disciplinerande inverkan på polisens beteende men att den funktionen lika väl kunde tillgodoses genom att polismannens handlande blev föremål för exempelvis åtal eller disciplinär prövning. Det andra argumentet som minoriteten anförde var att, eftersom det kränkta intresset redan skadats kunde det inte repareras. Om dessa argument anser Lundqvist att det inte finns något större behov av det första, eftersom det saknas skäl att tro att de svenska brottsutredande myndigheterna inte följer lagarna. Lundqvist anser att de gånger någon polis eller åklagare bryter mot lag bör de fallen hanteras inom ramen för exempelvis ett disciplineringsförfarande eller bli föremål för åtal.¹⁹⁶

Det andra argumentet tillbakavisas av Lundqvist. Han menar att varken det formella eller materiella skyddsintresset har upphört bara för att en första kränkning är gjord. Det formella skyddsintresset, förklarar Lundqvist, innebär ett berättigat anspråk från den enskilde på ett effektivt skydd mot staten eller, annorlunda uttryckt, intresset av att statens våldsmonopol alltid skall utövas under lagarna. Materiella skyddsintressen är enligt Lundqvist bestämda skyddsintressen knutna till en bredare allmänhet eller den enskilde. Som exempel på det senare nämner han RB 36:5 1 och 4 styckena. Han menar att antagandet om att skyddsintresset redan är kränkt verkar utgå ifrån att ett skyddsintresse bara kan hävdas vid en bestämd tidpunkt; nya kränkningar förutsätts inte kunna uppkomma. Lundqvist anser att det formella skyddsintresset inte kan upphöra endast för att gränsdragningen mellan utrednings- och skyddsintressen överträts; principen om statens rätt att

"tvångsvis gripa in i skyddsintressen alltid skall utövas under lagarna är så fundamental, att den inte bör kunna rubbas."¹⁹⁷

När det gäller det materiella skyddet anser Lundqvist att argumentet är för allmänt hållet och inte skiljer mellan olika fall.

Därefter tar Lundqvist upp departementschefens påstående i proposition 1988/89:124 om att det vore för svårt att lagreglera frågan om hur överskottsinformation skall hanteras utan att skapa otillfredsställande resultat. Enligt Lundqvist kan lagstiftaren inte undandra sig sitt ansvar att ta ställning till problematiska frågor av den anledningen att det skulle vara komplicerat. Han

---

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Lundqvist s. 236f. och 286.

¹⁹⁷ Lundqvist s. 239.

menar att det är okontroversiellt att det föreligger ett behov av att utreda och ta ställning till frågan att använda "oegentligt åtkommen bevisning".

Den lösning som Lundqvists förespråkar i frågan om framkommen överskottsinformation skall få användas som bevis ansluter till den tyska regeln. Han menar:

"Har information åtkommit bör den få användas som bevisning under rättegång förutsatt att det nya brottet kunnat grunda avlyssning. Kan det nya brottet inte grunda avlyssning bör informationen inte få användas under rättegång. Uppgifterna bör däremot få läggas till grund för fortsatt brottsutredning mot den för brottet misstänkte gärningsmannen."¹⁹⁸

I ett exempel illustrerar han det anförda. TR beviljar hemlig teleavlyssning mot A som är misstänkt för grovt narkotikabrott. Vid tillståndsgivningen saknades enligt Lundqvists exempel skälig misstanke mot A och åtgärden var inte av synnerlig vikt för utredningen. Vid avlyssningen mot A framkommer uppgifter om stöld av antingen rakvatten och Rolex-kopior med ett gemensamt värde på 2 000 kronor eller av bärbara datorer värda 25 000 kronor styck. Åklagaren väcker talan mot A för någon av dessa alternativa stölder och vill åberopa bandinspelningen som bevis mot A:s förnekande av brott. På frågan om uppgifterna får åberopas svarar Lundqvist följande:

"Det förhållandet att information erhållits vid hemlig avlyssning samtidigt som skälig misstanke saknats och att kravet på synnerlig vikt för utredningen inte kan anses varit uppfyllt vid tidpunkten för tingsrättens beslut är visserligen avsteg från gränsdragningen mellan utrednings- och skyddsintressen. Åsidosättandet är dock inte sådant att det alltid kan anses grunda ett användarförbud för överskottsinformation med hänsyn till ett formellt skyddsintresse."¹⁹⁹

Lundqvist menar att det i princip är brottets grovhet som skall styra bedömningen huruvida uppgifter får användas som bevis eller om de bör läggas till grund för fortsatt utredning.

4.3 Överskottsinformation i praktiken - intervju med en polis och en åklagare²⁰⁰

Det framkom vid de gjorda intervjuerna att intervjupersonerna var eniga om att överskottsinformation i princip bör få användas fritt. Trots detta används inte all överskottsinformation. Rör erhållna uppgifter brott av lindrig karaktär används inte informationen varken för vidare spaning eller som bevis. Det är enligt åklagaren sällsynt att överskottsinformation används som bevis i brottmål, främst av den anledningen att överskottsinformation oftast har lågt bevisvärde. Dessutom krävs det enligt åklagaren någon form av stödbevisning för att han överhuvudtaget

---

¹⁹⁸ Lundqvist s. 292.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Bilaga 2 och 4.

ska kunna använda överskottsinformation som bevismedel. Det vanligaste är att överskottsinformationen används som grund för vidare spaning.

Polismannen hänvisar till den allvarlighetsbedömning som görs och menar att den styr besluten om huruvida överskottsinformation skall läggas till grund för vidare spaning eller inte.

Det framgår således att det på fältet görs en avgränsning dels beroende på brottets svårighetsgrad och dels på vilket bevisvärde den erhållna informationen anses ha huruvida erhållen överskottsinformation skall användas eller inte.

5 Sammanfattning och analys

Här skall diskuteras frågan om hur överskottsinformation skall få användas bör lagregleras och om en eventuell lagreglering av frågan bör innebära en inskränkning i rätten att använda överskottsinformation. Den första frågan har enligt min mening nära samband med vilken syn man har på grundlagens rättighetsskydd. De två frågorna är i och för sig sammankopplade med varandra, ofta är det så att de som önskar se en lagreglering av hur överskottinformation skall få utnyttjas också vill se en begränsning i rätten att använda sådan information. De olika argument som har åberopats för och emot dels huruvida frågan bör lagstiftas och dels om rätten att använda överskottsinformation skall först sammanställas; dessa kommer därefter att diskuteras. De olika begränsningar i rätten att använda överskottsinformation som förts fram behandlas och slutligen kommer den lösning som jag förespråkar på frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få användas att presenteras.

Inledningsvis kan det konstateras att det tidigare synes ha rått enighet om att erhållen överskottsinformation skulle användas restriktivt. Den enigheten råder inte längre och departementschefens uttalande i proposition 1988/89:124 om att all framkommen information kan användas av polisen i brottsutredningar och i domstol som bevis får anses utgöra gällande rätt. Därefter har polisriksutredningen och KRIPUT-gruppen ställt sig positiva till den rådande ordningen som innebär ett fritt utnyttjande av överskottsinformation; dessa önskar ingen framtida lagreglering av frågan. Bylund anser att frågan bör utredas och Lundqvist menar att den borde lagregleras och att rätten att utnyttja erhållen överskottsinformation begränsas.

Frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få utnyttjas var lagreglerad genom 1940-års lags tillämpningsföreskrifter. Efter det att lagen upphört att gälla reglerades inte frågan genom lag eller föreskrift. Vid flera tillfällen har det förts fram att frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få utnyttjas bör lagregleras. De som förespråkat en lagreglering är lagrådet i JuU 1976/77:20, KU och JK i sina remissvar till lagrådsförslaget, departementschefen i direktiven till tvångsmedelskommittén, tvångsmedelskommittén i både Ds Ju 1981:22 och SOU 1984:54, Gammeltoft-Hansen i Straffeprocessuelle tvångsingreb och juristkommissionen i SOU 1987/72.

Sammanställning av argument för och emot att rätten att använda överskottsinformation skall lagregleras och/eller inskränkas:

För lagreglering/inskränkning:

- För att grundlagens fri- och rättighetsskydd skall uppfyllas krävs att frågan lagregleras. Hit hör även frågan om Europakonventionen kräver lagform för att över-

Mot lagreglering/inskränkning:

- Grundlagen reglerar hur hemlig teleavlyssning skall få användas, inte hur erhållen information skall få utnyttjas.
- Europakonventionens skydd är vagt

skottsinformation skall få användas.

och domstolen tog inte upp frågan i Kruslin-fallet, därför behövs ingen lagreglering på grund av konventionen.

- Integritetsskäl/rättssäkerhetsskäl talar för en lagreglering/begränsning.
- Preventionshänsyn, det vill säga att minska risken för missbruk av hemlig teleavlyssning, kräver en lagreglering av frågan.
- Reglerna i RB om hemlig avlyssning innebär i sig en begränsning i rätten att använda överskottsinformation.
- Genoprettelse, det vill säga att situationen för den som utsatts för intrånget skall återställas som innan intrånget skedde. Detta är inte möjligt om överskottsinformation får användas.
- Även om vi har fri bevisprövning är den inte oinskränkt.
- Genom att begränsa rätten att använda överskottsinformation skapar man brottsintegritet.
- Att polisen missbrukar hemlig teleavlyssning är ej troligt i Sverige.
- En begränsningsregel skulle inte vara ett effektivt sätt att förhindra missbruk av hemlig teleavlyssning.
- Reglerna i RB om tillståndsgivning förhindrar missbruk.
- Man kan inte kräva att en polis skall glömma erhållen information.
- Polisen och åklagaren har skyldighet att utreda brott.
- Polisen skulle kringgå en regel som begränsade dess rätt att utnyttja överskottsinformation.
- En sådan regel vore omöjlig att kontrollera.
- Genoprettelse är inte möjlig, eftersom intrånget redan skett.
- Principen om fri bevisprövning är stark; en begränsningsregel skulle stå i konflikt med principen.
- Brottmålsprocessen strävar efter ett materiellt riktigt resultat, därför bör all erhållen information få användas som bevis i rättegång.
- En begränsningsregel skulle leda till formalistiska rättegångar, det vore främmande för vår rättsordning.

- En begränsningsregel skulle leda till stötande resultat och det skulle kunna leda till att allmänhetens förtroende för polisen undergrävs.
- Att informationen har kommit till polis och åklagares kännedom av en tillfällighet innebär inte att den inte får användas.

De argument som rör svårigheten att kontrollera en begränsningsregel, att en polis inte kan glömma erhållen information, att en begränsningsregel skulle kringgå av polisen och polisens skyldighet att utreda brott kan enligt min mening sammanfattas till ett. Fortsättningsvis kommer jag att när jag skriver om polisens skyldighet att utreda brott innefatta de övriga argumenten. Argumenten om principen om den fria bevisprövningen, att brottmålsprocessen strävar efter ett materiellt riktigt resultat och att en begränsningsregel kan leda till formalistiska rättegångar hänger enligt min mening samman och diskuteras i ett sammanhang.

5.1 Kräver grundlagen eller Europakonventionen att frågan om överskottsinformation regleras i lag?

RF 2:6 ger skydd för medborgarnas förtroliga kommunikation. Om skyddet skall inskränkas krävs det enligt RF 2:12 att inskränkning sker genom lag. Det är inte enkelt att fastställa vilket skydd som garanteras medborgarna, eftersom ingen vägledning ges i förarbetena. Ger paragrafen skydd endast mot anskaffande av information eller omfattar skyddet även användande av erhållen överskottsinformation? Lagrådet menade att mycket talade för att RF 2:6 omfattade även användande av information och även om så inte vore fallet, stämde en reglering av utnyttjande av framkommen information bäst överens med grundlagens syfte.²⁰¹ Departementschefens åsikt i proposition 1988/89:124 var att grunden för hemlig teleavlyssning utgjordes av ett lagenligt beslut; av detta anser jag man kan dra slutsatsen att hon anser att grundlagen endast skyddar anskaffande av information.²⁰²

Inte heller är det lätt att utröna vilket skydd som Europakonventionen ger enskildas korrespondens i artikel 8.1 på grund av dess vaga lydelse. Det skydd som uppställs kan inskränkas genom lag enligt artikel 8.2. Den förhindrar inte enligt KRIPUT-gruppens tolkning användandet av överskottsinformation, eftersom domstolen inte tog upp frågan i Kruslin-fallet där bevisningen mot Kruslin delvis utgjordes av överskottsinformation. Den tolkningen kan jag inte ansluta mig till. Europadomstolen behövde enligt min uppfattning aldrig gå in på frågan, eftersom den franska lagen enligt domstolen inte var tillräckligt precis i

²⁰¹ Ovan avsnitt 4.1.2. Denna slutsats drog även tvångsmedelskommittén, ovan 4.1.3.1.

²⁰² Ovan avsnitt 4.1.6. Se även Wennergrens resonemang, ovan 4.1.3.2.

fråga om när hemlig teleavlyssning fick användas. Om den franska lagen varit tillräckligt klar och tydlig är det inte omöjligt att domstolen hade gått in på frågan om överskottsinformation, eftersom det finns lagregler i flera konventionsstater som behandlar hur erhållen överskottsinformation skall få användas.

Det som talar för att det skulle kunna utgöra konventionsbrott att inte reglera frågan om överskottsinformation är enligt min mening dels den dynamiska rättsutvecklingen som konventionen har och dels att det enligt artikel 8:2 krävs ett positivt handlande av lagstiftaren för att undvika ett konventionsbrott. Resonemanget bygger på att om det i flera konventionsländer finns regler om hur erhållen överskottsinformation skall få utnyttjas, kan dessa sägas utgöra en gemensam norm att ha regler i frågan. Reglerna måste i och för sig inte vara skrivna för att räknas som lag, men de måste vara klara och detaljerade, förutsägbara och allmänt kända. Emot att det skulle utgöra konventionsbrott att inte reglera frågan om överskottsinformation talar dels konventionens vaghet och dels att förarbeten skulle kunna sägas omfattas av lagbegreppet. Enligt min mening har konventionen störst inverkan på frågan genom att dess skydd skall kumuleras med grundlagens.

Det skydd som grundlagen uppställer anses endast omfatta anskaffande av information. Inte heller Europakonventionens skydd kan med säkerhet sägas omfatta användande av överskottsinformation. Den tolkningen kan dock ifrågasättas. Jag anser att för att grundlagsskyddet skall bli effektivt måste det även innefatta användandet av erhållen information. Enligt min mening bör man för att man skall kunna använda erhållen överskottsinformation skapa en lagregel som tillåter användningen. Jag resonerar enligt följande: Det krävs, som framhållits ovan, lag för att inskränka det i RF 2:6 uppställda skyddet. När man beslutar om hemlig teleavlyssning kommer man att avlyssna även andra än den misstänkte. Att använda information mot annan person än den misstänkte eller för annan brottslighet än den tillståndet gällde finns det egentligen inget lagstöd för, eftersom RB:s regler endast tar sikte på den som misstänks för brott. Det är av denna anledning som jag anser att man måste lagreglera frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få användas. Europakonventionen förstärker enligt min mening det anförda, eftersom det krävs positivt handlande för att undvika konventionsbrott.

Jag anser således att grundlagen uppställer ett krav på lagstiftning för att användande av erhållen överskottsinformation skall vara tillåten. Måste då en lagreglering av frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få användas innebära att man begränsar rätten att använda sådan information? Det måste den inte enligt min mening; som exempel kan åberopas den regel som Gammeltoft-Hansen föreslog i sin Straffeprocessuelle tvangsingreb. Den regeln tillät polisen att använda all överskottsinformation i sitt utredningsarbete och tillät att överskottsinformation användes som bevis efter tillstånd av rätten; Danmark har enligt Buggningsutredningen en sådan lagregel nu. Om lagstiftaren anser att överskottsinformation skall få användas fritt bör således en regel som tillåter användande av överskottsinformation införas. Den kunde ha följande lydelse:

Framkommer det vid hemlig teleavlyssning information om andra straffbara handlingar än dem för vilket tvångsmedlet använts, får sådan information användas för utredning av framkomna brott. Detta gäller oavsett om den straffbara handlingen uppfyller lagens krav i frågan om användningen av hemlig teleavlyssning eller inte.

Sådan information kan även användas som bevismedel.

5.2 Bör rätten att använda överskottsinformation inskränkas?

Frågan om huruvida rätten att använda överskottsinformation bör inskränkas har två delfrågor. Den första rör hur de brottsutredande myndigheterna skall få använda sådan information och den andra om överskottsinformation skall få användas som bevis i rätten. De har nära samband men man kan tänka sig att rätten att använda överskottsinformation i utredningssyfte kan vara mindre inskränkt än rätten att använda dylik information i rätten. Till dessa delfrågor återkommer jag i nästa avsnitt, här kommer endast huvudfrågan att beröras.

Olika argument har åberopats för och emot att rätten att använda erhållen överskottsinformation skall inskränkas. Enligt min mening ges dessa olika tyngd beroende på dels vem informationen rör, den misstänkte eller annan, och dels vilket brott den som utpekats har begått eller planerar att utföra. Här skall upprepas den kategoriseringen av överskottsinformation som jag gjort ovan.²⁰³

1a. Fullbordade brott eller perdurerande brott av A.

1b. Planerade brott av A.

2a. Fullbordade brott eller perdurerande av B, C, D eller E.

2b. Planerade brott av B, C, D eller E.

För att rätten till att använda erhållen överskottsinformation skall begränsas har förutom att grundlagen uppställer ett sådant krav framhållit att integritetsskäl eller rättssäkerhetsskäl talar för en begränsning.²⁰⁴ Detta argument har enligt min mening starkt samband med vilket skydd man anser att grundlagen uppställer. Lagrådet menade att intensiteten i intrånget var beroende av om framkommet material fick användas mot den avlyssnade. Mot detta har åberopats att det i den skyddsvärda integriteten inte ingår ett skydd mot att bli lagförd för brott man har begått. Genom en begränsningsregel skapar man brottsintegritet för brottslingar på bekostnad av dem som utsatts för brotten.²⁰⁵ Jag anser inte att det vore lyckligt att ge brottslingar "brottsintegritet" men att det krävs att en avvägning görs mellan skyddsintresset och utredningsintresset. Det är, menar jag, inte vid varje brott som utredningsintresset är så starkt att det kan gå ut över skyddsintresset.

Preventionshänsyn är ett av de argument som flera instanser har ansett utgöra ett giltigt skäl för att begränsa rätten att använda erhållen överskottsinformation. För att argumentet skall ha giltighet krävs det enligt departementschefen i

---

²⁰³ Avsnitt 2.2.

²⁰⁴ Utredningen om telefonavlyssning ovan 4.1.2, lagrådets yttrande ovan 4.1.2, tvångsmedelskommittén ovan 4.1.3.1 och Lundqvist ovan 4.2.2 alla med hänvisningar.

²⁰⁵ Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3, Edenman-kommissionen ovan 4.1.5.2, departementschefen i prop. 1988/89:124 ovan 4.1.6 och KRIPUT-gruppen ovan 4.1.9, alla med hänvisningar.

proposition 1988/89:124 och KRIPUT-gruppen att man misstror polisen. Det vore enligt de båda absurt att tro att svensk polis missbrukade tvångsmedlet. Tvångsmedelskommittén framhöll att det inte var så att polisen i dag missbrukar tvångsmedlet men att för att förhindra ett framtida missbruk om det politiska läget förändrades kunde en begränsningsregel fylla en preventiv funktion. Mot att en begränsningsregel skulle förhindra missbruk har åberopats att det inte är troligt att polisen missbrukar tvångsmedlet, att en begränsningsregel inte skulle vara ett effektivt sätt att förhindra missbruk och att reglerna i RB om att det är domstolen som skall pröva och ge tillstånd till hemlig teleavlyssning bäst förhindrar missbruk av tvångsmedlet. Det saknas enligt min mening skäl att tro att polisen i normala fall skulle missbruka tvångsmedlet i syfte att erhålla överskottsinformation, eftersom det dels är ett resurskrävande tvångsmedel och dels för att det torde vara svårt att veta vem man skulle avlyssna för att erhålla den önskade "överskotts-informationen". Jag tror inte heller att en begränsningsregel skulle kunna förhindra ett framtida missbruk av tvångsmedlet om det politiska läget i landet skulle förändras. Det vore då en enkel sak att förändra lagstiftningen så att den överensstämde med de nya intentionerna för tvångsmedlet.²⁰⁶

Det har även hävdats att RB:s regler om hemlig teleavlyssning i sig utgör en begränsning av rätten att utnyttja erhållen överskottsinformation. Det som talar för en begränsning i rätten att använda erhållen överskottsinformation är enligt detta argument: 1) att det krävs att någon är skäligen misstänkt för ett brott; 2) att brottet stadgar ett straffminimum på två års fängelse eller att försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott är straffbart; och 3) att teleavlyssningen skall vara av synnerlig vikt för utredningen eller regeln om uppteckning av framkommet material. Mot detta har framhållits att RB:s regler endast reglerar när man får använda hemlig teleavlyssning i en förundersökning men att dessa regler inte anger hur erhållen information får användas. Ytterligare argument mot att RB:s regler begränsar rätten att utnyttja erhållen överskottsinformation är att de brottsutredande myndigheterna har en skyldighet att utreda brott oavsett hur information om brott kommer till deras kännedom.²⁰⁷ Enligt min mening talar regleringen i RB om hemlig teleavlyssning för att frågan om hur erhållen överskottsinformation bör lagregleras, främst med tanke på de förutsättningar som skall vara uppfyllda för att hemlig teleavlyssning skall beviljas och på hur framkommet material skall hanteras. Reglerna behandlar enligt sin ordalydelse en misstänkt för ett konkret brott och utredningen av det brottet. En viss tolkning av lagar är naturligtvis alltid möjlig men att utan direkt lagstöd använda erhållen

---

²⁰⁶ Prop. 1988/89:124 ovan 4.1.6, KRIPUT-gruppen ovan 4.1.9 och tvångsmedelskommittén ovan 4.1.3.1 med hänvisningar. Se även utredningen om telefonavlyssning ovan 4.1.2, Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3, narkotikakommissionen ovan 4.1.4, Edenman-kommissionen ovan 4.1.5.2 och polis rättsutredningen ovan 4.1.8, alla med hänvisningar.

²⁰⁷ Utredningen om telefonavlyssning ovan 4.1.2, tvångsmedelskommittén ovan 4.1.3.1, Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3, prop. 1988/89:124 ovan 4.1.6, polis rättsutredningen ovan 4.1.8, KRIPUT-gruppen ovan 4.1.9 och Lundqvist ovan 4.2.2 alla med hänvisningar.

överskottsinformation mot annan person eller för annat brott anser jag är att gå för långt i lagtolkningen.

Ett annat argument som anförs till stöd för en begränsningsregel är genopprettelse. Det argumentet bygger på att en önskan att försätta den som utsatts för intrånget i samma situation som innan intrånget skedde. Enligt Gammeltoft-Hansen och Wennergren låter det sig inte göras. Lundqvist anser att den åsikten bygger på att intrånget endast kan ske vid en bestämd tidpunkt och när den har passerats kan inga nya kränkningar ske.²⁰⁸ Jag anser att även om det reella intrånget sker vid själva teleavlyssningen så kränks den avlyssnades integritet igen om upptagningen används mot denne.

Argument som ofta återopats mot en begränsningsregel hänger samman med principen om fri bevisprövning. Det har hävdats att om en begränsningsregel införs skulle den stå i konflikt med principen. Vidare har det framhållits att brottmålsprocessen strävar efter att nå ett materiellt riktigt resultat och därför bör all information som kan leda till det resultatet få användas. En begränsningsregel med innebörd att inte alla uppgifter får användas som bevis inför rätten skulle leda till formalistiska rättegångar och då skulle sakfrågan förskjutas från att nå ett materiellt riktigt resultat, vilket enligt de som är mot en begränsningsregel vore något främmande för vår rättsordning. Att inte använda all erhållen information skulle kunna leda till stötande resultat och undergräva förtroendet för polisen och domstolarna anses det också.²⁰⁹ Även om principen om fri bevisprövning har stark ställning i Sverige är den inte helt utan inskränkningar; det är exempelvis inte tillåtet att höra advokater som vittnen.²¹⁰ Även Europakonventionen artikel 6 kan innebära förbud mot att lägga fram viss typ av bevisning mot en tilltalad. Lundqvist anser att det är brottets grovhet som skall vara avgörande för frågan om överskottsinformation skall få framläggas som bevis.²¹¹ Jag ansluter mig till den bedömningen. Det måste göras en avvägning mellan utredningsintressena och skyddsintressena; vid lindriga brott eller förseelser kan skyddsintressena komma att väga över vilket resulterar i att överskottsinformation ej får användas som bevis.

Det har även hävdats att, eftersom överskottsinformation framkommit av en tillfällighet, skall den få utnyttjas fritt. Det argumentet bygger på att polisen ofta får kännedom om olika förhållanden av tillfälligheter. Om det är tillåtet att använda sådan information borde det vara tillåtet att använda all information som framkommit av en slump tycks de som återopar argumentet resonera.²¹² Enligt min mening kan man inte jämställa situationer där polisen genom spaning får

---

²⁰⁸ Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3 och Lundqvist ovan 4.2.2 alla med hänvisningar.

²⁰⁹ Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3, Edenman-kommissionen ovan 4.1.5.2, prop. 1988/89:124 ovan 4.1.6 och polisrättsutredningen ovan 4.1.8 alla med hänvisningar

²¹⁰ Ovan 3.3.4.

²¹¹ Ovan 4.2.2.

²¹² Wennergrens reservation ovan 4.1.3.2, Gammeltoft-Hansen ovan 4.1.3.3, prop. 1988/89:124 ovan 4.1.6, polisrättsutredningen ovan 4.1.8 och KRIPUT-gruppen ovan 4.1.9 alla med hänvisningar.

kännedom om något eller att en person under förhör berättar något av vikt för annan utredning med situationer där det under hemlig teleavlyssning framkommer överskottsinformation. Det beror på att teleavlyssningen är hemlig och att användningen av tvångsmedlet är begränsad, vissa speciella förutsättningar måste först uppfyllas innan en teleavlyssning kan inledas. Jag anser att argumentet varken talar för eller emot att överskottsinformation skall få användas.

Sammanfattningsvis anser jag att följande argument talar för att rätten att använda erhållen överskottsinformation skall begränsas: rättssäkerhets- och integritetsintressena, RB:s regler och genoprettelsehänsyn. Ytterligare ett argument för att införa en begränsningsregel utgör enligt min mening att det i praktiken förekommer begränsningar av användandet av överskottsinformation enligt både den polis och den åklagare jag intervjuat.²¹³ Det är enligt min mening en viktig rättssäkerhetsaspekt att straffrätten är likformighet i sin problemlösning, eftersom det ökar förutsägbarheten för enskilda. Det som kan tala emot en begränsning är främst principen om fri bevisprövning, den är dock inte absolut och inskränkningar kan ske. Även de brottsutredande myndigheternas skyldighet att utreda brott, anser jag, talar emot en begränsningsregel.

Jag anser att de argument som talar för en begränsningsregel får större tyngd ju längre bort från den ursprungligt misstänkte och det ursprungliga brottet man rör sig. Detsamma gäller om överskottsinformationen rör planerade brott. Jag anser således att man bör begränsa rätten att använda erhållen överskottsinformation.

5.3 Hur skall en regel med syfte att begränsa rätten att använda erhållen överskottsinformation utformas?

Som framhållits ovan innefattar frågan om hur erhållen överskottsinformation skall få användas två delfrågor: Den första rör polisens möjlighet att använda sådan information för brottsutredning och brottsförebyggande åtgärder och den andra rör möjligheten att åberopa överskottsinformation som bevis i en rättegång. Först skall jag redovisa de olika förslag som lagts. Jag kommer dock inte att återge andra länders begränsningsregler i detalj; det finns begränsningsregler i Danmark, Storbritannien, Tyskland och Österrike som alla tar sikte på att begränsa användningen av överskottsinformation som bevis i rättegång, se ovan avsnitt 4.1.10.

Den första avgränsningen gjordes av säkerhetschef Hallgren med anledning av 1940 års lag. Han ansåg att överskottsinformation fick användas i brottsutredning när den rörde grova brott. Han ansåg att frågan om brottets grovhet skulle bedömas med hänsyn till dess farlighet i samhället; som exempel på grova brott angav Hallgren mord, svårartad misshandel, samt vissa tillgrepps- och bedrägeribrott.²¹⁴

---

²¹³ Bilaga 2, fråga 6 och 10, och bilaga 4, fråga 7 och 10. Se även juristkommissionen ovan 4.1.5.1 och KRIPUT-gruppen ovan 4.1.9, båda med hänvisningar.

²¹⁴ Ovan 4.1.1.1.

Utredningen om telefonavlyssning ansåg att användning av överskottsinformation inte var tillåten med hänsyn till regleringen i RB 27:16 som kopplade ihop användningen av hemlig teleavlyssning med förundersökningsreglerna. Om överskottsinformationen rörde planerad brottslighet ansåg utredningen att sådan information skulle få användas om brottet utgjorde en allvarlig fara för liv och lem.²¹⁵

I proposition 1976/77:202 gjorde departementschefen en annan bedömning. Han ansåg att om överskottsinformationen rörde annan begången brottslighet skulle informationen få användas om hemlig teleavlyssning fick användas för det brott som framkom genom överskottsinformationen. När det gällde planerade brott menade departementschefen att sådan överskottsinformation borde få användas om informationen gällde grov brottslighet, i princip skulle bedömningen vara densamma som för fullbordad brottslighet.²¹⁶

Den första instans som föreslog en lagreglering av frågan var lagrådet i sitt yttrande till ovan nämnda proposition. Den föreslagna regleringen innebar att om överskottsinformationen rörde fullbordad brottslighet skulle den få användas om hemlig teleavlyssning kunde användas för det framkomna brottet. Rörde informationen planerad brottslighet skulle den få användas om underlåtenhet att avslöja sådant brott var straffbelagt. Lagrådet föreslog även en undantagsregel vars innebörd var att överskottsinformation skulle få användas om det med hänsyn till väsentligt allmänt eller enskilt intresse framstod som oförsvarligt att underlåta åtgärd.²¹⁷

Även tvångsmedelskommittén föreslog en lagregel vars innebörd var att begränsa rätten att utnyttja erhållen överskottsinformation. Gällde informationen begången brottslighet skulle den få användas om det var tillåtet att använda hemlig teleavlyssning för det nya brottet. Rörde överskottsinformationen planerad brottslighet skulle informationen få användas om underlåtenhet att avslöja sådant brott var straffbelagt. Om överskottsinformationen kunde användas för att fria någon från misstanke för brott eller för att fria någon som var oskyldigt dömd skulle sådan information få användas fritt oavsett vilka konsekvenser det ledde till.²¹⁸

Gammeltoft-Hansen har också föreslagit en lagregel om överskottsinformation. Den innebar att polisen fritt fick använda överskottsinformation i sitt spaningsarbete men att sådan information endast efter rättens tillstånd fick åberopas som bevis i rättegång.²¹⁹

Narkotikakommissionen menade att överskottsinformation fick användas fritt men att det i praktiken förekom begränsningar. Överskottsinformation användes enligt kommissionen bara om den rörde grövre brott, annars skulle polisen låta informationen falla i glömska.²²⁰

---

²¹⁵ Ovan 4.1.2.

²¹⁶ Ovan 4.1.2.

²¹⁷ Ovan 4.1.2.

²¹⁸ Ovan 4.1.3.

²¹⁹ Ovan 4.1.3.3.

²²⁰ Ovan 4.1.5.

Även departementschefen ansåg att överskottsinformation fick användas fritt. Polisens resurser, menade hon, gjorde att ju lindrigare brott som informationen avsåg desto mindre var både möjligheten och behovet av att utnyttja informationen för vidare utredning.²²¹

Lundqvist har föreslagit en regel som begränsar rätten att använda överskottsinformation som bevis i rättegång. Hans förslag innebär att sådan information får åberopas som bevis i rättegång om det nya brottet kan ligga till grund för hemlig teleavlyssning. Om så inte är fallet får informationen inte åberopas som bevis men däremot användas av polisen i deras utredningsarbete.²²²

Som framgått ovan går gränsdragningen för användning av överskottsinformation, i regelform eller i praktiken, vid grövre brott. Om överskottsinformationen rör lindriga brott tycks det råda enighet om att den inte bör användas och som jag uppfattat det varken för fortsatt utredning eller som bevis i rättegång.

Jag anser att rätten att använda erhållen överskottsinformation inte bör begränsas för polisen men att möjligheten för åklagaren att åberopa sådan information som bevis i rättegång skall begränsas. Det vore precis som framhållits svårt att efterleva ett förbud för polisen att använda erhållen överskottsinformation och det talar enligt min mening så starkt emot en begränsning att jag inte föreslår någon sådan begränsning. Indirekt kommer ett bevisföringsförbud innebära att polisen inte kan använda överskottsinformation i alla situationer då det kan vara omöjligt att få fram annan bevisning mot den som utpekats av informationen.

Som sagt anser jag att rätten att åberopa överskottsinformation som bevis i rättegång bör begränsas. Jag menar till skillnad från flera andra att överskottsinformation skall få användas som bevis för brott som inte kan grunda tillstånd för hemlig teleavlyssning, på grund av de brottsutredande myndigheternas skyldighet att utreda brott. En lämplig avvägning mellan utredningsintresset och skyddsintresset anser jag går vid ringa brott som ej är riktade mot person; rör överskottsinformationen ringa brott mot person skall den få användas som bevis men inte annars. Avgränsningen skulle enligt vad jag förstått även stämma med de avgränsningarna som görs i praktiken. En lagregel kunde ha följande lydelse.

Framkommer det vid hemlig teleavlyssning information om andra straffbara handlingar än dem för vilket tvångsmedlet använts, får sådan information användas för utredning av framkomna brott. Detta gäller oavsett om den straffbara handlingen uppfyller lagens krav i frågan om användningen av hemlig teleavlyssning.

Sådan information får användas som bevismedel om den rör brott mot person, förmögenhetsbrott som ej är ringa och andra ej ringa brott. I övrigt får sådan information ej användas som bevis.

---

²²¹ Ovan 4.1.6.

²²² Ovan 4.2.2.

Litteraturförteckning

Källor:

- Prop. 1973:90 med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m.
- Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.
- Prop. 1978/79:195 om förstärkt skydd för fri- och rättigheter m. m.
- Prop. 1988/89:124 om vissa tvångsmedelsfrågor.
- Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.
- JuU 1976/77:20 med anledning av prop. 1975/76:202 med förslag till nya regler om telefonavlyssning vid förundersökning m. m. jämte motioner.
- JuU 1988/89:25 Vissa tvångsmedelsfrågor.
- SOU 1948:7 Säkerhetstjänstens verksamhet, tredje betänkandet av den parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst, kallad Sandlerkommissionen.
- SOU 1972:15 Ny regeringsform. Ny riksdagsordning. Betänkande av grundlagsberedningen.
- SOU 1975:75 Medborgerliga fri- och rättigheter, Regeringsformen, betänkande av 1973 års fri- och rättighetsutredning.
- SOU 1975:95 Telefonavlyssning, betänkande av utredningen om telefonavlyssning.
- SOU 1982:63 Polislag, betänkande av 1981 års polisberedning.
- SOU 1984:54 Tvångsmedel - Anonymitet - Integritet, betänkande av tvångsmedelskommittén.
- SOU 1987:72 Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme, del 2.
- SOU 1988:18 Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme, kommissionen benämns Edenman-kommissionen.
- SOU 1989:18 SÄPO – Säkerhetspolisens arbetsmetoder, rapport av särskild utredare.
- SOU 1993:40 Fri- och rättighetsfrågor, Inkorporering av Europakonventionen, Del B, [cit: SOU 1993:40 B].
- SOU 1995:47 Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen, slutbetänkande av polisrättsutredningen.
- SOU 1998:46 Om buggning och andra hemliga tvångsmedel, betänkande av buggningsutredningen
- Ds Ju 1981:22 Hemlig avlyssning m. m., delbetänkande av tvångsmedelskommittén.
- JO:s ämbetsberättelse 1945, s. 167 – 176.
- Narkotikakommissionens promemoria nr 5, Polisens insatser mot narkotikan, sept. 1983, [cit: PM nr 5].

Litteratur:

- Bengtsson, B., Om domstolarnas lagprövning, Svensk Juristtidning 1987 s. 229 – 246, [cit: Bengtsson SvJT 1987].
- Berggren N-O., Munck J., Polislagen, En kommentar, uppl. 2:1, 1992, [cit: Berggren/Munck].
- Bohlin, A., Offentlighetsprincipen, 4:uppl., 1994, [cit: Bohlin].
- Danelius, H., Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 1997, [cit: Danelius (1997)].
- Ekelöf, PO., Bylund T och Boman R., Rättegång, tredje häftet, uppl. 6:2, 1994, tryckt 1998, [cit: Ekelöf III].
- Ekelöf, PO., Boman, R., Rättegång, fjärde häftet, uppl. 6:3, 1992, tryckt 1995, [cit: Ekelöf IV].
- Ekelöf, PO., Edelstam, H., Boman, R., Rättegång, femte häftet, 7:de upplagan, 1998, [cit: Ekelöf V].
- Fitger, P., Rättegångsbalken, del tre, 1989, [cit: Fitger III].
- Gammeltoft-Hansen, H., Straffprocessuelle tvangsingreb, Retspolitiske studier, 1981, [cit: Gammeltoft-Hansen].
- Holmberg, E., Stjernquist, N., Vår författning, 10:de uppl., 1995, [cit: Holmberg/Stjernquist].
- Lundqvist, U., Bevisförbud, en undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång, 1998, [cit: Lundqvist].
- Malmsten, K., Hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning, SvJT 1992 s. 529 - 548, [cit: Malmsten SvJT 1996].
- Nergelius, J., Konstitutionellt rättighetsskydd, Svensk rätt i ett komparativt perspektiv, 1996, [cit: Nergelius (1996)].
- Nergelius, J., Om grundlagstolkning, grundlagsvänlig lagtolkning och åsidosättande av grundlagsstridig lag, Svensk Juristtidning 1996 s. 835 – 870, [cit: Nergelius SvJT 1996].
- Petrén, G., Ragnemalm H.: Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar, 1980, [cit: Petré/Ragnemalm].
- Strömberg, H., Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform, 2:ra uppl., 1989, [cit: Strömberg (1989)].
- Strömberg, H., Normprövning i nyare rättspraxis, Förvaltningsrättslig Tidskrift 1988 s. 121 - 142, [cit: Strömberg FT 1988].
- Strömberg, H., Europakonventionens genomslag i svensk rätt, Förvaltningsrättslig Tidskrift, 1996 s. 19 - 24, [cit: Strömberg FT 1996].
- Strömberg, H., Ett rättsfall om prövningen av ett regeringsbesluts lagenlighet, Juridisk Tidskrift 1993/94 s. 364 – 368, [cit: Strömberg JT 93/94].
- Thelin, K., Grundlagen och blodprovet - prov utan värde?, Svensk Juristtidning 1989 s. 129 - 133, [cit: Thelin SvJT].

Rapporter

RPS rapport 1996:4 Teknikbundna spaningsmetoder av KRIPUT-gruppen, [cit RPS 1996:4].

Remissyttranden till buggningsutredningen, diarienummer Ju 98/1450.

Yttrande av JO.

Yttrande från Svea HovR.

Yttrande från HovR för västra Sverige.

Yttrande av Stockholms TR, chefsrådmannens skiljaktiga mening.

Yttrande av Helsingborgs TR, bilaga A och B.

Yttrande av Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet.

Yttrande av Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet.

Yttrande av Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet.

Yttrande av SAF och SIF.

Yttrande av LO.

Yttrande av Svenska avdelningen av Internationella Juristkommissionen.

Intervjuer

Intervju med Peter Tjäder, avdelningschef på länskriminalen i Malmö, 990422.

Intervju med Hans-Jörgen Hanström, åklagare vid åklagarmyndigheten i Malmö, 990507.

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

Högsta Domstolen

NJA 1986 s. 428

NJA 1986 s. 489

NJA 1989 s. 309

NJA 1998 s. 204

Regeringsrätten

RA 1996:44 s. 173

Rättsfall från Europadomstolen

A v. France, 23 november 1993, 277-B, (49/1992/385/463).

Huvig v. France, 24 april 1990, 176-B, (4/1989/164/220).

Kruslin v. France, 24 april 1990, 176-A, (7/1989/167/223).

Malone v. United Kingdom, 2 augusti 1984, Series A no. 82.

Schenk v. Switzerland, 12 juli 1988, Series A no. 140.

Bilaga 1: Tvångsmedelskommitténs lagförslag som rör överskottsinformation och Wennergrens översättning av Gammeltoft-Hansens lagförslag

Tvångsmedelskommitténs lagförslag²²³

Allmänna begränsningar

3 § Ett tvångsmedel får användas endast för det ändamål för vilket det har beslutats.

Särskilda begränsningar

7 § I det följande ges bestämmelser för att förhindra obehörigt röjande av

1. uppgift om vem som är författare, meddelare eller annan person som är tillförsäkrad anonymitet enligt 3 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen, 9 a § radioansvarighetslagen (1966:765), 1 § lagen (1982:460) om ansvarighet för närradio eller 12 § lagen (1982:521) om ansvarighet för radio- och kasset-tidningar,

2. uppgift som en advokat, en läkare eller någon annan med särskild förtroendetystnadsplikt får del av eller lämnar i denna sin egenskap, uppgift om innefattar yrkeshemlighet eller förtrolig uppgift mellan nära anhöriga eller

3. uppgift som omfattas av författningsstadgad tystnadsplikt till skydd för andra enskilda intressen än som sägs i 2 eller uppgift i minnesanteckning eller annan sådan uppteckning som uteslutande avser personliga förhållanden.

Utnyttjande av uppgift

18 § Uppgift som erhålls vid tvångsmedelsanvändning får, med de undantag som framgår av 19 §, utnyttjas endast för det beslutande ändamålet. Beträffande uppgift som avses i 7 § gäller vad som föreskrivs i 20 §.

19 § Uppgift får utnyttjas för annat ändamål än det beslutade om den är åtkomlig för ändamålet med tvångsmedel av samma eller motsvarande slag. Uppgift får även eljest utnyttjas i syfte att förhindra förestående brott som är sådant att

---

²²³ SOU 1984:54 s. 11ff.

underlåtenhet att avslöja det är belagd med straff. Uppgift får vidare utnyttjas om det sannolikt skulle medföra att någon frias som misstänks för eller har dömts för brott.

20 § Röjs uppgift som avses i 7 § och har domstol inte gett tillstånd till efterforskning av uppgiften gäller följande. Vill myndigheten utnyttja uppgiften, skall frågan prövas av domstol. Tillstånd till utnyttjande för visst ändamål får lämnas om uppgiften är åtkomlig för ändamålet med tvångsmedel av samma eller motsvarande slag samt eljest för att förhindra förestående brott som är sådant att underlåtenhet att avslöja det är belagd med straff. Tillstånd till utnyttjande av annan uppgift än sådan som avses i 10 § andra stycket får vidare lämnas om det sannolikt skulle medföra att någon frias som misstänks för eller har dömts för brott.

21 § Uppgift som inte får utnyttjas får inte röjas vidare. Den får inte heller upptas, upptecknas eller på annat sätt registreras hos tvångsmedelsmyndigheten eller annan myndighet. Har registrering skett skall den förstöras så snart det står klart att uppgiften inte får utnyttjas. Handling eller annat föremål som innehåller uppgiften skall snarast möjligt återställas.

Bertil Wennergrens översättning av Gammeltoft-Hansens lagförslag rörande tillfällighetsfynd.²²⁴

1 § Om det vid tvångsmedelsanvändning framkommer upplysningar om andra straffbara handlingar än dem, för vilkas uppklarande tvångsmedlet använts, kan de användas under utredningen oavsett om den straffbara handlingen uppfyller lagens krav i fråga om användning av tvångsmedlet. Upplysningarna kan användas som bevismedel när rätten ger tillåtelse därtill.

2 § Upptagning eller uppteckning etc. av avlyssnade samtal förstörs om det visar sig – – – att de inte rör straffbara handlingar.

---

²²⁴ SOU 1984:54 s. 272.

Bilaga 2: Intervjuv 990422 med polisöverintendent Peter Tjäder, avdelningschef på länskriminalavdelningen i Malmö, om polisens behandling av överskottsinformation.

1. F. Hur ofta används hemlig teleavlyssning?

S. I ca. 30 ärenden/år. Varje ärende kan röra mer än en misstänkt och för varje misstänkt kan flera telefonadresser vara aktuella för avlyssning.

2. F. Anser polisen att hemlig teleavlyssning är ett effektivt vapen i arbetet?

S. Det är ett effektivt arbetsredskap som enligt polisens uppfattning är för restriktivt reglerat. De restriktionerna som åsyftas är kravet på att för brottet skall vara stadgat minst två års fängelse och att någon skäligen kan misstänkas för brottet.

3. F. Hur vanligt är det att polisen får överskottsinformation av värde vid hemlig teleavlyssning som rör brott?

S. Det är relativt vanligt att polisen får överskottsinformation om annan brottslighet vid hemlig teleavlyssning.

4. F. Finns det någon form av riktlinjer eller liknande, centrala, regionala eller lokala, rörande hur överskottsinformation skall behandlas?

S. Det finns inga centrala eller regionala regler. Jag har utarbetat lokala riktlinjer (se bilaga två)

5. F. Vem är det som bedömer värdet på överskottsinformation och efter vilka kriterier görs bedömningen?

S. Det är spaningsledaren eller efter delegation från spaningsledaren, lägst gruppchef som bedömer värdet av överskottsinformationen. Gäller bedömningen om överskottsinformationen skall användas som bevis är det åklagaren som bestämmer.

6. F. Spelar det för bedömningen någon roll om informationen rör begånget eller planerat brott?

S. Nej, huvudsaken är att informationen rör ett brott. Det finns dock en gräns för polisens skyldighet att förhindra brott. Man får göra en allvarlighetsbedömning. Om man ingriper kan det förhindra att den pågående avlyssningen kan fortsätta (de avlyssnade grips).

7. F. Spelar brottstypen eller grovheten på brottet någon roll vid bedömningen av överskottsinformation?

S. Ja, vid den allvarlighetsbedömning som görs.

8. F. Har det någon betydelse för bedömningen av överskottsinformation om en person pekar ut en annan som brottsling eller om någon erkänner ett brott?

S. Nej, det är alltid fråga om man kommer någonstans utan överskottsinformation. Det krävs mer utredning för att kunna värdera informationen.

9. F. Vilken betydelse har det vilken person det är som utpekats som brottsling eller som erkänner brottslighet, planerad eller utförd? Exempel: den misstänkte, den misstänktes anhöriga, bekanta eller en person som inte deltar i samtalet.

S. Det har betydelse vilken person/personer överskottsinformationens rör. Den information som inte rör det ursprungliga brottsligheten blir mer integritetskränkande att använda. Det är jag som beslutar att utnyttja sådan information.

10. F. Om överskottsinformationens rör annan än den/de som redan är under utredning spelar det då någon roll om informationen rör planerad eller begången brottslighet eller vilken typ av brott informationen rör och brottets grovhet?

S. Nej det spelar ingen roll. PT hänvisar till departementschefens uttalande i prop. 1988/89:124.²²⁵ I praktiken spelar det dock roll. Rör informationen lindrig brottslighet, exempelvis snatteri, skulle jag inte använda överskottsinformationens. Det krävs grov eller svårartad brottslighet för att överskottsinformation skall användas. Det ligger i den bedömning som görs enligt PL 8 §. Om informationen rör exempel ett planerat rån skulle jag besluta att informationen skulle användas. Dock inte så att det framgick varifrån informationen kom, man kunde placera ut poliser vid den planerade rånplatsen för att förhindra och gripa personerna.

11. F. Skickas överskottsinformation vidare och om så sker, vem avgör vilken information som skall vidarebefordras och vilken typ av information som skall skickas vidare?

S. Det är i princip förbjudet att överlämna information som framkommit vid hemlig teleavlyssning till annan myndighet, informationen är begränsad till polisens användning.

---

²²⁵ Prop. 1988/89:124 s. 29ff.

Bilaga 3: Riktlinjer rörande bland annat överskottsinformation vid länskriminalen i Malmö²²⁶

LÄNSKRIMINALAVDELNINGEN   Avdelningsorder Saknr 403-1

Avdelningschefen

1996-09-16

HANTERING AV VISSA SEKRETESSFRÅGOR VID HEMLIG TELEÖVERVAKNING MM

1. Tillämpliga lagregler

1.1 Enligt 5 kap 1 § sekretesslagen (1980:100) gäller sekretess för uppgift som hänför sig till bland annat **användning av tvångsmedel** under en förundersökning om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.

1.2 Av 16 kap I § sekretesslagen (1980:100) framgår att uppgift om **kvarhållande av försändelse på befordringsanstalt (postkontroll), hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning eller hemlig kameraövervakning** som beslutats av domstol, undersökningsledare eller åklagare, inte omfattas av den s k meddelarfriheten.

2. S k Överskottsinformation

Med överskottsinformation avses

2.1 uppgifter som vid tvångsmedelsanvändning kommer fram om annat tillämnat, pågående eller redan begånget brott än det för vilket tvångsmedlet beslutats,

---

²²⁶ Interna riktlinjer utarbetade av Peter Tjäder.

2.2 andra uppgifter som kommer fram vid tvångsmedelsanvändning och vilka inte har samband med ett brott.

3. Regler för hantering av vissa sekretessbelagda uppgifter vid länskriminalavdelningen

3.1 Uppgifter rörande sådana tvångsmedel som avses i punkt 1.2 ovan får ej heller utan spaningsledarens beslut lämnas till **polisman** som inte tillhör den rotel eller den enhet vid länskriminalavdelningen där förundersökningen bedrivs.

3.2 Beslut att utnyttja överskottsinformation i anledning av sådan tvångsmedelsanvändning som avses i punkt 1.2 som grund för spaning och ingripande mot annat tillämnat, pågående eller redan begånget brott, beslutas av spaningsledaren eller, efter delegation från spaningsledaren, av lägst gruppchef.

3.3 Beslut att utnyttja annan överskottsinformation i anledning av sådan tvångsmedelsanvändning som avses i punkt 1.2 fattas av avdelningschefen.

3.4 Åklagaren beslutar huruvida uppgift som framkommit vid tvångsmedelsanvändning som avses i punkt 1.2 skall användas som bevisning.

3.5 Personal som tjänstgör vid länskriminalens utrednings- och spaningsrotel skall skriftligen underrättas om innehållet i denna avdelningsorder.

Peter Tjäder

Bilaga 4: Intervju 990522 med kammaråklagare Hans-Jörgen Hanström, rörande åklagarens behandling av överskottsinformation.

1. F. Hur effektivt är hemlig teleavlyssning i arbetet?

S. Den största nyttan av hemlig teleavlyssning föreligger i spaningsledet. Som bevismedel är tvångsmedlet sämre. Detta på att personer som samtalar sällan talar klarspråk utan använder sig av omskrivningar av olika saker, vilket leder till tolkningsproblem om vad samtalet rör. Det är vanligare att band eller avskrifter på avlyssnade samtal oftare används som stödbevisning, det sker flera gånger per år.

2. F. Finns det någon form av riktlinjer eller liknande, centrala, regionala eller lokala, rörande hur överskottsinformation skall behandlas inom myndigheten?

S. Det finns en rekommendation utarbetad inom riksåklagarämbetet, (se bilaga fem).

3. F. Om det framkommer överskottsinformation, fattas då ett formellt beslut om att inleda eller lägga ned förundersökning?

S. Jag tillämnar RB 23:4a 2 stycket om bevisvärdet är dåligt. Det är dock inte säkert att något formellt beslut i frågan fattas. HJH förklarar att upprättar man ett formellt beslut eller en anmälan hamnar åtgärden i ett öppet diarium i datorn. Det leder till att om en person exempelvis ansöker om ett pass, kommer uppgiften om att en förundersökning eller en anmälan är upprättad fram på datorn hos den polis som skall utfärda passet. När det gäller hemlig teleavlyssning är det viktigt att åtgärden hålls hemlig. Därför finns det hemliga diarier för sådana åtgärder.

4. F. Hur handläggs överskottsinformation om brott?

S. Leder inte till formella beslut. I samband med att materialet från en hemlig teleavlyssning går igenom sorteras överskottsinformation bort.

5. F. Vilket bevisvärde ges uppgifter som framkommit vid hemlig teleavlyssning?

S. Ofta är det svårt att värdera bevisning, det är i allmänhet det som är svårast i arbetet. Materialet måste tolkas. Jag får inte heller tillgång till allt som framkommer vid en hemlig teleavlyssning utan förlitar mig på att polisen väljer ut rätt information. Det går inte att uppfylla lagens krav om att själv granska allt material som framkommer, situationen är enligt min mening likadan över hela landet. Det är oftare lättare att värdera uppgifter som framkommit vid hemlig teleavlyssning om man söker efter en specifik uppgift. Ytterligare ett problem vid värdering av uppgifter är att man tenderar att få förutfattade meningar, det är dock rätten uppmärksam på. Vidare är det vanskligt att välja ut vissa samtal eller meningar ur samtal, eftersom de måste ses i ett sammanhang.

När det gäller överskottsinformation är bedömningen hårdare. Det är sällan som frågan uppkommer. Erhållen överskottsinformation har oftast inte ett bra bevisvärde. Är samtalen om andra brott kodade har uppgifterna mindre substans.

6. F. Förstörs det material som inte bedöms vara av vikt för utredningen genast?
S. Nej, eftersom försvaret inte litar på det urval som åklagare och polis gjort. Materialet förstörs när domen i målet har vunnit laga kraft.

7. F. Spelar det för bedömningen någon roll om överskottsinformationen gäller begånget eller planerat brott?

S. Ja, det spelar roll. Rör uppgifterna planerat brott ges den till berörd polis som spaningsinformation. Det är inte säkert att polisen agerar omedelbart, det beror på vilken typ av brott uppgiften rör. Gäller den planerat våldsbrott avbryts avlyssningen. Vill man inte avslöja avlyssningen kan man vänta tills förberedelsestadiet har nåtts innan man agerar, exempel vänta tills personen eller personerna i fråga har beväpnat sig. Det är problem att använda överskottsinformation utan att röja att informationen framkommit på hemlig väg. Man använder sig av interimistisk passivitet för att undvika konflikt med avlyssningsärendet.

8. F. Spelar brottstypen eller grovheten på brottet någon roll vid bedömning av överskottsinformation?

S. Ja, åtminstone för en omedelbar aktion.

9. F. Har det någon betydelse för bedömningen av överskottsinformation om en person pekar ut en annan som brottsling eller om någon erkänner brott?

S. Om någon pekar ut en annan person som brottslig är det hörsägen. Sådan information är ej gångbar som ett rent bevismedel. Om exempelvis A utpekar B som X:s mördare, används den uppgiften som spaningsinformation i en eventuell mordutredning. Om någon däremot erkänner ett brott måste det enligt huvudregeln vinna stöd i övrig bevisning om den tilltalade förnekar brottet.

10. F. Vilken betydelse har det vilken person det är som utpekats som brottsling eller som erkänner brottslighet, planerad eller utförd? (exempel: den misstänkte, den misstänktes anhöriga, bekanta, eller en person som inte deltar i samtalet).

S. Ju längre bort från den misstänkte man kommer desto tunnare blir uppgifterna. Det finns dock inget hinder mot att utnyttja överskottsinformationen om den gäller klara händelser. Det finns praktiska problem. De som gjort en överenskommelse per telefon hävdar senare att den beslutade brottsligheten aldrig har ägt rum. Det är svårt att förutsäga hur domstolen kommer att bedöma uppgifterna. Jag låter bli att åtala om det inte finns någon annan bevisning på grund av de bevisproblem som finns.

Bilaga 5: Sammanställning av vissa uttalanden om kvarhållande av försändelse, hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning av Gunnel Lindberg på riksåklagarämbetet, 1993-10-02.

Överskottsinformation

Det finns inte några regler som begränsar användningen av överskottsinformation, inte ens sådan information som framkommit vid hemlig teleavlyssning. Sådan information får användas på samma sätt som annan information som kommer polisen till del, t.ex. genom spaning (se prop. 1988/89:124 s 29ff). I praxis har dock iakttagits restriktivitet vid användande av överskottsinformation från hemlig teleavlyssning.